

*M*uinais 2007 *tutkija*

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Uusia inventointituloksia:
Säkkijärvi, Vahviala ja Virolahti

Kuinka luut palavat roviolla?

Matkalla Malesian Bujangissa

Muinais tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Vastaava toimittaja:

Hanna-Maria Pellinen,
Lanatie 5 C 82, 20540 Turku
p. 02-2422 777
hanna-maria.pellinen@archaeologist.com

Toimituskunta:

Miikka Haimila,
miikka.haimila@iki.fi
Pirjo Hamari,
pirjo.hamari@nba.fi
Sanna Lipponen,
salippon@paju.oulu.fi
Teemu Mökkönen,
teemu.mokkonen@helsinki.fi

Käännökset ruotsiksi:

Anna Wickholm
anna.wickholm@helsinki.fi

Toimitus (myös tilaukset ja osoitteenmuutokset):

Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki, muinaistutkija@gmail.com.

Muinaistutkijan hinnat:

Vuositilaus Suomeen 25 euroa
Vuositilaus ulkomaille 28 euroa
SARKS:n jäseniltä 15 euroa

Muinaistutkija on vuonna 1982 perustetun Suomen arkeologisen seuran julkaisema lehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 500 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto Pirjo Hamari. Kannen suunnittelu Mikael E.T. Manninen. Paino T. Nieminen Oy, Painola, Kaarina 2007.

Seuraavaan lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään 30.9.2007 mennessä (3/07).

Lisätietoja Muinaistutkijan verkkosivuilta osoitteesta <http://www.sarks.fi/mt/etusivu.html>.

Sisällys

- Kerkko Nordqvist & Oula Seitsonen: Äyräpään ja Pälsin jäljillä - Arkeologisia tutkimuksia Säkkijärvellä ja Vahvialassa.* 2
- Teemu Mökkönen & Oula Seitsonen: Virolahden pyyntikulttuurien inventointi vuonna 2005.* 20
- Ulla Moilanen & Timo Moilanen & Timo Muhonen: Kremaatioprosessin tarkastelua kokeilujen kautta.* 40
- Matkakertomus: Lembah Bujang - Arkeologinen museo ja muinaisjäännsalut Luoteis-Malesiassa. Jukka Palm* 48
- Kirja-arvostelu: Karhun kannoilla - In The Footsteps of the Bear. Nora Kivisalo* 56
- Ajankohtaista: Uutisia meiltä ja maailmalta* 64

Selvitysmies Mykkänen ja Museoviraston tulevaisuus

Hanna-Maria Pellinen

Opetusministeriön asettama selvitysmies valtiotieteiden maisteri Jouni Mykkänen on jättänyt Museovirastoa koskevan raporttinsa. Selvitystyön tarkoituksena näyttäisi tiivistetysti olleen kysymys siitä, miten Museovirasto voisi toimia entistä tehokkaammin niukemmilla taloudellisilla resursseilla.

Mykkäsen visio Museovirastosta kuulostaa kuitenkin jokaisen tutkijan toiveunelta. Näen mielessäni Kulttuuritalon uusine lisärakennuksineen, jotka sisältävät huippumodernit työ- ja asiakastilat. Rakennushistorian ja arkeologian osastot ovat yhdistyneet Kulttuuriympäristöt osastoksi. Erillisestä asiakaspalvelusta saan tilattua nähtäväksi kaikki asiakirjat, joita tänä päivänä joutuisin metsästäämään eri puolilta kaupunkia, ja joita aloittelija vain hyvällä onnella osuu oikealle osastolle etsimään. Samasta talosta löytyy myös yhdistynyt kirjasto. Tosin jos asiaa on Merimuseolle, on syytä varautua vielä yli tunnin suuntaansa kestävään idänreissuun.

Kuten selvityksessä todetaan, Museovirasto on erityisen ominainen työpaikka maamme arkeologeille. Jokainen Suomessa työskentelevä arkeologi on jossain vaiheessa aivan varmasti tekemisissä Museoviraston - eli tuttavallisemmin Viraston - kanssa. Arkeologia puolestaan on ala, jolla on suuri merkitys paitsi kulttuuriperinnön säilymisessä myös tiedon ja palvelujen tuottajana. Niinpä ei ole ihan samantekevää miten Museoviraston jatkossa käy. Uudet tilat tarjoavat epäilemättä avun moneen nykyiseen ongelmaan, mutta on epärealistista ajatella, että kaikki muut Mykkäsen toivomista uudistuksista olisi toteutettavissa ilman lisäkustannuksia.

Kokonaisvaltaisen selvityksen teettäminen toivottavasti osoittaa, että valtio on nyt oikeasti kiinnostunut panostamaan Museoviraston tulevaisuuteen. Ei liene tarkoitus, että Museovirastosta tulee hallinnoimiensa kohteiden kaltainen, museoitu virasto.

Museovirastoa koskeva selvitys löytyy Opetusministeriön verkkosivuilta osoitteesta <http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/museovirasto>.

Äyräpään ja Pälsin jäljillä – Arkeologisia tutkimuksia Säkkijärvellä ja Vahvialassa

Kerkko Nordqvist ja Oula Seitsonen

Johdanto

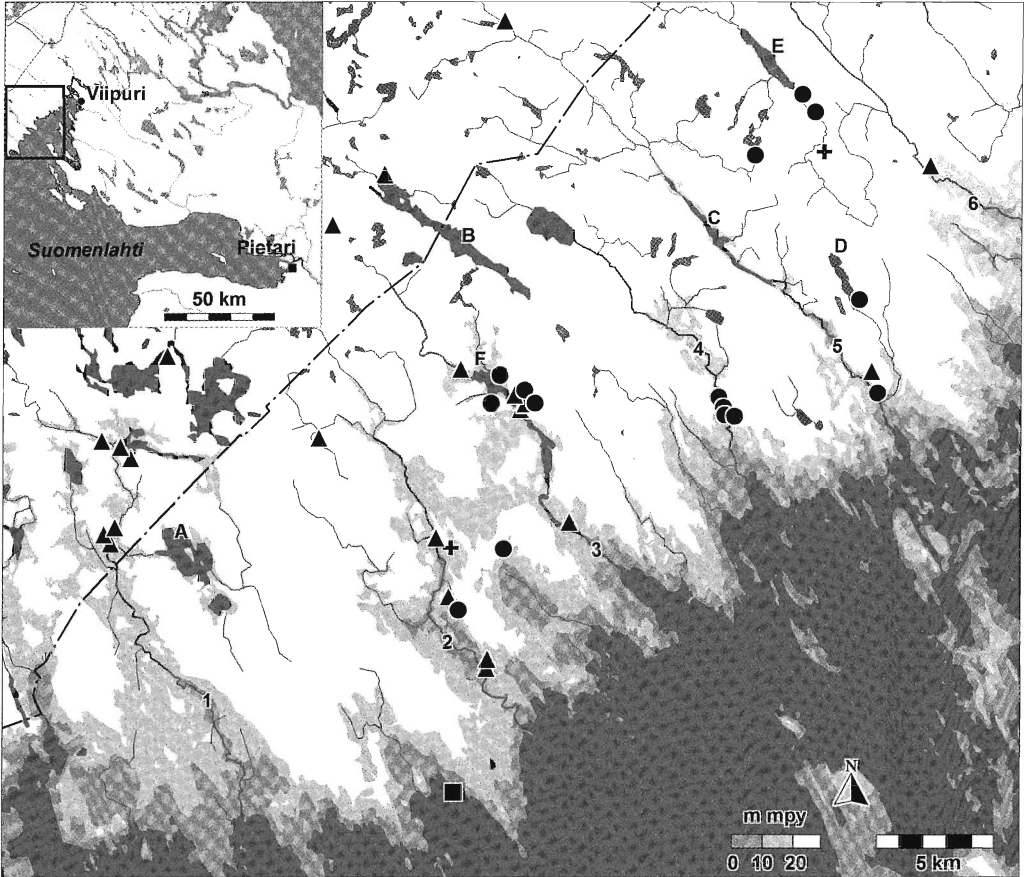
1900-luvun alussa Säkkijärvi oli Kaukolan ja Räisälän sekä Johanneksen ja Viipurin ohella yksi luovutetun Karjalan arkeologisesti tutkituimmista alueista. Erityisen tunnettuja ovat Ravin asuinpaikan näyttävä hirvenpääveistos ja nuorakeraamiset haudat, mutta myös muuta tutkimusta tehtiin varsin runsaasti. Naapurikunta Vahviala sitä vastoin on ollut aikaisemmin arkeologisesti lähes täysin tutkimaton alue.

Heti Suomen itärajan takana sijainneet Säkkijärven ja Vahvialan kunnat jäivät sittemmin Neuvostoliitossa ja sen romahtamisen jälkeen Venäjällä arkeologien mielenkiinnon ulottumattomiin. 2000-luvun vaihteeseen asti koko alue rajalta Viipuriin asti oli varsin tiukasti kontrolloitua rajavyöhykettä, mikä rajoitti tehokkaasti kenttätöiden tekemistä tai edes vanhojen kohteiden tarkastamista. Säkkijärvi tunnetaan nykyisin yleisimmin yksinomaan läpikulkupaikkana ajettaessa kohti Viipuria.

Vuodesta 2003 alkaen venäläiset arkeologit ovat liikkuneet alueella Itämeren kaasuputkilinjainventointien yhteydessä. Näissä tutkimuksissa on paikannettu muutamia uusia kivikautisia kohteita (Gerasimov *et al.* 2003), joita tutkittiin myös kaivauksin kesinä 2005 ja 2006 (Nikitin & Gerasimov 2006). Vanhat tutki-

mukset, nämä havainnot ja muualla Karjalankannaksella suomalais-venäläisenä yhteistyönä tehdyt tutkimukset antoivat olettaa, että myös nykyisen rajan ja Viipurin välinen arkeologisesti hyvin vähän tunnettu alue olisi potentiaalista seutua tutkimuksille. Tämän johdosta helsinkiläiset ja pietarilaiset arkeologit päättivät suorittaa alueella aiempaa systemaattisemman inventoinnin vanhojen kohteiden tarkastamiseksi ja uusien paikantamiseksi. Rahoitus Säkkijärven ja Vahvialan kuntien inventointiin järjestyi Karjalan kulttuurirahastosta.

Inventoinnin kenttätöet tehtiin kolmessa lyhyessä jaksossa kesän 2006 kuluessa (Nordqvist *et al.* 2007). Tämän lisäksi Säkkijärvellä kaivettiin pietarilaisten arkeologien johdolla kolmella kivikautisella kohteella (Holmogorskoe 1-3) (Nikitin & Gerasimov 2006). Tutkimukset muodostivat osaltaan jatkon jo useita vuosia kestäneelle Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen ja Venäjän tiedeakatemian intensiiviselle tutkimusyhteistyölle Karjalankannaksella (esim. Gerasimov *et al.* 2006; Halinen & Mökkönen 2004; Lavento *et al.* 2001; 2006; Mökkönen *et al. in press*; Mökkönen *et al.* 2006; Seitsonen *et al.* 2005; Timofeev *et al.* 1999) sekä edellisenä vuonna Suomen puolella Virolahden kunnassa suoritettulle muinaisjäännösinventoinnille (Mökkönen & Seitsonen, tämä julkaisu; Seitsonen *et al.* 2006).

Kuva 1. Tutkimusalueen sijainti Karjalankannaksella ja karkea vesistörekonstruktio (0-20 m mpy). Vanhat kivikautiset kohteet on merkitty kolmioilla, vuonna 2006 löydetty asuinpaikat ympyröillä ja Kyläniemen röykkiö neliöllä. Lisäksi karttaan on merkitty risteillä entiset Säkkijärven ja Vahvialan kirkonkylät sekä tärkeimmät tekstissä mainitut vesistöt: Urpalanjoki (1), Santajoki (2), Vilajoki (3), Nisajoki (4), Tervajoki (5), Lautalanjoki (6), Laihajärvi (A), Pukalusjärvi (B), Tervojärvi (C), Löytöjärvi (D), Hounijärvi (E) ja Hämmäläisenjärvi (F). (Kartta: K. Nordqvist).

Tutkimusalueen sijainti ja vesistöhistoria

Säkkijärven ja Vahvialan kuntiin kuuluneet alueet kattavat Viipurinlahdelta Suomen ja Venäjän rajalle ulottuvan kaistan Suomenlahden pohjoisrannalla (kuva 1). Molemmat kunnat kuuluvat toisen maailmansodan jälkeen luovutettuihin

alueisiin, mutta rajakuntina molemmista jäi pieniä osia myös nykyisen Suomen alueelle, jotka liitettiin Miehikkälän ja Ylämaan kuntiin sekä Lappeenrannan kaupunkiin. Nykyään Säkkijärven vanhan kirkonkylän paikalla sijaitsee lentäjä-sankarin mukaan nimetty Kondrat'evon taajama ja Vahvialan kirkonkylän paikalla pieni Jašino niminen asutuskeskus.

Säkkijärven-Vahvialan seutu kuuluu Viipurin rapakivialueeseen, mutta luonnonoloiltaan ja topografialtaan alue jakautuu kahtia rannikkovyöhykkeeseen ja taustalla kohoavaan kallioisempaan alueeseen. Suurin osa rannikosta on entistä Säkkijärven aluetta, sillä Vahvialaan kuului vain pieni pätkä rantaa Tervajoen taajaman (ven. Bol'soe Pole) kohdalla. Vuoden 2006 tutkimukset keskittyivät enimmäkseen tälle rannikkoalueelle, joskin myös muita alueita käytiin läpi pieninä otoksina.

Rantaviivaltaan rikkonainen rannikko-kaista on loivapiirteisten, laajojen moreeniharjanteiden luonnehtimaa aluetta. Harjut ovat matalia ja usein osin huuhtoutuneita. Näistä suurin ja yhtenäinen on Säkkijärven harju, mutta alueella on useita muitakin katkonaisia harju- ja harjannejaksoja, jotka seuraavat jäätikön virtaussuunnan mukaisesti luode-kaakko-suuntaa. Samassa suunnassa sijaitsevat kallioperän heikkousvyöhykkeissä joki- ja järvijaksot, jotka leikkaavat muuten tasaisia kangasmaita. Jokilaaksoissa esiintyy laajoja savikoita ja rapakivialueelle ominaisesti suuret siirtolohkareet ovat tyypillisiä koko alueelle. (Saarnisto 2003: 36-39; 42-43; Toivari 1952: 7-9.)

Lähellä nykyistä valtakunnanrajaa, Laihajärvi (ven. oz. Laihajarvi) - Pukalusjärvi (ven. oz. Pukalusjarvi) - Tervajärvi (ven. oz. Ušakovskoe) -linjan tienoilla maasto alkaa kohota ja muuttuu rikkonaisemmaksi. Kallioperä on usein paljaaksi huuhtoutunutta ja suuret korkeuserot ovat yleisiä. Vesireitit ovat puristuneet kallioiden lomaan, rannat voivat olla hyvinkin jyrkkiä, ja vesistöjen välialueet vaikeakulkuisia. Alueen suot ovat pääasiassa pieniä. (Saarnisto 2003: 36-37, 43; Toivari 1952: 7; *henk. koht. tiedonanto* E. Mälkki 28.12.2006.)

Alue on kuulunut Itämeren altaan vaikutuspiiriin koko jääkauden jälkeisen ajan. Se sijaitsee suunnilleen samalla maankohoamisobasilla kuin Laatokan pohjoisranta. Alueen nykyinen maankohoaminen on noin 2-2,4 mm/vuosi (Kakkuri 1987: 101; Kääriäinen 1964; Saarnisto 2003: 52). Suomenlahden rannikon, Laatokan ja Saimaan maankohoamiskäyrissä havaittujen erojen selittämiseksi esitetystä lounas-koillinen -suuntaisista saranalinoista yksi kulkee heti tutkimusalueen luoteispuolella tai osin sen pohjoislaidalla (ks. Donner 1970: 196; Miettinen 2002: 12-14; Siiriäinen 1969: 44).

Mannerjään vetäytymisen jälkeen Baltian jääjärvi peitti koko nykyisen tutkimusalueen: Laatokan pohjoisosassa jääjärven korkeimmat rannat olivat noin 90 metriä meren pinnan yläpuolella. (Saarnisto 2003: 55). Regression ja sitä seuranneen Yoldia-vaiheen aikainen korkein ranta on Laatokan pohjoisosassa 65-60 metrisä ja Heinjoen Vetokallion kynnyksen kohdalla (Viipurin itäpuolella) noin 40 metriä mpy (Saarnisto 2003: 53, 56). Yoldia-vaiheen lopussa vedenpinta laski kuitenkin jo hetkellisesti noin 20 metrin tasoon (Saarnisto 2003: 57; Saarnisto & Grönlund 1996: 207), jolloin laajoja alueita tutkimusalueesta on ollut ensi kertaa vedenpinnan yläpuolella.

Ancylus-transgression maksimikorkeus oli Viipurinlahdella noin 30 metriä meren pinnan yläpuolella ja Säkkijärven länsiosissa hieman enemmän (Hyypä 1943: 173-174; 176-177; Saarnisto 2003: 58). Vedenpinta nousi vielä Litorina-transgressiinkin myötä Säkkijärvellä noin 20 metrin ja Viipurinlahdella noin 18 metrin korkeuteen (Hyypä 1937: 131-134; Miettinen 2002: 81-82; Saarnisto 2003: 58). Säkkijärven alueella maankohoaminen alkoi kuitenkin olla nopeampaa kuin vedennousu

jo 7000-7500 vuotta sitten (Saarnisto 2003: 60), minkä seurauksena maata paljastui laajasti lisää. Tämän jälkeen alueen vesistöt ovat laskeneet hitaasti nykyiseen asemaansa, joskin mahdollisista pienimuotoisista ja paikallisista vedenpinnan vaihteluista ei nykyisellään ole tietoa (Miettinen 2002: 83-84).

Arkeologinen tutkimushistoria

Muinaistieteellinen tutkimus alkoi Säkki-järvellä 1800-luvun lopulla. Ensimmäisenä alueella liikkui Suomen muinaismuistoyhdistyksen stipendiaattina Kymin kihlakuntaa tutkinut A. R. Blomqvist vuonna 1885 (Blomqvist 1885). Blomqvistin löydöt keskittyivät pääasiassa rannikkoalueelle, jolta hän dokumentoi yli 15 erilaista röykkiötä ja kivikasaa. Näistä ainakin osa on Blomqvistin mukana kulkeneen taiteilija Magnus Enckellin piirustusten perusteella komeita pronssikautisia hiidenkiukaita.

Kivikautisiin pyyntikulttuureihin liittyvät Blomqvistin tutkimukset eivät olleet kovin tuloksekkaat, sillä saaliina oli ainoastaan yksi kiviesine, ensimmäinen Säkki-järveltä museoon toimitettu kivikautinen löytö (KM 2453:1). Kaikkiaan Säkki-järveltä on toimitettu Kansallismuseoon sekä muihin kokoelmiin 83 irtolöytöä, joiden lisäksi on olemassa 57 luettelonumeroa kiviesineitä, iskoksia ja keramiikkaa, jotka on kerätty tunnetuilta kivikautisilta asuinpaikoilta¹. Irtolöydöt ovat poikkeuksetta kookkaita hiottuja kiviesineitä ja niiden fragmentteja. Keramiikkaa esiintyy ainoastaan tutkituilta asuinpaikoilta poimitussa materiaalissa. Tämä vastaa hyvin kuvaa, joka myös muualta Kannakselta kerätystä materiaalista on saatu (ks. Nordqvist 2005; Takala 2005).

Kuten tavallista 1800- ja 1900-luvun irtolöytömateriaalin kohdalla, tärkein löytöjä esiintuonut yksittäinen tekijä oli maanviljely ja siihen liittyvät toimet. Säkki-järven löydöistä noin 60 % on tullut esiin tätä kautta, 25 % kohdalla löytötapa tuntematon. Maanviljelyn tai hiekanoton paljastamat löydöt, yhdessä aktiivisten keräilijöiden ja sattuman kanssa, olivat ne syyt jotka tavallisesti johtivat varsinaisiin arkeologisiin tutkimuksiin (esim. Nordqvist 2005).

Vuonna 1907 muinaisesineiden keräilijä K. A. Lindström informoi Miehikkälässä virkamatkalla ollutta A. M. Tallgrenia Säkki-järveltä löytyneestä eläinpääkirveen katkelmasta. Tallgren lähti selvittämään asiaa yhdessä Arne Äyräpään kanssa ja löysikin kauppias Mikko Mutrulle myytäväksi jätetyn ja sittemmin lasten leikkikaluna toimineen esineen. (Tallgren 1907a: 67.) Myöhemmät arkeologipolvet tuntevat esineen ”Säkki-järven hirvenpäänä”, jota on monesti pidetty yhtenä Suomen kivikauden hienoimmista taide-esineistä. Käyntinsä ohessa Tallgren suoritti esineen löytöpaikalla, Santajoen Ravissa, Säkki-järven ensimmäiset arkeologiset kaivaukset. (Tallgren 1907a: 67-69.)

Vuonna 1908 Julius Ailio vieraili alueella tarkastaen matkallaan muutamia kiviesineiden löytöpaikkoja. Yläoutisen sillan lähellä sijaitsevilta kahdelta lähekkäiseltä löytöpaikalta Ailio löysi laajahkon asuinpaikan, josta paljastui koekuopituksessa nokinen kulttuurikerros sekä tulisijoja. (Ailio 1908.) Syystä tai toisesta näitä löytöpaikkoja ei sittemmin ole tutkittu tai kirjallisuudessa mainittu – vuoden 2006 tutkimuksissa kohdetta yritettiin päästä tarkastamaan, mutta tästä oli luovuttava karttoihin merkityn tien puuttumisen takia.

Ailion käynnin jälkeen uusia tutkimuksia ei suoritettu kymmeneen vuoteen, vaikka niiden tarve oli selvä (mm. Europaeus 1923: 20). 1910-luvulla tutkimusten painopiste Kannaksella oli vahvasti Kaukolassa ja Räisälässä sekä Viipurin Häyrynmäellä (esim. Pälsi 1915, 1918; ks. myös Huurre 2003; Nordqvist *et al.* *in press*). Vuosikymmenen lopulla myös yhteiskunnalliset ja poliittiset tapahtumat hankaloittivat tutkimuksen tekemistä ja muuttivat yleistä ilmapiiriä (mm. Tallgren 1924: 95; Fewster 1999: 15-17).

Säkkijärven intensiivisin tutkimus kesittyi 1920- ja 1930-lukujen alkuihin. Tutkimukset aloitti Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaatti Ragnar Rosén, joka tutki Kymin kihlakunnan aluetta 1918-1920 (Rosén 1920). Hän toimitti Säkkijärven alueelta Kansallismuseoon neljä kiviesinettä, lisäksi muutamia esineitä luovutettiin Säkkijärven yhteiskoulun kokoelmiin. Suuressa roolissa Rosénin (1920) raportissa ovat erilaiset kivirakenteet ja röykkiöt, joita hän raportoi yli 10 paikasta, toistaen osin Blomqvistia (1885) ja Tallgrenia (1907a: 72; 1907b). Rosénin raportin etuna aiempiin verrattuna ovat monista kohteista tehdyt karttaluonnokset.

Rosén kävi vuonna 1920 myös Ravin asuinpaikalla todeten kohteen kaivamisen olevan välttämätöntä, etenkin kuin alue tulisi olemaan seuraavana vuonna kesannolla (Rosén 1920). Seuraavana kesänä Arne Äyräpää saapuikin paikalle tekemään lisätutkimuksia Ravin alemmalla asuinpaikalla (Ravi 1). Tutkimusten perusteella hän tulkitsi paikan pienialaiseksi, nuorakeraamisen kulttuurin ja myöhäiskivikauden (Kiukaisten kulttuurin) aikana käytetyksi asuinpaikaksi (Europaeus 1923: 21-24, 28; 1925a: 36; 1927: 47).

Ravi 1 kaivausten kuluessa talollisen poika Emil Ravi osoitti Äyräpäälle paikan, josta hän oli löytänyt saviastian palan. Aluetta tutkiessaan Äyräpää totesi, että paikalla on laaja tyypillisen kampakeramiikan aikana käytetty asuinpaikka-alue (Ravi 2), johon oli sittemmin kaivettu nuorakeraamisia hautoja. Pintapoiminnan lisäksi hän kaivoi juoksuhaudan reunassa sijainneen, osin tuhoutuneen nuorakeraamisen haudan, muttei ehtinyt tutkia kohdetta enempää. (Europaeus 1923: 24-30.)

Vielä samana kesänä opettajatar Elsa Vanhala oppilaineen kaiveli "perunanostoretkellään" Ravi 2:ssa sijaitsevia juoksuhautoja, keräten lähes kuusi kiloa keramiikkaa, joukossa myös kaksi kokonaista nuorakeraamista astiaa, jotka ilmeisesti ovat peräisin yhdestä tai kahdesta haudasta (Europaeus 1921; 1923: 28). Samassa lähetyksessä oli mukana myös Suurpääjän kylästä löydettyä asuinpaikkamateriaalia. Kun seuraavana vuonna museoon lähetettiin runsaasti keramiikkaa myös Kirkonkylän Meijerimäeltä, matkusti Sakari Pälsi kesällä 1923 Säkkijärvelle tutkimaan näitä löytöpaikkoja.

Pälsi tarkasti matkallaan Meijerimäen asuinpaikan ja suoritti pienen kaivauksen löytäen varhaista, tyypillistä ja myöhäistä kampakeramiikkaa (Pälsi 1924a; Europaeus 1925a: 36; 1927: 46). Suurpääjän Vattainharjun asuinpaikalla Pälsi ainoastaan tarkasti kohteen laajuuden: paikalta poimitut löydöt sisältävät varhaista, tyypillistä ja myöhäistä kampakeramiikkaa, mahdollisesti myös kuoppakampakeramiikkaa (Pälsi 1924b; Europaeus 1925a: 36; 1927: 46).

Kesällä 1925 Äyräpää teki erillisen vaatusmatkan Säkkijärvelle keramiikkatypologisiin rannansiirtymistutkimuksiinsa

liittyen. Tämän retken tuloksena saatiin paitsi tarkat korkeustiedot kohteista, myös joitakin uusia havaintoja Santajoenlaakson asuinpaikoilta, sekä lisää löytöjä Vattainharjulta ja Meijerimäeltä (Europaeus 1925b).

Myös Säkkijärven Hevonuitista vuonna 1933 Kansallismuseoon lähetetyt keramiikan palat johtivat jatkotutkimuksiin. Kesällä 1933 Pälsi kaivoi alueella kahdella asuinpaikalla yhteensä lähes 200 neliometriä. Alemmalla asuinpaikalla (Hevonuitti 2) hän tosin lopetti kaivaukset kulttuurikerroksen tullessa esiin. Löytöinä oli pääasiassa tyyppillistä kampakeramiikkaa. (Pälsi 1933a.) Kaivausten yhteydessä löytyi kuitenkin uusi, Hevonuittiin ylempi asuinpaikka (Hevonuitti 1), jota Pälsi kaivoi laajemmin.

Hevonuitti 1:stä saatiin kaivauslöytöinä varhaiskampakeramiikkaa ja tyyppillistä kampakeramiikkaa. Kaivaushavaintojensa perusteella Pälsi tulkitsee paikalla olleen yhden kodan sekä kolme ulkoliettä, joiden hän katsoi merkitsevän samassa kodassa asunutta kolmea eri ruokakuntaa eli perhettä. Etnografisiin tulkintoihin mieltynyt tutkija näki tämän kuvastavan transitiovaiheessa olevaa yhteisöä, jossa oltiin siirtymässä suurperheestä ydinperheeseen. (Pälsi 1933a;1933b: 340.)

Viimeinen arkeologinen tutkimus ennen toista maailmansotaa Säkkijärvellä oli Pälsin ja Jouko Voionmaan vuonna 1936 suorittama tarkastus Ala-Outilan Nekanharjulla. Kohteella ei suoritettu koekai-
vauksia kummempia tutkimuksia, mutta kyseessä on mitä ilmeisimmin laaja tyyppillisen kampakeramiikan aikainen asuinpaikka-alue (Pälsi & Voionmaa 1936a).

1920-1930 -lukujen taitteessa museoon lähetettiin runsaasti löytöjä Laihajärven

ja Urpalanjoen (ven. r. Ser'ga) alueelta, etenkin Laisniemen Sillanmäestä. Jostain syystä paikkaa ei tuolloin kuitenkaan otettu tutkimuksen piiriin. Kuten usein vanhojen löytöjen kohdalla, esineiden löytöpaikkaa ei enää aivan tarkasti pystytä selvittämään. Suuri osa löydöistä lienee todennäköisesti peräisin Suomen puolelle rajaa jääneeltä, nykyisin Miehikkälän kuntaan kuuluvalta alueelta, josta myöhemmin on paikannettu kivikautisia asuinpaikkoja (Miehikkälä Hiiriharjunmäki, Miehikkälä Sillanmäki; vrt. Luho (1948) mainitsema Säkkijärvi Laisniemi Sillanmäki) (Miettinen 1974). Lisäksi Ville Luho suoritti vuonna 1951 Laihajärven Suomen puolelle jääneessä osassa kaivauksia Miehikkälän Villasiinpolveen asuinpaikalla (Luho 1951; ks. myös Seppä 1952: 35-36). Rajan läheisyyden vuoksi löytöalueen Venäjän puoleiset osat ovat yhä edelleen tarkastamatta. Samasta syystä myös toinen löytöjen perusteella asuinpaikaksi tulkittu kohde, Salajärven Kankaisten Peltola (Luho 1948: 35; Seppä 1952: 36), on jäänyt tarkastamatta eikä sen tarkemmista ominaisuuksista ole nykyisellään tietoa.

Metallikausien löytöjä Säkkijärveltä on niukasti. Irtolöytöinä tunnetaan vain muutama soikea tuluskivi ja kuonan pala (KM 2484:3; 9172:1; VM8318). Lisäksi alueelta tunnetaan jatulintarha Ristisataman kylässä, sekä Essaaren, Turbaza Energijan ja Bol'soe Polen kiviröykkiöalueet (Uino 1997: 339), sekä lukuisia Blomqvistin (1885), Tallgrenin (1907b) ja Rosénin (1920) raporttoimia, mutta tarkemmin tuntemattomia kivirakenteita. Aivan rajan tuntumassa on pari aiemmin Virolahden alueella sijainnutta röykkiökohdetta, eli Orslahden ja Paation röykkiöt (Kivikoski 1940a-c; ks. myös Uino 1997: 348) sekä Pitkäpaaden saaristossa sijaitsevat kohteet (Tallgren 1913; 1918; ks. myös Uino 1997: 346-349).

Verrattuna Säkkijärven muinaisjäännös- ja löytökantaan, Vahvialan tilanne on täysin erilainen. Kunnan alueelta tunnetaan ainoastaan kolme kiviesinettä. Esineet on toimittanut kokoelmiin sotilas, joka oli löytänyt ne sodan aikana erästä Vahvialan Vanhakylän taloa evakuoitaessa (KM 11237 verif.). Metallikausiin ajoitettavia löytöjä Vahvialasta ei tunneta lainkaan.

Ennen toista maailmansotaa tehdyn tutkimuksen merkitys

Ennen toista maailmansotaa Säkkijärven alueella tehtiin runsaasti kenttätöitä ja sieltä kerättiin runsaasti materiaalia; sen sijaan Vahviala oli arkeologisesti täysin tuntematonta maata. 1900-luvun alkupuoliskolla kaikkiaan seitsemän suomalaista tutkijaa suoritti kaivauksia ainakin kahdeksalla kivikautisella asuinpaikalla. Kaivauksin tai raportoiduin koekaivauksin tutkittiin vähintään 270 neliötä. Kiviesineitä tai sellaisen fragmentteja on kokoelmissa noin 110, keramiikkaa yli 5000 palaa. Iskoksia ja palanutta luuta sen sijaan on ajalle tyypillisesti otettu taltteen vain niukasti (esim. Seitsonen 2006). Materiaalijakauman lisäksi aineistossa on myös alueellisia ja ajallisia painotuksia: keskineoliittiset runsaslöytöiset asuinpaikat ovat selvästi ylliedustettuina, kuten monilla muillakin 1900-luvun alussa luovutetussa Karjalassa tutkituilla alueilla (esim. Pälsi 1915; Lavento *et al.* 2001; 2006; Mökkönen *et al. in press*).

Vanha löytömateriali keskittyy vahvasti Santajoen (ven. r. Pesčanaja) ja Vilajoen (ven. r. Tarhanovka) laaksoihin, alueelle, jolla maanviljelys oli suomalaisaikana intensiivisintä. Maanviljelyn ja varhaisen arkeologisen tutkimuksen yhteys on kiinteä (ks. Nordqvist 2005), muttei automaattinen, kuten Laihajärven tutkimaton löytöklusteri osoittaa. Vielä selvemmin

ero tulee esiin verrattaessa Vahvialan ja Säkkijärven tilannetta. Vahvialan kuntaan kuului hyvin niukasti rannikkoaluetta ja rantapeltoja oli vähän, joten löytökätkään ei juuri ole. Tosin tämä voi johtua myös siitä, ettei esineitä vain yksinkertaisesti toimitettu museoon. Ainakin Vahvialan Hounijärven (ven. oz. Buslovskoe) rannoilta on kertoman mukaan löytynyt asuinpaikkaan viittaavia kivikautisia löytöjä, joita säilytettiin paikallisen kansakoulun kokoelmissa (*henk. koht. tiedonanto* E. Mälkki 28.12.2006; Mälkki 2005: 26).

Säkkijärven tutkimukset eivät saavuttaneet arkeologisesti koskaan yhtä näkyvää asemaa kuin esimerkiksi läheisen Viipurin Häyrynmäen tai Kaukolan tutkimukset. Kuuluisin yksittäinen löytö on kiistatta Ravin hirvenpää, jota pidettiin Suomen kivikautisen taiteen edustavimpana esimerkkinä sen löytymisestä lähtien. Säkkijärveltä 1900-luvun alussa kaivetulla materiaalilla on kuitenkin ollut myös muuta merkitystä, etenkin Aarne Äyräpään keramiikkatypologisissa tutkimuksissa.

Äyräpään luodessa Suomen kivikauden keramiikkatypologiaa ja -kronologiaa Santajoen varsilta kaivetut asuinpaikat Ravi 1-2, Suurpäälä ja Meijerimäki olivat yhtenä tärkeänä tutkimuskohteena, mm. Espoon, Marian, Teuvan ja Viipurin asuinpaikka-alueiden ohella. Santajoen asuinpaikkaryhmä oli hänen mukaansa merkittävä, sillä se muodosti sekvenssin jossa asuinpaikat nuorenvat ja niiden korkeus meren pinnasta pieneni sisämaasta rannikolle tultaessa. Ajalliset erot olivat selvästi nähtävissä ja relatiivisen kronologian rakentaminen näin olen mahdollista. (Europaeus 1923: 31; 1925a: 35-36; 1927: 45-48, 72-72; Europaeus-Äyräpää 1930.)

Keramiikkakronologiansa rakentamisessa Äyräpää käytti geologi Wilhelm Ramsaylta omaksumaansa metodia. Siihen perustuen hän muodosti kohteille relatiivikronologian laskemalla niiden korkeuden prosentuaalisen osuuden Litorinatransgression rajasta. Metodin ensimmäinen kokeilu löytyy Äyräpään Ravi-artikkelista vuodelta 1923. (Europaeus 1923: 30; 1927: 72-73; Siiriäinen 1989: 33-35.) Geologiaan Äyräpää oli saanut tuntumaa jo Ailion kautta (Huurre 1989: 14) ja hän oli myöhemmin tiiviisti yhteistyössä paitsi Ramsayn myös mm. Esa Hyypän kanssa, jotka molemmat käyttivät vastavuoroisesti Äyräpään aineistoja omissa tutkimuksissaan (Hyypä 1937; 1943; Ramsay 1926; 1927).

Saadakseen tarkkaa tietoa asuinpaikkojen korkeuksista rannansiirtymätutkimuksiinsa Äyräpää teki kesällä 1925 edellä mainitun vaatusmatkan Säkkijärvelle. Sen kuluessa hän mittasi kaikille Santajoen laakson asuinpaikoille tarkat ala- ja ylärajat. (Europaeus 1925b.) Geologisen ja arkeologisen aineiston pohjalta Äyräpää sitten rakensi yhä edelleenkin pääpiirteissään käytössä olevan, lähes kanonisoidun keramiikkatypologiansa (Europaeus 1927; Europaeus-Äyräpää 1930). Viimeaikoina on kuitenkin esimerkiksi uusien ajoitusten myötä tullut esiin piirteitä, joiden valossa keramiikkatypologia ja -kronologia eivät välttämättä kaikin osin ole niin suoraviivaisia kuin Äyräpään pohjalta on myöhemmin monesti tulkittu (ks. esim. Pesonen 2004). Tätä ei voi missään nimessä pitää kovin yllättävänä, sillä on pidettävä mielessä, että systeemi luotiin yli 75 vuotta sitten nykyiseen verrattuna hyvin rajallisen aineiston pohjalta. Esimerkiksi Säkkijärven kaivauksilta Äyräpäällä oli käytössään materiaali, joka käsitti ainoastaan noin 2100 palaa, mukaan luettuna nuorake-raaminen materiaali muutamane hau-

doista löytyneine kokonaisine astioineen (ks. Europaeus 1927; Europaeus-Äyräpää 1930).

Arkeologisen tutkimuksen uusi alku 2000-luvulla

Toinen maailmansota pysäytti kaikki arkeologiset tutkimukset alueella. Asiantila jäi pysyväksi, sillä sodan jälkeen tutkimusta rajoitti paitsi alueen sijainti rajavyöhykkeellä, myös yleinen mielenkiinnon puute Karjalankannaksen arkeologiaa kohtaan. Neuvostoajan loppupuolella venäläistutkijat tekivät Säkkijärvellä pienimuotoisia tutkimuksia, jotka liittyivät Essaaren, Turbaza Energijan ja Bol'soe Polen alueella sijaitseviin kiviröykkiöihin (Uino 1997: 339), mutta ensimmäiset uudet kivikauden tutkimukset alueella tapahtuivat vasta 2000-luvun puolella.

Vuonna 2003 pietarilaiset arkeologit Stanislav V. Bel'skij ja Anton I. Muraškin inventoivat Säkkijärven ja Vahvialan aluetta Itämeren kaasuputkilinjan rakennustöiden vuoksi ja paikansivat kolme kivikautista kohdetta: Holmogorskoe 1 Säkkijärvellä aivan Pälsin tutkimien Hevonuitin asuinpaikkojen vieressä, Bol'soe Pole entisen Tervajoen taajaman lähellä sekä Kvarcovo 1 entisen Hovinmaan taajaman tuntumassa Lautalanjoen (ven. r. Seleznevka) varrella (Gerasimov *et al.* 2003) (taulukko 1). Venäläistutkijoilla ei valitettavasti ollut vielä tuolloin tietoja alueen suomalaisaikaisista tutkimuksista.

Nämä uudetkin löydöt edustivat pitkälti samankaltaisia kohteita kuin 1900-luvun alun asuinpaikat: ne olivat maankäytön (tässä tapauksessa putkilinjan suunnittelun) vuoksi paikannettuja yksittäisiä kohteita laajojen tarkastamattomien alueiden keskellä. Kokonaisuudessaan Säk-

Kunta	Löydetty 1907-1936	Löydetty 2003	Löydetty 2006	Yhteensä
Säkkijärvi	10	1	11	22
Vahviala	-	2	5	7
Yhteensä	10	3	16	29

Taulukko 1. Säkkijärven ja Vahvialan kivikautiset kohteet.

kijärven Santa- ja Vilajokien alueen sekä Viipurin Häyrynmäen väliin jäi arkeologisten kohteiden levintäkartassa suuri valkoinen alue, joka ei voinut olla muuta kuin tutkimuksen puutteen aiheuttama; samaan viittasi myös se, että alueen haki viittaavien jokireittien yläjuoksulta Suomen puolella tunnettiin joitain kohteita.

Kesän 2006 tutkimukset

Kesän 2006 inventointitutkimukset tehtiin Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen ja Pietarin Kunstkamera-museon (Venäjän tiedeakatemia) tutkijoiden yhteistyönä². Tutkimuksia rahoitti Karjalan kulttuurirahasto.

Inventointitutkimusten tavoitteena oli muodostaa karkea yleiskuva Viipurinlahden ja Suomen rajan välisen kivikautisen asutuksen levinnästä ja hankkia vertailuaineistoa Virolahden inventoinnissa (Mökkönen & Seitsonen, tämä julkaisu; Seitsonen *et al.* 2006) sekä Viipurin alueen kaivauksissa (ks. esim. Huurre 2003: 157, 181; Seitsonen 2004) kootulle materiaalille. Lisäksi haluttiin tarkistaa eri yhte-

yksissä mainittuja röykkiökohteita, joista osa vaikutti alustavasti pronssi- tai rautakautisilta hautaröykkiöiltä (Blomqvist 1885; Tallgren 1907a-b; Rosén 1920).

Kolmessa lyhyessä jaksossa suoritettun inventoinnin aikana tarkoituksena oli aktiivisesti etsiä uusia kohteita ja tarkastaa ennestään tunnetut kivikautiset asuinpaikat. Koska käytössä ollut aika oli rajallinen, inventointi päätettiin kohdistaa pyyntikulttuurien asuinpaikkojen löytämisen kannalta otollisimmille alueille. Näin ollen tutkimukset keskittyivät pääasiassa Santajoen, Vilajoen, Nisajoen (ven. r. Čulkovka) ja Tervajoen (ven. r. Polevaja) alajuoksuille. Lisäksi tutkittiin erillisiä alueita mm. Löytöjärven (ven. oz. Podporožistoe), Hounijoen (ven. r. Buslovka) sekä Tervajärven ympäristössä.

Inventoinnin lisäksi kesän 2006 kuluessa Säkkijärvellä suoritettiin myös muita arkeologisia kenttätöitä. Venäläistutkijoiden johdolla kaivettiin keväällä Holmogorskoe 1 asuinpaikalla, missä yhteydessä paikannettiin kaksi uutta asuinpaikkaa, Holmogorskoe 2 ja Hol-

Taulukko 2. Vuoden 2006 inventoinnissa paikannetut ja tarkastetut kohteet.

Kunta	Kivikautinen asuinpaikka	Kvartsi- löytöpaikka	Röykkiö	Historiallisen ajan kohde	Yhteensä
Säkkijärvi	19	2	1	5	27
Vahviala	4	3	-	1	8
Yhteensä	23	5	1	6	35

Kuva 2. Kerkko Nordqvist ja Tiina Mikkanen Ravin ylemmän asuinpaikan vuonna 2006 paikannetulla uudella löytöalueella B (kuva: O. Seitsonen).

mogorskoe 3, joita tutkittiin tarkemmin syksyllä. Tutkimukset, joiden yhteenlaskettu laajuus on 215 m² ja jotka liittyvät alueelle rakennettavaan Itämeren kaasuputkilinjaan, ovat tuottaneet mielenkiintoista materiaalia. Aineiston käsittely on vielä analyysivaiheessa, mutta löydöt sisältänevät materiaalia varhaiskampakkeramiikasta tyypillisen kampakkeramiikan kautta myöhäisneolitikumiin ja mahdollisesti varhaismetallikauteen asti. (Nikitin & Gerasimov 2006: 26-29; *henk. koht. havainnot 2006-2007.*)

Lyhyen inventointiajan takia kenttätyöt eivät missään nimessä olleet kattavia ja tulokset ovat näin ollen alustavia ja suuntaa-antavia. Tutkimuksissa ehdittiin kuitenkin inventoida kohtalaisen inten-

siivisesti muutamia erilaisissa ekologisissa miljöissä sijaitsevia pienempiä alueita, joten inventoinnin tulokset käyvät pienimuotoisesta otoksesta, joka tarjoaa hyvän pohjan myöhemmille jatkotutkimuksille.

Inventoinnin tulokset

Kaikkiaan inventoinnissa paikannettiin 13 uutta kivi- ja varhaismetallikautiseksi luokiteltavaa kohdetta. Näistä kahdeksan on asuinpaikkoja ja viisi kvartsilöytöpaikkoja. Lisäksi löydettiin yksi uusi rökkiökohte. Näiden ohella dokumentoitiin maastossa vastaan tulleita historiallisen ajan kohteita, kuten kallioon louhittuja juoksuhautoja, sekä erilaisia kuoppia ja kasoja. (taulukko 1-2.)

Ennen toista maailmansotaa tunnetuista kivilautisista kohteista tarkastettiin neljä; vanhoista kohteista viisi oli luoksepääsemättömissä teiden totaalisen puuttumisen takia ja yksi ilmeisesti täysin tuhoutunut myöhemmän rakennustoiminnan vaikutuksesta (Säkkijärvi Suurpäälä Vattainharju). Merkittävimpiä havaintoja vanhoilla kohteilla olivat uudet löytöalueet Ravi 2:n ja Meijerimäen asuinpaikoilla. Niiden perusteella esimerkiksi jo ennestään laaja-alaiseksi tiedetty Ravin kohde osoittautui vielä aiemmin tunnettua selvästi rikkaammaksi ja laajemmaksi (kuva 2).

Uusien ja vanhojen kivilautisten kohteiden spatiaalinen levittäminen poikkeaa toisistaan, mikä myös oli yhtenä tutkimusten tavoitteena täyteläisemmän asutuskuvan saamiseksi. Inventoinnissa löytyneistä uusista kohteista vain yksi sijaitsee vanhastaan löytörikkaassa Santajoen laaksossa ja kaksi Vilajoen laaksossa. Tervajoen varrelta uusia kohteita löytyi yksi ja ennestään löytötyhjän Hounijoen ja -järven alueelta paikannettiin kaksi asuinpaikkaa. Hounijärven rannalla on ollut vanhojen paikkakuntalaisten tiedonantojen perusteella ainakin yksi asuinpaikka lisää (*henk. koht. tiedonanto* E. Mälkki 28.12.2006; Mälkki 2005: 26), mutta tätä ei kyetty inventoinnin kuluessa paikantamaan. Arkeologisesti täysin uusia olivat myös Nisajoen alueelta löytyneet neljä kohdetta. Lisäksi jokilaaksojen välisiltä alueilta löydettiin kolme uutta kohdetta.

Uusilta kohteilta saadut löydöt olivat pääasiassa kvartsia. Piitä löytyi vain kahdelta paikalta ja keramiikkaa samoin kahdelta asuinpaikalta. Keramiikka oli pellonmuokkauksen niin pahasti pyöristämää, että sitä ei voi ajoittaa, kuten ei uusien kohteiden muutakaan löytöaineistoa. Korkeussijaintinsa perusteella valtaosa uusista kohteista ajoittuu neoliittisik-

si, mutta muutamat kohteista voivat olla myös mesoliittisia (esimerkiksi Nisajoen varren kohteet ja Ylä-Häme Hämmäläisenjärven (ven. oz. Holmogorskoe) rannalla). Vanhastaan tunnetut kohteet ajoittuvat rannansiirtymisen – ja myös löytömateriaalinsa – perusteella kaikki neoliittiseen kivilauteen, lukuun ottamatta paria Luthon (1948: 35; ks. myös Seppä 1952: 36) mainitsemia puutteellisesti tunnettua kohdetta (Säkkijärvi Laisniemi Sillanmäki ja Säkkijärvi Salajärvi Peltola; ks. yllä).

Kivilautisista havainnoista mielenkiintoisin on Nisajoen varrelta löytynyt asuinpaikkakeskittymä, joka luultavasti sisältää useampia kohteita kuin vain nyt paikannetut neljä asuinpaikkaa. Jokivarren inventointia olisikin syytä tulevaisuudessa jatkaa sekä ylä- että alavirtaan. Kiinnostavaksi Nisajoen kohteet tekee niiden todennäköisesti mesoliittinen ajoitus ja pitkälti vastaava sijainti kuin mitä on havaittavissa noin 35 km länteen sijaitsevassa Virolahden Repokivenkankaan mesoliittisessa asuinpaikkakeskittymässä (ks. Mökkönen & Seitsonen, tämä julkaisu). Molemmat kohdekeskittymät sijoittuvat kapean, sisämaahan johtavan vuonomaisen vesiväylän rantamille ja varsin jyrkkäpiirteiseen maisemaan. Ne ovat mäkien suojaamalla kapeilla rantaterasseilla syvien rantavesien tuntumassa ja niiden edustalla olleet vesialueet ovat olleet kapeita – usein myös vastarannalla on kohteita.

Ennestään tunnettujen röykkiöiden paikantaminen osoittautui vaikeammaksi kuin asuinpaikkojen tarkastaminen. Suurimmat ongelmat tuottivat vanhojen kuvausten paikkatiedon sekä erityisesti paikannimiin liittyneet epämääräisyydet. Karttamateriaali alueelta on niukkaa (suomalaiset eivät koskaan ehtineet tuottaa alueesta 1:20 000 mittakaavaisia kartoja) ja vaikuttaa siltä, että kartois-

sa ja kuvauksissa käytetty nimistö eivät useinkaan vastaa toisiaan. Inventoinnissa tarkastettiin etenkin Ristiniemen (ven. m. Krestovyj) ympäristöä ja sieltä raportoituja rökkiöitä. Kuitenkaan edes esimerkiksi Talvitien- ja Laivarikonkallioita (Blomqvist 1885; Rosén 1920; Tallgren 1907a: 72) ei ollut enää mahdollista tarkemmin paikantaa, rökkiöistä puhumattakaan. Myös Kainiemelle mainittuja vallituksia ja rökkiötä (Rosén 1920; Tallgren 1907a: 72; 1907b) yritettiin löytää, tuloksetta. Topografisten kuvausten perusteella kyseessä on todennäköisesti eri Kainiemi kuin mitä karttoihin on merkitty. Myös Rosénin (1920) Kainiemen lähellä Lapinniemessä sijaitsevat ilmoittamat rökkiöt vaikuttavat kadonneen. On luultavaa, että suuri osa raportoituista kivilatomuksista on tuhoutunut

myöhemmän maankäytön vaikutuksesta – jo Blomqvist (1885) ja Rosén (1920) mainitsevat useiden rakenteiden olleen kokonaan tai osittain tuhoutuja. Selvimät merkit tästä saatiin tarkastettaessa Ristiniemen alueella olevaksi mainittuja kivirakenteita (Blomqvist 1885; Rosén 1920): alueella, jossa rakenteiden olisi pitänyt olla, olikin betonibunkkeri, jonka seinien vahvistukseksi oli valettu rökkiökiviksi soveltuvia kiviä. Osa Rosénin raportoimista kivilatomuksista oli tuhoutunut juoksuhautoja kaivettaessa, mutta mahdollisesti yksi Rosénin karttaansa merkitsemä mahdollinen tulisija oli vielä olemassa.

Ainoat uudet rökkiöhavainnot tehtiin heti Ristiniemen länsipuolella sijaitse-

Kuva 3. O. Seitsonen dokumentoi Kyläniemestä löytynyttä rökkiötä. Taustalla näkymä Suomenlahdelle (kuva: K. Nordqvist).

vassa Kyläniemessä. Hiekkapohjaisella niemellä, vain muutamia metrejä merenpinnan yläpuolella, havaittiin kaksi suorakulmaisen soikeaa noin 2 x 4 m röykkiötä (kuva 3). Toisen röykkiön osittain puretusta kulmasta erottui suuremmista kivistä koottua reunakiveystä. Kohteesta ei löydy mitään mainintaa vanhoissa lähteissä ja röykkiöiden funktio jääkin toistaiseksi avoimeksi.

Esihistoriallisten kohteiden lisäksi paikannettiin myös useita myöhempiä muinaisjäännöksiä, kuten tervahautoja ja muita historiallisen ajan kuoppia ja kivi- tai maakasoja. Juoksuhautoja löytyi paljon – paikalliset tarinat asettavat osan niistä jo Kustaa III sotien aikaiseksi (ks. Blomqvist 1885; Rosén 1920; Tallgren 1907b), osa on ensimmäisen ja osa toisen maailmansodan peruja.

Alueen kivikauden nykykuva

Nykyisen arkeologisen materiaalin pohjalta kivikautinen toiminta on ollut varsin tasaisesti levittäytynyttä kaikkiin Säkijärven-Vahvialan alueen jokilaaksoihin. Jo ennestään voimakkaan kivikautisen asutuksen piiriin kuuluvaksi tunnetun Santajoen laaksosta on merkkejä ihmistoiminnasta ainakin koko neoliittikumien ajalta, varhaiskampakeraamikaasta Kiukaisten kulttuuriin asti (esim. Europaeus 1925b; Tallgren 1907a).

Myös Vilajoen laakso on ollut sekä vanhojen että uusien havaintojen perusteella intensiivisesti asutettu (Nikitin & Gerasimov 2006; Pälsi 1933a). Vuoden 2006 kuluessa kaivettu laaja aineisto, joka ilmeisesti kattaa ajanjakson varhaisneoliittikumista alueelta aiemmin tuntemattomaan varhaismetallikauteen asti, tarjoaa hyvät mahdollisuudet vertailuihin 1900-luvun kaivausten materiaalin kanssa. Mielen-

kiintoista voisi olla esimerkiksi tarkastella löytöjen talteenottomenetelmien vaikutusta aineistojen muodostumiseen ja edelleen niiden pohjalta tehtyihin tulkitointeihin – vuoden 2006 kaivaukset tarjoavat tähän hyvin soveltuvaa materiaalia, sillä nyt kaivetut Holmogorskoe 1-3 ovat itse asiassa todennäköisesti osa Pälsin tutkimaa Hevonuitin laajaa asuinpaikka-aluetta (Nordqvist *et al.* 2007).

Viereisen Nisajoen laakson havainnot ovat mielenkiintoisia jo siitäkin syystä, että alueelta ei aiemmin tunnettu ainoatakaan arkeologista kohdetta. Nyt suoritetun lyhyen inventoinnin jälkeen alue osoittaa huomattavaa jatkotutkimuspotentiaalia. Erityisen huomionarvoista on sen vertautuminen Virolahden Repokivenkankaan mesoliittiseen kohdekeskitymään (Mökkönen & Seitsonen, tämä julkaisu).

Tutkimusalueen asutuskuvassa on kokonaisuudessaan vielä suuriakin aukkoja, jotka johtuvat pääasiassa tiestön ja aikataulun tähänastisille tutkimuksille asettamista rajoituksista. Paikoitellen tiet ovat niin huonossa kunnossa, ettei kaikkia lupaavia alueita ole kohtuullisin ponnistuksin mahdollista tavoittaa lainkaan. Lisäksi suurin osa alueelta käytettävissä olevasta kartta-aineistosta on varsin ylimalkaista. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kivikauden asutuskuva muistuttaa joiltain piirteiltään, esimerkiksi mesoliittisten kohteiden osalta, Virolahden inventoinnissa saatuja vaikutelmia asutuksen sijoittumisesta (Mökkönen & Seitsonen, tämä julkaisu).

Inventoinnissa löydetyt uudet kohteet yhdessä Lautalanjoen Kvarcovon asuinpaikan kanssa osoittavat, että ennen inventointia arkeologisten kohteiden levintäkartassa ollut tyhjä alue oli odotetusti

tutkimuksen puutteen aiheuttama. Virolahden ja Säkkijärven tutkimusten myötä meille muodostuu karkea yleiskuva kivi-varhaismetallikautisen asutuksen spatiaalisesta levinnästä Suomenlahden rantakaistaleella maamme itärajalta Viipurin kautta Kuolemajärvelle asti (ks. esim. Huurre 2003; Gerasimov *et al.* 2003; Lavento *et al.* 2003; Lisitsyn 2004; Nordqvist & Seitsonen 2003; Nordqvist & Seitsonen *in press*; Pälsi & Voionmaa 1936b; Seitsonen 2004; Takala 2005).

Säkkijärvi-Vahviala alueen arkeologisten tutkimusten tulevaisuus määräytyy pitkälti sen perusteella, miten tiukoiksi uudet vuonna 2007 voimaantulevat rajasaädökset muodostuvat. Loppuvuodesta 2006 tiedotettiin alustavasti, että rajavyöhyke tullaan levittämään Venäjän puolella lähes Viipuriin saakka ja sen alueella liikkumiseen, saati sitten kaivamiseen, tullaan vaatimaan erityinen lupahakemusmenettely. Lupamenettelyn käytännön toteutus sekä muut yksityiskohdat ovat vielä epäselviä, mutta on olemassa mahdollisuus, että tehostuva rajavalvonta saattaa lopettaa lupaavan alun saaneet tutkimukset alkuunsa.

Abstrakt: I Äyräpääs och Pälsis fotspår – Arkeologiska undersökningar i Säkkijärvi och Vahviala

Före det andra världskriget gjorde man mycket fältarbeten och tillvaratog speciellt många stenåldersföremål i området av Säkkijärvi. Vahviala var å andra sidan arkeologiskt sett ett helt okänt område. Den arkeologiska forskningen blev aktuell på de bägge områdena första under början 2000-talet. Under 2006 inventerades områdena i samarbete av Helsingfors universitet och Konstakamera museet i St. Petersburg.

Inventeringens syfte var att försöka få en helhetsbild av stenåldersbosättningen utbredningen i trakterna kring Viborgviken och den finska gränsen. Samtidigt ville man också inskaffa jämförelsematerial till det material som redan fanns från Virolahti inventeringen samt från diverse utgrävningar i Viborg trakten. Under inventeringen lokaliserades 13 nya fyndplatser daterade till sten- och tidigmetallålder. Utgående från det material som nu finns att tillgå kan man påvisa att stenåldersbosättningen var jämnt spridd över alla ådalar i Säkkijärvi-Vahviala trakten. Även Vilajoki ådal har varit intensivt bebodd enligt

de gamla och de nya iakttagelsernas. Den tomma fläck som man i de tidigare utbredningskartorna kunde se visade sig under inventeringen endast bero på tidigare brister i forskningen.

Lähteet

Henkilökohtaiset tiedonannot

Mälkki, E., geologi (eläkkeellä), Hyvinkää.

Painamattomat lähteet

Ailio J. 1908: Muistiinpanoja kesällä 1908 Kaukolassa Parikkalassa ja Säkkijärvellä. Kenttämuistiinpanot, Museovirasto, arkeologian osasto.

Blomqvist A. R. 1885: Kiinteät Muinaisjäännökset Kymin kihlakunnassa. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.

Europaeus A. 1921: Muinaistieteellisen Toimikunnan Osastolle. Kirje, Museovirasto, arkeologian osasto.

Europaeus A. 1925b: Vaakitusmatka Säkkijärven kivikautiselle asuinpaikalle. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.

Halinen, P. & Mökkönen, T. 2004: The Archaeological Survey in Kaukola and Räisälä on the Karelian Isthmus. Kaukola-Räisälä -project. Report 2004. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.

Kivikoski E. 1940b: Kertomus hautakummun (nögin) kaivauksesta Virolahden Orslahden Viikin niemellä. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.

Kivikoski E. 1940c: Kertomus röykkiön kaivauksesta Virolahden Paation Västvikensissä. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.

Lavento M., Gerasimov D., Lisicyn S., Carpelan C. & Uino P. 2003: The Johannes survey (20-24 May 2002) – the

- 2003 report, Karelian Isthmus, Russia. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Lisitsyn 2004 --- Лисицын, С. Н. 2004: Краткий отчет Оразведках каменного века в Выборгском районе Ленинградской область в 2003 г. Tutkimusraportti, Venäjän tiedeakateman Materiaalisen kulttuurin historian instituutti, Pietari.
- Luho V. 1951: Kertomus Miehikkälän Laisniemen kivikautisen asuinpaikan kaivauksista. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Miettinen T. 1974: Miehikkälä. Inventointi 1974. Keskeneräinen tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Mökkönen, T., Seitsonen O., Nordqvist, K. & Puttonen, S. 2006: The Archaeological Survey in Kaukola and Räisälä on the Karelian Isthmus. Kaukola-Räisälä -project. Report 2005. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Nikitin & Gerasimov 2006 --- НИКИТИН А. Б. & ГЕРАСИМОВ Д. В. 2006: Отчет об археологическая раскопках поселений каменного века - эпохи раннего металла, входящих в зону строительства Северо-Европейского газопровода в Выборгском районе Ленинградской области в 2006 году. Tutkimusraportti, Kunstkamera, Pietari.
- Nordqvist K. 2005: Picked up on the Fields. A study on the history, contents and representativity of Stone Age finds from Kaukola and Räisälä parishes. Julkaisematon pro-gradu työ, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Nordqvist, K. & Seitsonen, O. 2004: Arkeologinen tutkimusmatka Luovutettuun Karjalaan 12.5.-6.6.2003. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Nordqvist K., Seitsonen O., Mikkanen T. & Gerasimov D. 2007: The Archaeological Survey of Säkkijärvi and Vahviala 2006. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Pälsi S. 1924a: Säkkijärvi, Kirkonkylä, Meijerimäki. Kaivauksia ja tarkasteluja kesäkuussa 1923. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Pälsi S. 1924b: Vattainharjun kivikautinen asuinpaikka Säkkijärven Suurpäälässä. Alustavasti tarkastanut heinäkuussa 1923 Sakari Pälsi. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Pälsi S. 1933a: Hevonuitin kivikauden asuinpaikat Säkkijärven Tapiolassa. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Pälsi S. & Voionmaa J. 1936a: Säkkijärvi, Ala-Outila, Nekanharju. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Pälsi S. & Voionmaa J. 1936b: Kuolemajärvi, Muurila. S. Pälsin & J. Voionmaan kaivaukset 1936. Keskeneräinen tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Rosén R. 1920: Muinaisjäännöksiä ja -löytöjä Kymin kihlakunnassa. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Seitsonen, O., Nordqvist, K., Puttonen, S. & Kunnas, O. 2005: Archaeological survey in the Lake Pyhäjärvi area on the Karelian Isthmus, 5.-12.8.2005. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Seitsonen O., Mökkönen T., Nordqvist K. & Seitsonen S. 2006: Virolahden arkeologinen inventointi 2005. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.
- Tallgren A. M.1907b: Kertomukset tutkimuksistani ja tiedusteluistani Säkkijärven pitäjässä suvella 1907. Tutkimusraportti, Museovirasto, arkeologian osasto.
- Timofeev, V., Saksa, A., Halinen, P. & Lavento, M. 1999: The Archaeological Survey of Kaukola and Räisälä in Karelian Isthmus - The 1999 report. Tutkimusraportti, Helsingin yliopisto, arkeologian oppiaine.

Kirjallisuus

- Donner J. 1970: Deformed Late Weichselian and Flandrian shore-lines. *Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Physico-Mathematicae* 40. s.191-198.
- Europaeus A. 1923: Säkkijärven Ravin kivikautiset asuinpaikat. *Suomen Museo* 1922. s.20-31.
- Europaeus A. 1925a: Kansallismuseon kivikauden kokoelman kasvu vuosina 1920-1923. *Suomen Museo* 1925. s.12-54.
- Europaeus A. 1927: Stenålderskeramik från Kustboplatser i Finland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* XXXVI:1. s.45-77.
- Europaeus-Äyräpää A. 1930: Die Relative Chronologie der Steinzeitlichen Keramik in Finnland. *Acta Archaeologica* I.
- Fewster D. 1999: The Invention of the Finnish Stone Age. Politics, Ethnicity and Archaeology.
- Huurre, M. (toim.): *Dig It All. Papers Dedicated to Ari Siiriäinen*. Helsinki. s.13-20.
- Gerasimov et al. 2003 --- Герасимов, Д. В., Лисицын, С. Н., Тимофеев, В. И. 2003: Материалы к археологической карте Карельского перешейка (Ленинградская область). *Памятники каменного века и периода раннего металла* (ред. В. И. Тимофеев). Российская академия наук. Институт истории материальной наук, С. Петербург.
- Gerasimov et al. 2006 --- Герасимов Д.В., Лавенто М., Мекконен Т., Нордквист К., Путтонен С. Сейтсонен О., Халинен П. 2006: Археологические изыскания по каменному веку – эпохе раннего металла в северо-восточной части Карельского перешейка. *Радловские чтения*.
- Huurre M. 1989: Aarne Äyräpää museomiehenä, tutkijana ja kansanvalistajana. Huurre, M. (toim.): *Aarne Äyräpää. Tutkija Opettaja Kansalainen. 1980-luvun näkökulmia*. s.11-20.
- Huurre M. 2003: Viipurin läänin kivikausi. Saarnisto, M. (toim.): *Viipurin läänin historia I. Karjalan synty*. Jyväskylä. s.151-244.
- Hyypä E. 1937: Post-glacial changes of shore-line in South Finland. *Bull. Com. Géol. Finlande* 120.
- Hyypä E. 1943: Beiträge zur kenntnis der Ladoga- und Ancylustransgression. *Bull. Com. Géol. Finlande* 128:8.
- Kakkuri J. 1987: Postglacial Deformation of the Fennoscandian Crust. *Geophysica* 33:1. s.99-109.
- Kivikoski E. 1940a: Svenskar i österled under 500-talet. *Finskt Museum* 1939. s.1-11.
- Kääriäinen E. 1964: Land uplift in Finland computed by the aid of precise levellings. *Fennia* 89:1. s.15-20.
- Lavento M., Halinen P., Timofeev V., Gerasimov D. & Saksa A. 2001: An archaeological field survey of Stone Age and Early Metal period settlement at Kaukola (Sevastyanovo) and Räisälä (Melnikovo) on the Karelian Isthmus in 1999. *Fennoscandia archaeologica* 18. s.3-25.
- Lavento M., Halinen P. & Mökkönen T. 2006: Subsistence strategies and changes of communities between 9000–1 calBC: an archaeological intensive-investigation in the western part of Lake Ladoga, Karelian Isthmus, Russia. Teoksessa **Herva V.-P. (toim.) 2006: People, Material Culture and Environment in the North**. Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference, University of Oulu, 18-23 August 2004. *Studia humaniora ouluensia* 1. s.120-130
- Luho V. 1948: Suomen kivikauden pääpiirteet. Helsinki.
- Miettinen A. 2002: Relative sea level changes in the Eastern part of the Gulf of Finland during the last 8000 years. *Ann. Acad. Sci. Fennicae, geologica-geographica* 162.
- Mökkönen T., Lavento M. & Halinen P. *in press*: Neolithic Sites in Various Environments on the Karelian Isthmus. Kaukola-Räisälä -project's Survey 2004. Julkaistaan *Fenno-Ugri et Slavi*.
- Mälkki E. 2005: Eloistamme Entisistä – Hounin seutua Viipurin Karjalassa.

- Nordqvist K. & Seitsonen O. *in press*: Archaeological research in the former municipalities of Koivisto and Kuolemajärvi in 2003.
- Nordqvist K., Seitsonen O. & Lavento M. *in press*: Waterways and the Stone Age and Early Metal Period studies on the Karelian Isthmus – The Pre-World War II studies and the University of Helsinki research in 1998 – 2006.
- Pesonen P. 2004: Neolithic pots and ceramics chronology – AMS-datings of Middle and Late Neolithic ceramics in Finland. *Fenno-Ugri et Slavi* 2002. Dating and Chronology. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* N:o 10. Helsinki. s.87-97.
- Pälsi S. 1915: Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XXVII:1.
- Pälsi S. 1918: Kaivaus Pitkäjärven kivikautisella asuinpaikalla Räisälässä. *Suomen Museo* 1918. s.25-34.
- Pälsi S. 1933b: Kivikautinen suurperhe. *Virittäjä* 1933. s.338-340.
- Ramsay W. 1926: Nivåförändringar och stenåldersbosättning i det baltiska området. *Fennia* 47:4.
- Ramsay W. 1927: Eustatic changes of level and the neolithicum. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* XXXVI:2.
- Saarnisto M. 2003: Karjalan geologia. Saarnisto M. (toim.): *Viipurin läänin historia I. Karjalan synty*. Jyväskylä. s.21-80.
- Saarnisto M. & Grönlund T. 1996: Shoreline displacement of Lake Ladoga - new data from Kilpolansaari. *Hydrobiologia* 322. s.205-215.
- Seitsonen O. 2004: Viipurin Häyrymäen kivikautinen asuinpaikka. *Muinaistutkija* 1/2004. s.19-31.
- Seitsonen O. 2006: Räisälä Pitkäjärvi revisited – reinterpretations of the dwelling remains. *Arkeologipäivät* 2005. s.138-145
- Seppä V. 1952: Kivikausi. Seppä V. (toim.): *Säkkijärvi kautta aikojen*. Helsinki. s.23-43.
- Siiriäinen A. 1969: Über die Chronologie der steinzeitlichen Küstenwohnplätze Finnlands im Lichte der Uferverschiebung. *Suomen Museo* 1969. s.40-73.
- Siiriäinen A. 1989: Aarne Äyräpää ja kampakeraamiikka. Huurre, M. (toim.): *Aarne Äyräpää. Tutkija Opettaja Kansalainen. 1980-luvun näkökulmia*. s.29-40.
- Takala H. 2005: *Äyräpään kihlakunnan esihistoria I. Muinaislöydöt 1847-1944*. Jyväskylä.
- Tallgren A. M. 1907a: Kivikautinen taideteos Säkkijärveltä. *Suomen Museo* 3:1907. s.67-72.
- Tallgren A. M. 1913: Muinaisjäänöksiä Pitkäpaaden saaristossa. *Koriseutu* 13. s.145-150.
- Tallgren A. M. 1918: Muutamia uusia muinaislöytöjä ja kaivauksia. *Suomen Museo* 1918. s.16-24.
- Tallgren A. M. 1924: *Museomiehen työpöydältä, kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa*. Helsinki.
- Toivari L. 1952: Luonto. Seppä, V. (toim.): *Säkkijärvi kautta aikojen*. Helsinki. s.7-10.
- Uino P. 1997: Ancient Karelia – Archaeological Studies. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 104.

Kerkko Nordqvist
 Oula Seitsonen
 Kulttuurien tutkimuksen laitos
 Arkeologia
 Pl 59
 00014 Helsingin yliopisto
 Kerkko.Nordqvist@helsinki.fi
 Oula.Seitsonen@helsinki.fi

Kirjoittajat harjoittavat aktiivista arkeologista yhteistyötä venäläisten kollegoidensa kanssa eri puolilla laajaa Venäjänmaata.

Viitteet

- 1 Tunnettuina asuinpaikkoina pidetään tässä asuinpaikkoja, joilla on tehty kaivauksia, jotka ovat arkeologien tarkastamia tai tutkimuskirjallisuudessa asuinpaikkoina esitettyjä. Tällaisia on ennen toista maailmansotaa kaikkiaan 10 kpl (ks. kuva 1 / taulukko 1).
- 2 Inventoinnin kenttätyövaiheen suorittivat 31.7.-4.8.2006 arkeologit Dmitriy V. Gerasimov, Tiina Mikkonen, Kerkko Nordqvist ja Oula Seitsonen. Lisäksi tiedustelukäynteihin 17.- 18.7.2006 osallistuivat Liisa Kunnas ja Sarita Vornanen. Kerkko Nordqvist ja Oula Seitsonen suorittivat vielä 19.8.2006 täydentävän tarkastusvierailun alueelle, missä yhteydessä paikannettiin yksi uusi kivikautinen löytöpaikka.

Virolahden pyyntikulttuurien inventointi vuonna 2005

Teemu Mökkönen & Oula Seitsonen

Johdanto

Virolahden aluetta ei ollut ennen vuotta 2005 inventoitu aktiivisesti uusia kohteita etsien. Aiemmin tunnetut kohteet olivat lähes kaikki ajallisesti neoliittiseen kivikauteen painottuneita peltokohteita. Virolahti on pyyntikulttuurien osalta mielenkiintoinen tutkimusalue, sillä alueen arkeologisessa löytöaineistossa kuvastuvat kontaktit kaikkiin ilmansuuntiin.

Lyhyessä inventoinnissa paikannettiin 33 uutta kohdetta, joista valtaosa on esihistoriallisia pyyntikulttuurien kohteita. Eniten tutkimusalueen asutuskuva muuttui mesoliittisen kivikauden osalta. Lähes puolet uusista kohteista ajoittuu rannansiirtymisen perusteella mesoliittiseen kauteen.

Arkeologisia tutkimuksia

Virolahdella

Virolahden kunnan alueella on suoritettu ennen vuotta 2005 viisi arkeologista inventointia (Blomqvist 1885, Rosén 1919, Koskimies 1967, Hölttä & Peltonen 1992, Karjalainen 2000). Näistä vanhimmat, Muinaismuistoyhdistyksen stipenditaattien A. R. Blomqvistin 1885 ja Gunnar Rosénin 1919 suorittamat tutkimukset, käsittelevät koko Kymin kihlakunnan aluetta. Näissä tutkimuksissa painottuvat kivrakenteiden dokumentointi ja

irtolöytöjen kerääminen. Ensimmäisen systemaattisemman arkeologisen inventoinnin alueella suoritti Mirja Koskimies (nyk. Miettinen) 1967. Kunnan esihistoriallisen asutuksen yleiskuva perustui ennen kesää 2005 suurelta osin tähän lähes 40 vuotta aiemmin tehtyyn tutkimukseen.

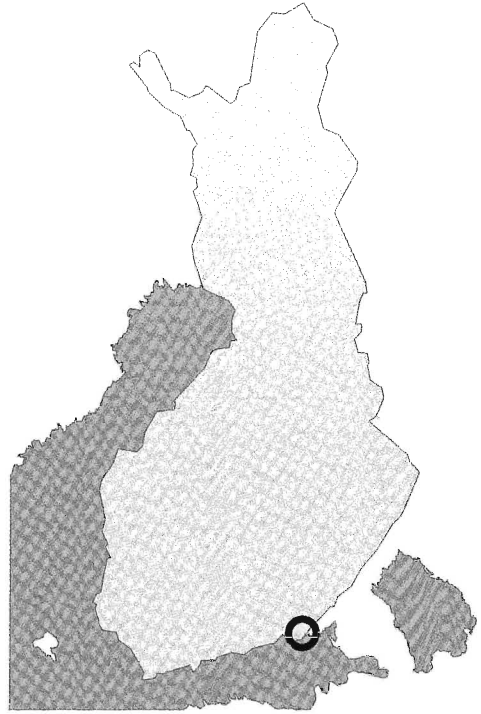
Seuraava arkeologinen inventointitutkimus suoritettiin vasta vuonna 1992 Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen Lapuri-tutkimusprojektin yhteydessä (Hölttä & Peltonen 1992). Tämä keskittyi alueellisesti Lapurin salmen ympäristöön ja ajallisesti rautakauden loppuun. Ainoa alueella ennen vuotta 2005 suoritettu maankäyttöön ja sen suunnitteluun liittynyt inventointitutkimus oli Taisto Karjalaisen vuonna 2000 suorittama vähälöytöinen Virojoki-Hamina vesihuoltolinjan inventointi (Karjalainen 2000).

Virolahden paristakymmenestä tarkastuskertomuksesta suurin osa käsittelee jo entuudestaan tunnettuja kohteita. Tarkastuksista yli puolet on liittynyt moninaisesti rannikkovyöhykkeen kivi- rökkiökohteisiin (kts. Arkistolähteistä Virolahden arkeologiset tutkimukset). Kivi- ja varhaismetallikautisten asuinpaikkakohteiden tarkastuksia on tehty seitsemän (Heikel 1905; Lesell 1999a - b; Mökkönen 2000; Taavitsainen 1983; 1984; Uino & Mikkola 2004) ja historiallisen

ajan kohteiden tarkastuksia löytyy yksi (Mökkönen 2004).

Virolahdella on ollut aktiivista kotiseudun menneisyyteen kohdistunutta paikallistason toimintaa. Paikallinen, Koskimiehen (1967) sanoin ”herrastuomari”, Eino Raunio on lähettänyt lukuisia kotiseutunsa menneisyyteen liittyviä kirjeitä Museovirastolle. Lisäksi Virolahdella on toiminut maastomiehiksi itseään kutsunut ryhmä, joka kirjasi ylös erilaisia ihmistoimintaan liittyviä merkkejä. Maastomiehet kokosivat vuosien työnsä yksiin kansiin vuonna 1971 (Raunio 1971). Maastomiesten työn tuloksista koottu ”Virolahden maastokohteita” sisältää peruskarttalehdittäin paikannettuja kohteita varustettuna lyhyillä kohdekuvauksilla. Maastomiesten raportoitua kohteita on reilusti yli sata. Suurin osa kohteista on kuvaustensa perusteella melko varmasti ihmisen tekemiä etupäässä historialliseen aikaan liittyviä rakenteita, mutta kohteiden tarkempi ymmärtäminen vaatisi paikanpäällä tehtävää tarkastamista.

Näiden tutkimusten lisäksi Virolahdella tehtiin kesällä 2005 kaksi arkeologista inventointia. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkijat inventoivat Klamilan ja Virojoen välistä muinaista rannikkoaluetta sekä Virojoen laaksoa (Seitsonen et al. 2005), ja Pirjo Rautiainen (2005) suoritti Klamilan sataman läheisyydessä osayleiskaava-alueen inventoinnin. Rautiainen tarkasti inventoinnissaan tunnetut kohteet, mukaan lukien tutkimusryhmämme aiemmin keväällä kaava-alueelta paikantaman uuden röykkiökohteen, jotka olimme ilmoittaneet inventoijalle. Muut Klamilan osayleiskaava-alueen kohteet olivat historiallisen ajan kohteita, hiilimiiluja ja kiviaitoja (Rautiainen 2005).

Kuva 1. Virolahti Suomen kartalla.

Kivikauden ja varhaisen rautakauden kohteiden arkeologisia kaivauksia Virolahdella on suoritettu vuosien mittaan varsin vähän. C.F. Meinander suoritti alueen ensimmäisen kaivauksen¹ Vaalimaanjoen laaksossa Mattilan VPK:n kivikautisella asuinpaikalla vuonna 1961 (ei kaivauskertomusta). Kaivauksessa löytyi muun muassa itäisiin kulttuurikontakteihin viittaava piistä muotoiltu ihmiskuvio (kuva 2a).

Jussi-Pekka Taavitsainen on muinaisjään-
nösrekisterin (4/2006) tietojen mukaan tehnyt 1983 Riihikorvenkankaan kivikautisella asuinpaikalla koekaivauksen, josta löytöinä oli kvartsiartefakteja. Kreetta Lesell kaivoi vuonna 1999 kivikaudelta rautakauden puolelle käytössä ollutta Kattelus 1 nimistä asuinpaikkaa (Lesell 2000). Löytöinä saatiin talteen valtaosal-

taan varhaismetallikautista keramiikkaa sekä pii-, kvartsi- ja kivilajiartefakteja. Rautakauden ja keskiajan osalta kaivaus- ja dokumentointitutkimuksia on tehty Lapurin hyllyllä (Alopaues 1985; Hölttä 1992; 1993; ks. myös Mökkönen 2005b) sekä Virolahden luovutetulla alueella (ks. Kivikoski 1940; Tallgren 1918).

Olemassa olevan aineiston perusteella voidaan todeta, että Virolahti on rikaslöytöistä aluetta. Koskimiehen (1967) inventointiraportti on paksuudeltaan, neljä erillistä pahvikansiota, kunnioitusta herättävä. Itse raportista kuitenkin ilmenee, ettei vuoden 1967 inventoinnissa ehditty käymään läpi edes kaikkia ennen inventointia ilmoitettuja kohteita. Vuoden 2005 vain pientä aluetta käsitelleen inventoinnin perusteella on syytä olettaa, että Virolahdella on vielä paljon uutta annettavaa arkeologialle.

Yleisesti ottaen Virolahden inventointitilanne ei ollut 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälin vaatimuksia vastaavalla tasolla. Tilanne on muuttumassa, sillä vuoden 2007 aikana Museovirasto suorittaa Virolahden perusinventoinnin niin esihistoriallisten kuin historiallisten muinaisjäännösten osalta. Lisäksi Metsähallitus inventoi vuoden 2007 aikana Itäisen Suomenlahden kansallispuistoon kuuluvan Virolahden ulkosaariston alueen.

Inventoinnin lähtökohdat

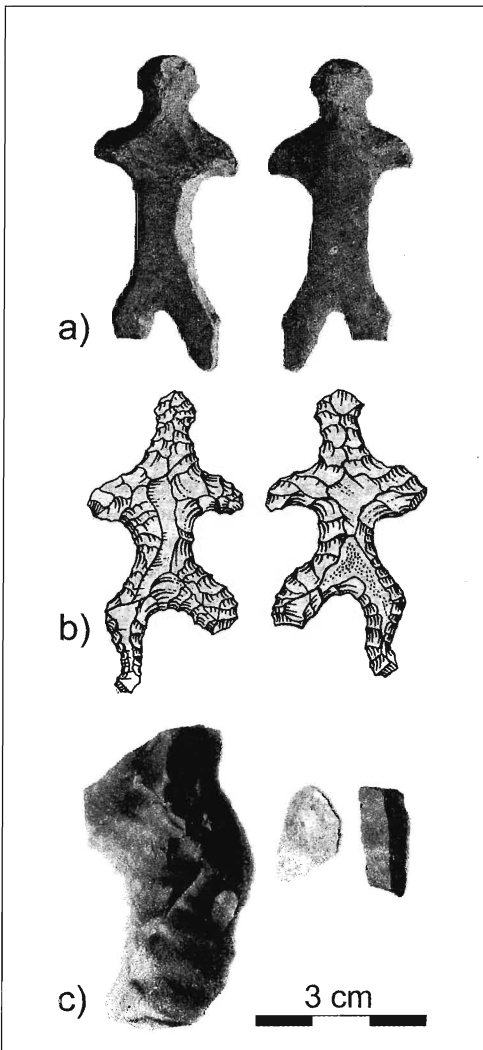
Virolahti muodostaa kivikauden osalta mielenkiintoisen kontaktialueen, jossa yleiseltä levinnän painotukseltaan läntiset, pohjoiset ja itäiset elementit kohtaavat. Alueen löydöissä ovat mukana kaikki Suomen etelärannikolta tunnetut kivi-kautiset keramiikkatyyppit, joiden lisäksi alueelta löytyy myös levinnältään Sisä-

Suomeen ja Saimaan alueelle painottuvaa aineistoa (varhainen asbestikeramiikka, myöhäisneoliittiset Kierikin ja Pöljän keramiikat ja välivyöhykkeen keramiikka) (ks. Pesonen 1999). Vuonna 1999 kaivetun Kattelus 1 asuinpaikan keramiikka-aineisto antaa myös viitteitä eri suuntiin. Paikalta on Christian Carpelanin suullisen tiedonannon mukaan (ks. Lesell 2000, 12) seuraavia keramiikkatyyppejä: 1) välivyöhykkeen keramiikkaa muistuttavaa orgaanis- ja chamotte-sekoitteista keramiikkaa, 2) Morbyn keramiikkaa, 3) mahdollisesti pronssikauden maljatyyppin keramiikkaa, 4) tekstiilipainanteista keramiikkaa (joko Kiukaista tai Sarsa-Tomitsaa tai Paimion keramiikkaa) ja 5) Viron suunnalta tutumpaa haurasta karvasekoitteista keramiikkaa. Lisäksi oman eksoottisen ripauksensa Suomenlahden rannikon itäosien kulttuurikuvaan tuovat itäinen kuoppakeramiikka ja ainakin osin Virolaista alkuperää olevat suippo-hamaraiset reikäkirveet (ks. Miettinen 1998: 52-54; Rosén 1950; 1953).

Kaakonkulman luonteeseen nuoremman kivikauden sisämaan ja rannikon kulttuurien kontaktialueena on kiinnitetty huomiota aikaisemminkin (Edgren 1997: 155). Arkeologisen aineiston lisäksi Virolahdelta on historiallisesti dokumentoituja tietoja alueen kiinteistä vuorovaikutuksista pohjoiseen sisämaahan ja Viron rannikolle. Virolahden alueelta on tietoja 1500- ja 1600-luvuilta lappeelaisten ja luumäkeläisten syksyisestä merikalastuksesta (Kaukiainen 1970: 134). Virolahden etelään suuntautuneet seprakauppana tunnetut suhteet tunnetaan hyvin historialliselta ajalta (Vilkuna 1964: 140-163). Seprakaupan historiallinen tai esihistoriallinen alku ei ole tiedossa, mutta osa tutkijoista projisoi sen alun 1200-luvulle (Kaukiainen 2004: 50; Vilkuna 1964: 159) tai jopa vanhemmalle roomalaisajalle (Salo 1982: 12-13).

Virolahden tunnetuimpia kivikauden löytöjä on maassamme uniikki Mattilan VPK:n asuinpaikalta löydetty ihmistä esittävä piifiguuri (kuva 2a). Kyseinen löytö on liitetty yleensä tyyppillisen kampakeramiiikan aikaan (Kivikoski 1961: 58; Miettinen 1998: 46), mikä on ollut vanhemmassa tutkimuksessa tapana lähes kaiken piiesineistön suhteen (Vuorinen 1980: 56-62, ks. myös Hertell & Manninen 2006: 43). Vastineet kyseiselle piifiguurille löytyvät Venäjältä (kuva 2b), missä ne ajoitetaan pääosin tyyppillistä kampa-

keramiikkaa (Pesonen 2004 pohjalta n. 4000–3400 calBC) nuorempaan aikaan, eli kuoppakeraamisten kulttuurien ajasta aina Volosovon kulttuuriin (likimain välille 3800–1900 calBC) (esim. Karjnov 1987; Patrusev 2000: 52-53, 57-58, 61-65; Semenov 2006). Tähän mahdollisuuteen viittaa myös kohteen muu löytöaineisto, jossa on mukana nuoremmen varhaiskampakeramiiikan ja tyyppillisen kampakeramiiikan lisäksi myös myöhäistä kampakeramiiikkaa, nuorakeramiikkaa ja myöhäisneoliittista asbestikeramiikkaa.

Timo Miettinen on 1990-luvulla kerännyt Mattilan VPK:n asuinpaikan vanhimpaan käyttövaiheeseen liittyviä löytöjä. Löytöjen joukossa on esimerkiksi retusoitu piisäleen katkelma ja poikkiteräinen kvartsikärki (kuva 2c). Asuinpaikan korkeuden, noin 15–20 metriä mpy, perusteella vanhimmat mahdolliset käyttövaiheet ovat olleet ennen Litorinatransgressiota noin 9000–8000calBP ja ko. transgression jälkeen alkaen noin 6500 calBP (ks. kuva 3). Poikkiteräinen kvartsikärki ja säle viittaavat jo asuinpaikan nuoremmen varhaiskampakeramiiikan aikaiseen käyttövaiheeseen tai sitten asuinpaikalla on mukana myös myöhäismesoliittinen asutusvaihe. Tässä yhteydessä on tosin syytä huomauttaa, että piisäleet Mattilan VPK:n asuinpaikalta eivät ole mikään uusi löytö, sillä piisäleitä ja niistä tehtyjä esineitä sisältyy myös Meinaderin vuoden 1961 kaivauslöytöihin (KM 15329).

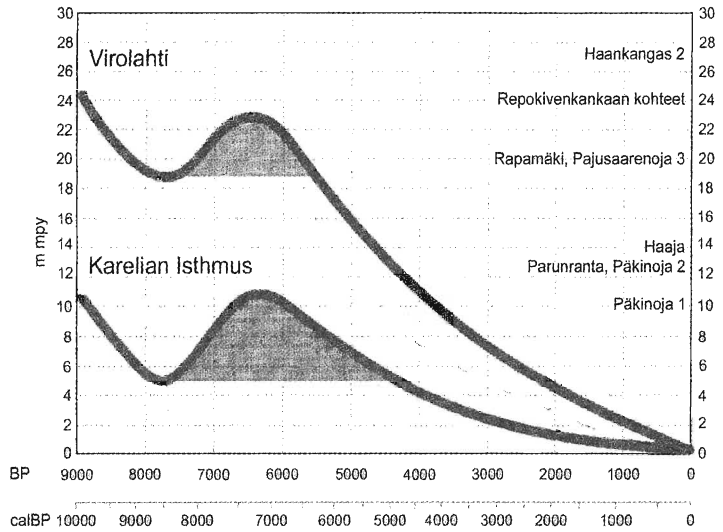
Kuvat 2a-b. a) Virolahden Mattilan VPK:n asuinpaikalta löydetty ihmistä esittävä piifiguuri (Kivalähde Kivikoski 1964: kuva 61), b) piifiguuri Kargopolin kulttuurin piiristä (Ošibkina 1996: 227), c) pii-iskos, poikkiteräinen kvartsikärki ja piisäleen katkelma Mattilan VPK:n asuinpaikalta. Löydöt ovat talletettuina Virolahden kotiseutumuseoon (kuva T. Mökkönen). Kuvat mittakaavassa ¾.

Kuva 3. Virolahden rannansiirtymiskäyrä johon on merkittynä tekstissä mainittujen kohteiden korkeuksia. (Rannansiirtymiskäyrä Miettinen, A. 2002, fig. 49.)

Vuoden 2005 inventoinnin tavoitteena oli pyrkiä paikantamaan uusia kivikautisia ja varhaismetallikautisia kohteita erilaisista ekologisista ympäristöistä. Tutkimus jatkoi osaltaan Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen aloittamia tutkimuksia Muinais-Saimaan alueella (esim. Kirkinen 1996a-b) ja luovutetussa Karjalassa (esim. Gerasimov et al. 2006; Lavento et al. 2001; 2006; Mökkönen et al. in press; Nordqvist 2004; 2005; Nordqvist & Seitsonen 2006; Seitsonen et al. 2006b), ja laajensi tutkimusaluetta Suomenlahden koilliskulmaan. Itse asiassa tavoite tutkia kulttuurisia yhteyksiä Vuoksen vesistöalueen, Karjalankannaksen ja Suomenlahden rannikon välillä oli jo sisäänrakennettuna Helsingin yliopiston 1990-luvulla toteutetussa Muinais-Saimaa -projektissa.

Alueen sijainti ja vesistöhistoria

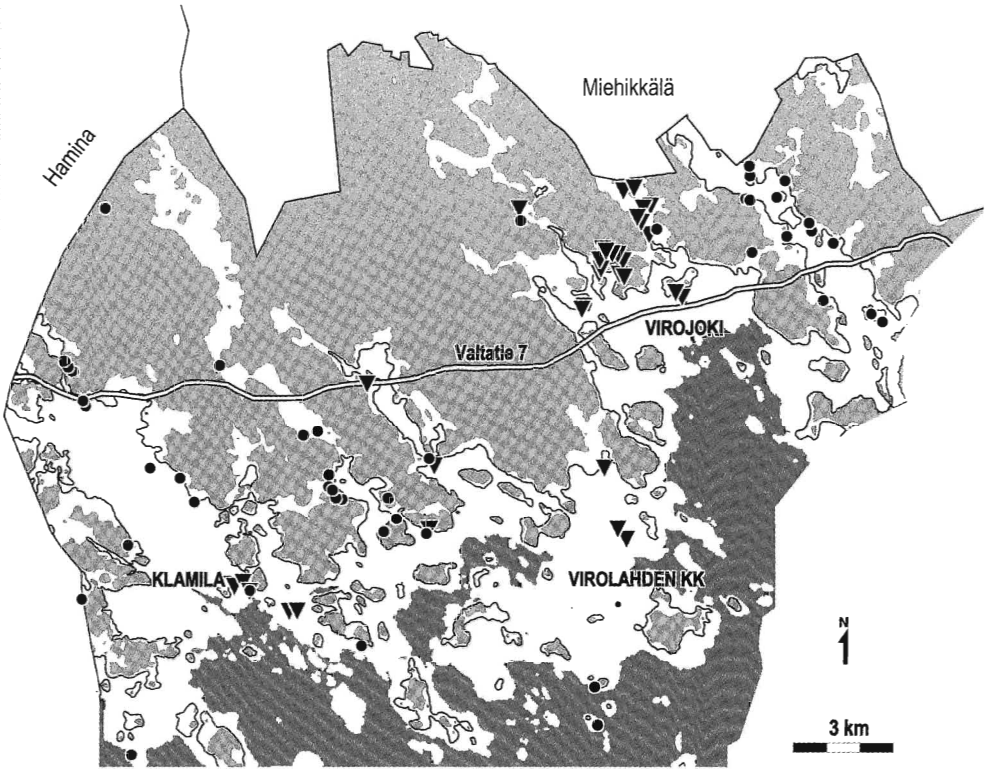
Virolahden kunta sijoittuu aivan maamme kaakkoiskulmaan Suomen ja Venäjän rajalle ja osa sen kaakkoisosasta menetettiin Neuvostoliitolle toisen maailmansodan myötä (kuva 1). Idässä kunta rajoittuu nykyisin Venäjän rajaan, lännessä Haminan kaupunkiin ja pohjoisessa Miehikkälän kuntaan. Etelässä kunta rajoittuu Suomenlahteen. Rannikkoa Virolahdella on linnuntietä parisenkymmentä

kilometriä, mutta rikkonaista rantaviivaa huomattavasti enemmän. Kunnan uloin saaristo kuuluu osana Itäisen Suomenlahden kansallispuistoon.

Virolahden kunnan korkeimmatkin alueet ovat kohtalaisen matalia ja paljastuivat kohtalaisen myöhään, laajemmin vasta Ancylustransgression laskun myötä. Alueen Ancylustransgressiota myöhemmän rannansiirtymisen vaiheet tunnetaan hyvin Arto Miettisen (2002) suorittamien Litorinatransgressioon liittyneiden limnologisten tutkimusten pohjalta. A. Miettisen (2002) tutkimus tarjoaa ajantasaisimman, ja hieman aiemmista poikkeavan (vrt. T. Miettinen 1998: 12), rekonstruktion nimenomaan Virolahden alueen vesistöhistoriasta. Nykyinen maankohoaminen alueella on noin 2 mm/vuosi (Ekman & Mäkinen 1996: 230; Kakkuri 1987: 101; Kääriäinen 1964). Kun verrataan alueen vesistö- ja maankohoamishistoriaa lähialueisiin Karjalankannaksella, on tärkeää ottaa huomioon Virolahden eteläpuolelta Laatokan pohjoispuolelle kulkevasi esitetty maankohoamisisobaasi suuntainen saranalinja, jonka eteläpuolella maankohoamisen

RANNAT

- = nykyinen Suomelahti
- = rantaviiva tyypillisen kampakeramiikan aikana n. 3700 eKr. (n. 16.5 m mpy)
- ▨ = rantaviiva esikeraamisella kivikaudella n. 5300 eKr. (n. 23 m mpy)

ESIHISTORIAALLISET MUINAISJÄÄNNÖKSET

- = ennen inventointia tunnetut
- ▼ = v. 2005 inventoinnissa löydetty uudet kohteet

Kuva 4. Virolahden esihistorialliset kohteet.

tahti on merkittävästi pohjoispuolta hitaampaa (esim. Donner 1970: 190; 1987: 12; Kuivamäki 1981; A. Miettinen 2002: 82; Sauramo 1955: 14; Siiriäinen 1969: 44, 57-58).

Vesistöhistoriallisten tutkimusten mukaan Ancyclusjärvivaiheen lopussa ranta laski Virolahdella ilmeisen nopeasti jopa 50 metrin tasolta aina 19 metrin tasolle (Hyypä 1937; 1943; Miettinen 2002; Saarnisto & Grönlund 1996). Tämä regressio paljasti suuria osia kunnan maa-alasta.

Litorinatransgressio alkoi alueella noin 8200–8000 calBP. Vedennousu saavutti maksimitasonsa noin 23 metrissä 7400–7100 calBP välillä. (A. Miettinen 2002: 81.) (kuva 3). Litorinatransgression jälkeen alueella on vallinnut tasaisesti hidastuva regressio.

Tutkimusalueen kivikautista maisemaa ovat hallinneet nykyisissä jokilaaksoissa sisämaahan päin kurottuneet, polveilevat ja vuonomaiset lahdet sekä toisaalta pitkälle avomerelle ulottuvat niemet (kuva

4). Alueen saaristovyöhyke on ollut aina kapea ja vähäsaarinen. Kivikaudella suurimmat vesistömuutokset ovat liittyneet näiden vuonomaisten lahdelmien kuroutumiseen merestä. Kuroutumisen seurauksena jokilaaksojen latvoille on jäänyt järviä, joista osa on sittemmin soistunut ja osa kuivatettu pelloiksi (esim. Ravijärvi). Ajan myötä vuonomaisten lahtien perukat ovat tulleet lähemmäksi merta, mutta topografialtaan jyrkät merelle pistävät niemet ovat pysyneet jotta-kuinkin paikallaan.

Vanhon kohteiden sijoittuminen

Ennen vuoden 2005 inventointia tunnetut kivi- ja varhaismetallikautiset kohteet olivat enimmäkseen sijoittuneet kunnan itäosaan Vaalimaanjoenlaaksoon. Lisäksi joitakin kohteita tunnettiin ennestään kunnan läntisemmältä puoliskolta pääasiassa Ravijoen ja Pyölinjoen laaksoista (kuva 4). Kunnan keskiosista, Virojoen laakson ympäristöstä, ei tunnettu ennen vuotta 2005 kuin kolme arkeologista kohdetta. Vaalimaanjoen ja Virojoen laaksojen arkeologisten aineistojen erot selittyvät maanviljelyn intensiivisyyden eroilla. Vaalimaanjoen varsi on kokonaisuudessaan voimakkaasti viljeltyä aluetta, minkä seurauksena alueelta on löydetty runsaasti arkeologista esineistöä pelto-työiden yhteydessä. Virojoen varressa viljelytoiminta on ollut ja on yhä huomattavasti vähäisempää. Kun Virolahdella ei ole ennen vuotta 2005 suoritettu arkeologista inventointia, jossa pääpaino on entuudestaan tuntemattomien kohteiden paikallistamisessa, erot Virojoen ja Vaalimaanjoen varsien löytö määrissä selittyvät tutkimuksen puutteella ja alueiden erilaisen maankäytöhistorian kautta.

Vanhat kohteet ovat tyypillisesti sijoittuneet pelloille ja hiekkakuoppiin, mistä ne on paikannettu muun maankäytön

yhteydessä. Lisäksi ne ovat ajallisesti painottuneet pääasiassa myöhempään kivikauteen, sillä Virolahden alueella neoliittisen kivikauden ja varhaismetallikauden rannat sijoittuvat valtaosaltaan nykyisten peltojen korkeuksille. Kunnan entuudestaan tunnettujen kohteiden levinnässä näkyy myös Suuren rantatien (ns. Kuningkaantien) vaikutus – suurin osa muualla kuin pelloissa sijainneista kohteista on löydetty rantatien ojaleikkauksista ja välittömästi tien vieressä sijainneiden hiekkakuoppien reunoilta.

Tavoitteet, tutkimusalue, ja menetelmät

Varsin runsaan, mutta ajallisesti neoliittiseen kivikauteen ja paikallisesti tiettyihin jokilaaksoihin painottuneen tutkimustilanteen takia vuoden 2005 tutkimukset keskitettiin lupaaville, mutta ennen inventointia vähälöytöisille alueille. Kenttätyöt tehtiin kahdessa jaksossa 23.–27.5.2005 ja 13.–16.9.2005.

Inventoinnin tavoitteena oli pääasiassa paikantaa uusia pyyntikulttuurin kohteita tutkimuksen tarpeisiin, mutta myös muun aikaisiin muinaisjäänneksiin, kuten esimerkiksi hiilimiiluihin, kiinnitettiin huomiota ja ne dokumentoitiin tavattaessa. Perimmäisenä pyrkimyksenä oli paikantaa eriaikaisia kohteita vaihtelevista ekologisista ympäristöistä. Valitut tutkimusalueet oli tätä silmälläpitäen rajattu ympäristöllisin perustein, ja niihin sisältyi sekä mesoliittisilla että neoliittisilla korkeuksilla olevia saarialueita ja kapeita merenlahtia. Lyhyen kenttätyöajan vuoksi työ tehtiin muutamilla ympäristöllisesti rajatuilla alueilla.

Vuonna 2005 tutkitun alueen muinaiseen saaristoon sijoittuva eteläosa keskittyi Klamilan kylän ja Virojoen kuntakes-

kuksen väliselle alueelle (kuva 4). Sisämaahan päin seurattiin Virojoen ja siihen laskevan Pajusaarenojan (nyk. Paisaarenoja) laaksoja muinaisten, sisämaahan pistäneiden vuonojen suualueilta kohti Miehikkälän kunnan rajaa. Alue vaikutti alustavasti potentiaaliselta verrattaessa sitä kunnan itäosassa sijaitsevaan Vaalimaanjoen laaksoon, jonka alueelta tunnettiin jo ennestään runsain mitoin kivi-kautisia asuinpaikkakohteita (kuva 4).

Tutkimusalueen sisällä ei pyritty totaali-inventointiin, vaan tutkimukset keskittiin maaperältä hiekka- ja moreeni-valtaisille alueille. Kenttätyöt toteutettiin etsimällä aktiivisesti uusia kohteita potentiaalisista paikoista kivi- ja varhaismetallikautisten rantamallinnosten pohjalta. Inventoinnin valmisteluvaiheessa irtolöytökohteet olivat tiedossa, mutta inventoinnin pääasiallinen tavoite ei kuitenkaan ollut 1800-luvulla löydettyjen esineiden liittäminen johonkin löytöalueella joskus ehkä sijainneeseen kohteeseen.

Inventointi päätettiin toteuttaa Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkimuksissa luovutetussa Karjalassa hyväksitty havaitulla menetelmällä, eli pienen ja kokeneen ryhmän yhteistyönä. Näin on havaittu saavutettavan paras mahdollinen tulos suhteessa käytettävissä olevaan kenttätyöaikaan ja usein rajallisiin resursseihin. Työryhmänä toimittaessa saavutetaan huomattavaa synergiaetua, sillä eri ihmiset kiinnittävät monesti huomiota erilaisiin asioihin maastossa liikkessaan. Lisäksi aluetta tulee tarkastettua huomattavasti yhden ihmisen suorittamaa inventointia laajemmin, mielenterveys ei kärsi pahasti vaikka ei löytäisi mitään jne. muutamia ryhmätyön etuja mainitaksemme. Ryhmätyöskentelyyn liittyy myös oppimista. Tämä ei koske vain nuorempia opiskelijoita, vaan myös valmistuneita arkeologeja. Vanha ”koirakin” voi oppia uutta, jos mieli on avoin.

Kentällä liikuttiin pääasiassa muualla kuin peltoalueilla, koska pellot olivat valtaosaltaan kyntämättömiä. Lisäksi

	Ennen 2005	2005 inventointi	Yhteensä
Kivikautinen - varhaismetallikautinen asuinpaikka	39	18	57
Kvartsilöytöpaikka	1	11	12
Pronssi-rautakautinen asuinpaikka	1	-	1
Pronssi-rautakautinen röykkiö	4	2	6
Historiallinen aika	-	2	2
Ajoittamaton röykkiö	4	-	4
Ajoittamaton pyyntikuoppa	1	-	1
Yhteensä	50	33	83

Taulukko 1. Virolahden tunnetut arkeologiset kuivanmaankohdet.

haluttiin saada vertailuaineistoa aikaisemmalle, pääasiassa pelloilta kootulle arkeologiselle löytömateriaalille. Peltojen yläpuolisilla alueilla liikkuminen vaikutti myös löydettyjen kohteiden luonteeseen, sillä tutkimus keskittyi tämän johdosta pääasiassa mesoliittisille rantakorkeuksille. Peltoalueilta on siis mitä todennäköisimmin löydettävissä vielä runsaasti neoliittiseen kivikauteen ajoittuvia kohteita nyt tarkastetulla alueellakin.

Vuoden 2005 inventoinnin tulokset

Inventointi oli kohteita lukumääräisesti tarkastellen ja vajaan kahden viikon kenttätyöaikaan suhteutettuna onnistunut: uusia kohteita paikannettiin kaikkiaan 33 kappaletta (taulukko 1). Ennen vuotta 2005 Virolahden alueelta tunnettiin 50 kiinteää muinaisjäännöstä, eli uusia kohteita kertyi tutkimuksien myötä yli 60 prosenttia lisää.

Uusista kohteista valtaosa ajoittuu kivi- ja varhaismetallikauteen, lähes kaksi kolmasosaa niistä on pyyntikulttuurin asuinpaikkoja (taulukko 2). Seuraavaksi eniten havaittiin pienialaisia kvartsi- löytöpaikkoja. Lisäksi löydettiin kaksi pronssi – rautakautista kivirakennetta, yksi historialliseen aikaan liittyvä löytö-

paikka ja neljältä kohteelta historiallisia maarakenteita.

Ennen vuoden 2005 inventointia Virolahdelta ei tunnettu mesoliittiseen kivikauteen ajoittuvia asuinpaikkoja. Vanhoista, pelkkää kvartsia sisältäneistä kohteista asuinpaikat Lanu 3, Hietsilanmäki ja Riihakorvenkangas saattavat löytökorkeuksiansa perusteella ajoittua mesoliittisiksi. Näiden lisäksi jo edellä mainitulta Mattilan VPK:n asuinpaikalta on mahdollisesti mesoliittista esineistöä.

Repokivenkankaan alueen mesoliittinen keskittymä

Löydetyistä pyyntikulttuurin asuinpaikoista valtaosa on löytömateriaalin ja rannankorkeuksien perusteella mesoliittisia. Erityisen kiinnostavaksi osoittautui Virolahden kuntakeskuksen pohjoispuolinen Haankangas – Repokivenkangas – Pajusaarena - alue (jatkossa Repokivenkankaan alue) lukuisine mesoliittisine asuinpaikkoineen. Esimerkiksi Seppo Leinikan vuonna 1999 arkeologi Kreetta Lesellille (1999) ilmoittama Repokivenkangas 1 osoittautui inventoinnin yhteydessä suoritettussa yleiskartoituksessa yli 300 metriä pitkäksi yhtäjaksoiseksi, mitä todennäköisimmin mesoliittiseksi löytö-

Taulukko 2. Virolahden vuoden 2005 inventoinnissa löydettyt esihistorialliset asuinpaikat ja kvartsilöytökohteet jaoteltuina karkeasti aikatasoihin. * Sisältää kaksi sekä mesoliittiseen että neoliittiseen aikaan ajoittuvaa kohdetta.

Kohteet	Ajoitusperuste		Yhteensä
	Korkeus	Löydöt	
Mesoliittinen	14	-	14
Neoliittinen	9	3	12
Varhaismetallikausi	3	2	5
Yhteensä	26	5	31*

vyöhykkeeksi. Koko kohteen pituudelta voitiin pintapoimia kvartsia ja palanutta luuta metsäteiltä, niiden ojista ja pienistä hiekkakuopista noin 22,5 - 24 meren pinnan yläpuolelle sijoittuvalta pitkältä terassilta, eikä alueella havaittu mitään mesoliittista kautta myöhemmästä toiminnasta kertovaa esineistöä. Lisäksi muutamissa iskoksissa oli havaittavissa mahdollisesti säleiden aiheuttamia iskuarpia (joita tosin voi syntyä myös muun kiveniskennän yhteydessä).

Repokivenkangas 1 on mielenkiintoinen kohde. Se sijaitsee entisen kapean ja syvän merensalmen etelärannalla. Paikalla on kapea, suurimmaksi osaksi leveydeltään vain kymmenen metrin hiekkainen terassi. Terassi rajautuu useassa kohdassa taustalla nousevaan kallioseinään. Rannan puolella terassi rajautuu jyrkkään muinaiseen rantatörmään, joka laskee jyrkästi noin 7-8 metriä alempana sijainneelle käytöstä poisjääneelle suopellolle.

Repokivenkankaan alueella havaittiin pienellä alueella runsas määrä erikokoisia, enimmäkseen mesoliittisiksi ajoitettavissa olevia kohteita. Inventoinnissa paikannettiin tältä muutamana neliökilometrin kokoiselta alueelta yhteensä 15 ilmeisesti mesoliittista kohdetta, neljä neoliittista asuinpaikkaa ja yksi kohde, josta koottiin kvartsilöytöjä mesoliittiselta rantatasolta (noin 25 m mpy) ja lisäksi keramiikkaa alemmalta korkeustasolta (noin 20 m mpy). Mesoliittisiksi tulkitut kohteet sijoittuvat noin 22,5 - 30 metrin korkeudelle ja neoliittiset 20 metrin tason molemmin puolin (kuva 3). Mesoliittisiksi luokiteltujen kohteiden ajoitus perustuu löytökorkeuteen ja neoliittiseen kivikauteen viittaavien löytöjen puuttumiseen (taulukko 2). Yhdeltäkään kohteelta ei ole kuitenkaan yksiselitteisesti mesoliittiseen kivikauteen ajoittuvaa esinettä.

Kohteet sijoittuvat sokkeloisen sisämaahan johtavan vuonon rantamille. Luonteenomaista lähes kaikille niistä on sijoittuminen topografialtaan jyrkkäpiirteiseen ja kallioiseen vuonomaiseen maisemaan. Repokivenkankaan alueen kohteet ovat pääasiassa kapeilla, ohutsedimenttisillä rantaterasseilla ja niiden taustat ovat kallioisten mäkien suojaamia. Lähes kaikki sijoittuvat korkeiden rantatörmien ja siis syvien rantavesien tuntumaan. Lisäksi niiden edustan vesialueet ovat usein hyvin kapeita, paikoin leveydeltään vain joitakin kymmeniä metrejä, ja vastapäiselläkin rannalla sijaitsee monesti kohteita.

Kohteiden luonteesta on vaikea sanoa mitään varmaa, koska yhtään niistä ei ole tutkittu kaivauksin. Monet niistä vaikuttavat alustavasti varsin lyhytaikaisessa käytössä olleilta mahdollisesti pyyntileirimäisiltä paikoilta. Joukossa on kuitenkin myös niin laajoja löytöalueita sisältäviä kohteita, että niiden voi olettaa muodostuneen pitempiaikaisen, joko yhtäjaksoisen tai toistuvan, käytön seurauksena. Esimerkiksi Repokivenkangas 1 on tällainen kohde.

Neoliittista hiljaiseloa

Tutkimusalueelta ei löydetty kuin muutama löytöjen perusteella neoliittiseen kivikauteen ajoittuva kohde. Virojokeen laskevan Pajusaarenojan (nyk. Pajusaarenoja) muinaisen lahden rannalta paikannettiin yksi neoliittinen kohde Pajusaarenoja 3, josta löydettiin muutama pieni pala karkeaa hiekkasekoitteista keramiikkaa. Keramiikan koristeluna on kampaileimaa, vedettyä 1,5 mm leveää viivaa ja epämääräisiä leimoja. Keramiikan piirteiden ja löytökorkeuden perusteella kyseessä on todennäköisesti vanhemman varhaiskampakeraamiikan aikaan ajoittuva asuinpaikka.

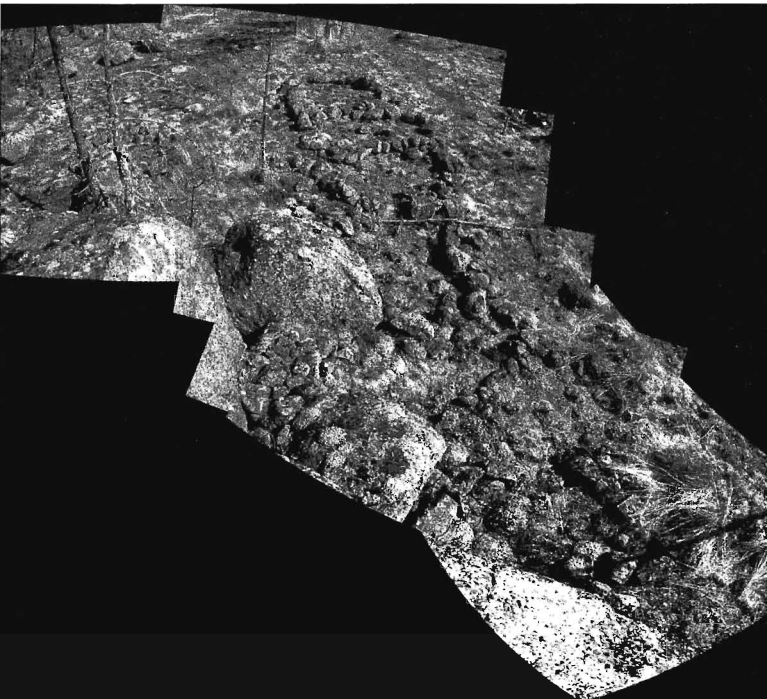
Muut selkeästi neoliittiset asuinpaikat löytyivät noin 20 metriä meren pinnan yläpuolelta. Tyypillistä kampakeramiikkaa ja myöhäiskampakeramiikkaa löydettiin vain yhdeltä kohteelta (Haankangas 1). Selkeästi neoliittiseen kivikauteen ajoittuva kiviesine, pulleahko kauttaaltaan hiottu tasataltta, saatiin talteen Rapamäen asuinpaikalta.

Kivikauden loppuun tai pronssikaudelle ajoittuvia kohteita, joiden löytöaineistossa on myös keramiikkaa, löydettiin kaksi kappaletta. Molemmat kohteet, Parunranta ja Päkinoja 2, sijaitsevat noin 12 metriä meren pinnan yläpuolella. Parunranta oli löydetty jo vuonna 2000 (Möckönen 2000), mutta inventoinnin yhteydessä siltä saatiin talteen lisää löytöjä. Kohteet sijoittuvat tutkimusalueen länsiosaan. Kivikauden lopulla ja pronssikaudella molemmat kohteet ovat sijainneet sisämaahan jatkuvan lahden suualueella

saarissa. Päkinoja 2 on sijainnut sisäsaaristossa ja Parunranta ison saaren ulkanpuoleisella rannalla ulkosaaristossa. Molemmista kohteista löydettiin pieniä paloja koristelematonta huokoista keramiikkaa.

Pari röykkiötä ja outoja tarhoja

Tutkimusalueen länsiosasta löydettiin kaksi uutta röykkiökohdetta, jotka ajoittuvat korkeutensa perusteella pronssikaudelle tai rautakauden alkuun. Vastapäätä Pyölinpohjan jo ennestään tunnettuja röykkiöitä, kapean muinaisen salmen vastakkaiselta rannalta, paikannettiin inventoinnissa yksi uusi röykkiö Korkiakallion rinteeltä. Havaituista kivirakenteista enemmän kysymyksiä herättävä oli Päkinoja 1 -niminen röykkiö- ja kivirakennekohde. Tinkasen kylän pohjoispuolella avokalliolla havaittiin sammaleen ja heinikon peittämä röyk-

Kuva 5a. Virolahti Päkinoja 1. Kalliopohjalla sijaitsevaan kohteeseen kuuluu röykkiö ja maakivien yhteyteen rakennettuja tarhoja (valokuva T. Möckönen).

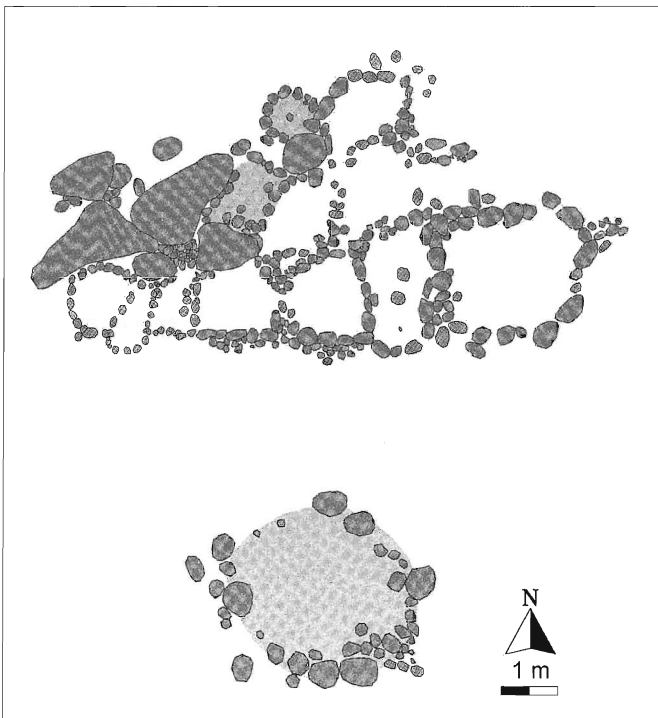

kiö ja välittömästi sen pohjoispuolella 12 kivistä rakennettua avointa "tarhaa" (kuvat 5a-b). Röykkiö ja tarhat sijoittuvat avokallion reunalle noin 10 metrin tasolle meren pinnan yläpuolelle. Kohde on sijainnut pienen entisen merenlahden suulla kapeikossa. Kiviröykkiössä on suuremmista reunakivistä aseteltu kehä, jonka sisusta on täytetty pienemmillä miehennostannaisilla kivillä. Tarhat sijaitsivat kolmessa itä - länsisuuntaisessa rivissä muutaman suuren maakiven juuressa. Tarhojen koko on keskimäärin 1,5 - 2 x 1 m. Tarhat on rakennettu toisiinsa kiinni kalliolla sijaitsevien siirtolohkareiden kylkeen. Maakiviin rajautuvien tarhojen reunakivet on osin pönkätty jatkuamaan siirtolohkareiden alle. Lisäksi siir-

tolohkareiden väliin tarhojen vierelle on tehty pienemmistä kivistä tiivis pakkaus. Kohteen kanssa samalla muinaisella saarella reilun sadan metrin päässä sijaitsee myös edellisessä kappaleessa käsitelty aivan kivikauden loppuun tai pronssikaudelle ajoittuva asuinpaikka Päkinoja 2.

Kohteelle ei ole olemassa selkeitä vertailukohtia. Suhteellisen pienistä kivistä avokalliolle rakennetut kivillä täyttämättömät tarhat poikkeavat esimerkiksi Viron tarhahaudoista niin suuresti, ettei vastineita ole mahdollista nähdä Suomenlahden eteläpuolen aineistossa. Kymenlaakson alueelta tunnetaan suoraan röykkiöihin liittyviä epämääräisiä kiveyksiä

ainakin Pyhtään Strunkankallion roomalaiselle rautakaudelle ajoittuvasta röykkiökalmistosta. Toistaiseksi Päkinoja 1 tarhamaisesta kivirakenteesta ei voi todeta kuin se, että kohteelle ei ole olemassa selkeitä vastineita tunnetussa arkeologisessa aineistossa. Kun otetaan huomioon tarhojen pieni koko ja epämääräinen rakenne, tarhoille ei ole helppo löytää mitään käytännönläheistä tarkoitusta. Silti on toki mahdollista, että kyseessä on joku myöhempään historialliseen toimintaa liittyvä rakenne, jolle olisi löydettävissä selityksiä kansatieteen parista.

Virolahti Päkinoja 1

Virolahden inventointi 2005
Yleiskarttaluonnos
Piirt. T. Mökkönen 23.5.2005
Digit. O. Seitsonen & K. Nordqvist

 = kivi
 = sammalta

Kuva 5b. Virolahti Päkinoja 1, karttaluonnos.

Mirja Koskimies kertoo inventointiker-
tomuksessaan (1967) Hinkjärven (Hin-
kajärven) eteläpuolisella kalliolla olevan
kiviröykkiön ja sen kaakkoispuolella
useampia. Tieto on saatu virojokelaiselta
herrastuomari Eino Rauniolta. Koskimies
ei kuitenkaan ehtinyt inventointinsa yh-
teydessä tarkastamaan tiedonantoa. On
mahdollista, että Päkinoja 1 saattaa olla
kyseinen Hinkjärven eteläpuoliseksi mai-
nittu röykkiö.

Pyyntikulttuurien kohteiden sijoittuminen

Eteläisen, muinaiseen saariston sijoittu-
neen inventointialueen osalta löydettiin
ainoastaan hajanaisia ja heikkoja merkke-
jä kivi- ja varhaismetallikautisesta toimin-
nasta. Havaitut kohteet olivat pääasiassa
hajanaisia kvartsilöytöpaikkoja. Saaristo
näyttää kuuluneen alueen pyyntikulttuu-
rien asukkaiden toiminta-alueisiin, mut-
tei mitenkään suuressa määrin. Lisäksi
useilta alueilta havaittiin erikokoisia hii-
lensekaisen maan täyttämiä kuopantei-
ta, joiden päälle oli monissa tapauksissa
muodostunut vahva podsolimaannos.
Näiden yhteys pyyntikulttuurien aikai-
siin jäännöksiin on kuitenkin epävarma².

Pyyntikulttuurin asuinpaikoiksi luoki-
teltut kohteet, joilla havaittiin runsaam-
min eisneistöä yhdestä tai useammasta
esineluokasta (kvartsia, palanutta luu-
ta ja/tai keramiikkaa), rakenteita ja/tai
selvä kulttuurikerros, sijoittuvat pääasi-
assa sisämaahan suuntautuvien vuono-
jen suualueille. Näiltä kohteilta on ollut
mahdollista varsin pienellä vaivalla saa-
vuttaa useampia ekologisia resurssialu-
eita. Asuinpaikkakohteiden on havaittu
sijoittuvan vastaavasti myös muilla alu-
eilla (esim. Mökkönen 2002; Nordqvist
2005).

Virolahden asuinpaikkojen sijoittuminen
suhteessa alueen topografiaan on mielen-
kiintoinen. Sekä Virojoen että Vaalimaan-
joen varressa sekä suurin kohditiheys
että löytörikkaimmat kohteet sijaitsevat
topografialtaan jyrkkäpiirteisillä alueilla.
Lisäksi näillä alueilla on jyrkkäpiirteisyy-
tensä takia myös koskipaikkoja. Suurin
osa Virojoen ja Vaalimaanjoen kivikau-
den kohteista on sijainnut joko nykyisen
koskipaikan niskalla tai sitten heti ny-
kyisen koskipaikan alapuolella entisen
merenlahden rannalla. Valtaosa laajem-
mista kohteista sijaitsee paikoilla, joissa
yhdistyvät jyrkkä topografia, suhteelli-
sen kapeat ja suojaiset vesialueet sekä
merenlahteen laskevan kosken läheisyys.
Onko kyseessä todella laaja-alaisen asu-
tuksen tietoinen hakeutuminen jyrkän
topografian alueille, vai onko pitkään
rantasidonnaisille kohteille vain kerty-
nyt enemmän arkeologisesti havaittavaa
materiaalia? Tämän selvittäminen vaatisi
laajoja kaivaustutkimuksia.

Mesoliittisiä löytökeskittymiä idästä

Repokivenkankaan alueen mesoliittiseen
kohdekeskittymään verrattavia runsaita
muinaisjäännöskeskittymiä on havaittu
viime vuosina Helsingin yliopiston arke-
ologian oppiaineen inventointitutkimuk-
sissa Karjalankannaksella. Tarkoissa alu-
eellisesti keskittyneissä inventoinneissa
on kyetty paikantamaan vastaavia asuin-
paikkojen keskittymiä esimerkiksi heti
rajan takaa entisten Säkijärven – Vah-
vialan pitäjien alueelta Nisajoenlaaksos-
ta (Seitsonen et al. 2006a, ks. Nordqvist
& Seitsonen tässä julkaisussa), Koiviston
Humaljoenlahden alueelta (Lisitsyn 2004;
Nordqvist & Seitsonen 2004), sekä Laato-
kan puolelta Kaukolan ja Räisälän alu-
eilla (esim. Halinen & Mökkönen 2004;
Mökkönen et al. in press). Erityisesti Ni-
sajoenlaaksoon sijoittuva kohdekeskit-

tymä vaikuttaa vertailukelpoiselta, sillä sekin ajoittuu ilmeisesti mesoliittiseksi (Seitsonen et al. 2006a). Valitettavasti Nisajoenlaaksonkaan kohteitakaan ei ole toistaiseksi tutkittu inventointia tarkemmin.

Yhteistä kaikille edellä mainituille kohdekeskittymille tuntuu olevan, että asutus on säilynyt samoilla alueilla vuositu-
hansien ajan, jos ei aivan tarkasti samalla paikalla niin ainakin aiemman asutuksen välittömässä läheisyydessä. Mistä tämä sitten johtuu, onko kyseessä esimerkiksi asutusjatkumo, kohteiden toimeentulo-
taloudellisesti kannattavin sijainti, vai ovatko astutuksen sijoittumiseen olleet vaikuttamassa jotkin meille toistaiseksi näkymättömissä olevat tekijät? Tämä vaatii ratkaisemiseen jatkossa lisätutkimuksia, erityisesti kaivauksia. Jotain näiden tiheiden kohdekeskittymien luonteesta paljastuu varmastikin, kun Kauokolan ja Räisälän alueilla vuonna 2005 suoritettujen koekaivausten löytömaterialit ehditään käsittelemään tarkemmin.

Kaakonkulman arkeologinen potentiaali

Uusien saaristo- ja merenlahtiympäristöihin sijoittuvien pääasiassa mesoliittisten kohteiden lisäksi tutkimusten tavoitteena oli mahdollisten muinaisten järvi-
altaiden paikantaminen ja niiden rantamien tarkastaminen. Koko ensimmäisen Salpausselän eteläpuolinen vyöhyke on kivi-
kaudella ollut nykyisin soistuneiden järvi-
altaiden täplittämä, ja näitä etsimällä on mahdollista koostaa esimerkiksi laajempi kokonaiskuva kivi-
kauden asutus-
malleista kuin vain merenrantakohteita tarkastelemalla. Muinaisten järvi-
altaiden tutkimuksista on saatu hyviä tuloksia esimerkiksi Riihimäen kaupungin-
museon Esihistorian pauloissa – projektissa

Vantaan jokilaaksossa Hyvinkään ja Riihimäen alueilla (esim. Bilund & Seitsonen 2001; Matiskainen 2002; Matiskainen & Ruohonen 2004). Soistuneiden altaiden laitamilta löytyvät kohteet tarjoavat myös mahdollisuuksia suoturpeessa tai sen alla mahdollisesti säilyneiden orgaanisten löytöjen etsimiseen.

Rannikko ja sisämaa hahmotetaan Suomenlahdenrannikon alueella usein toisistaan hyvin erillisiksi ilmiöiksi – onhan Salpausselkien pohjoispuolisen alueen ja rannikon kivi-
kaudisten kulttuurien esi-
neistössä huomattavia eroja. Tätä kuvaa varmasti osaltaan korostaa rannikon ja ensimmäisen Salpausselän väliin jäävä alue, jolta ei juuri löytöjä tunneta. Tällä alueella on runsaasti suuria ja laajoja suo-
alueita, joista suuri osa on varmasti ollut vielä kivi-
kaudella järviä. Alueella on ollut joitakin suhteellisen suuria järviä vielä 1700-
luvulla (ks. esim. Steinheilin kartat), mutta niitä on myöhemmin kuivattu peltomaan lisäämiseksi. Rannikon ja sisämaan väli ei välttämättä ole niin pitkä ja vähälöytöinen kuin nykyiset vesistö-
kartat ja arkeologisten kohteiden le-
vintäkartat antavat ymmärtää.

Entisten järvi-
altaiden rantamille ei vuoden 2005 inventoinnin yhteydessä juuri ehditty. Historiallisten karttojen pohjalta on kuitenkin selvää, että nykyisiltä kartoilta kadonneet Ravijärvi ja Säkäjärvi ovat olleet isoja järvi-
altaita vielä 1700-
luvun lopussa. Entisen Säkäjärven rantamien tuntumaan osuvat lisäksi Matti Hurteen 1976 tarkastama Lehtolan kivi-
kaudinen kohde sekä vuoden 2005 inventoinnissa paikannettu Hytin asuinpaikka. Näissä tapauksissa löytöaineistot eivät kuitenkaan anna mahdollisuutta arvioida ovatko mainitut kohteet olleet käytössä merenrantavaiheessa vai vasta entisen järven kuroutumisen jälkeen.

Vuoden 2005 inventoinnin perusteella Virolahden alueelta on syytä odottaa löytyväksi vielä runsaasti uusia pyyntikulttuurien kohteita. Virolahti, ja yleisesti ottaen koko Kymenlaakso, on aluetta, jonka arkeologinen löytöaineisto antaa viitteitä eri kulttuuripiirien välisistä kontakteista. Ja kun kulttuurit kohtaavat, siitä voisi olettaa syntyvän jotain uutta ja mielenkiintoista...

Umuntu ngumuntu ngabantu³

Virolahden inventoinnissa suhteellisen pienellä panostuksella saatiin alueelta paikannettua useita mesoliittisia kohteita, joita kunnasta ei tätä aiemmin tunnettu. Lisäksi jollain systemaattisella periaatteella, esimerkiksi Virolahdella erilaisiin ekologiisiin alueisiin painottuen, kootun inventointiaineiston tutkimuksellinen käyttöarvo on huomattavasti suurempi kuin aikaisemman sattumanvaraisemmin kertyneen aineiston. Totta kai myös vanha, pääasiassa kuntien perusinventointien yhteydessä koottu aineisto on arvokasta, mutta sitä on monessa tapauksessa muuallakin syytä täydentää uudella aineistolla (vrt. Helsingin yliopiston arkeologian oppilaitoksen Saimaa - projektissa saadut kokemukset (esim. Kirkinen 1996a - b)).

Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen viime vuosina suorittamissa muinaisjäännösinventoinneissa on havaittu, että ehdottomasti paras tulos on saatavissa pienen, kokeneen ryhmän yhteistyönä. Tämän on todettu toimivan erityisesti pienellä budjetilla toteutetuissa ja aika- ja tuloiltaan tiukoissa kenttätutkimuksissa. Tämä toimisi varmastikin tutkimuspainotteisten inventointien lisäksi myös yhtä hyvin maankäyttöön ja sen suunnitteluun liittyvissä inventoinneissa. Lisäksi tähän inventointitapaan on helposti liitettävissä

pienin kustannuksin opetustavoitteita sisällyttämällä ryhmään yksi tai kaksi kokemattomampaa harjoittelijaa, jotka voisivat oppia kokeneempien inventoijien toimintaa seuraamalla. Esimerkiksi jotkin paikallismuseot ovat toimineet näin ja tästä on kertynyt yliopistollakin hyviä kokemuksia esimerkiksi jo edellä mainitussa Säkkijärvi - Vahviala alueen (Seitsonen et al. 2006a) ja Valkealan Repoveden kansallispuiston inventoinneissa (Lavento et al. 2007).

Kiitokset

Ensiksi kiitos tutkimusryhmämme kahdelle muulle jäsenelle Kerkko Nordqvistille ja Sanna Seitsooselle (inventoinnin aikana vielä Puttonen). Lisäksi haluamme kiittää saamastamme käytännön asioihin liittyvästä avusta Virolahden kunnan kulttuurisihteeri Anita Takasuota sekä Virolahden ja Miehikkälän yhteistä museoamanuenssia Anu Haapalaa. Kiitos myös toukokuun huoltojoukoille, Liisa ja Aarni Lohtanderille. Tutkimuksen mahdollisti Suomen kulttuurirahaston Kymenlaakson maakuntarahaston tutkimusapuraha.

Abstrakt: Inventeringen av fångstkulturplatser i Virolahti år 2005

Virolahti är ur ett fångstkulturellt perspektiv ett intressant forskningsområde, eftersom fynd från området påvisar kontakter i alla vädersträck. Under inventeringen år 2005 lokaliserades 33 nya fyndplatser varav en stor del tillhörde de forna fångstkulturerna. Den mesolitiska stenåldern utgjorde den största skillnaden i bosättningsmönstret. Nästan hälften av de nya fyndplatserna kan dateras enligt strandförskjutningen till mesolitikum. Största delen av Virojoki och Vaalimaajoki årnas stenåldersboplatser har legat antingen vid nacken av den nuvarande forsén eller sedan vid stranden till den forna havsviken nedanför den nuvarande forsén.

Lähteet

Arkistolähteet:

Virolahden arkeologiset tutkimukset⁴:

- Blomqvist, A.R. 1885: Kiinteät muinaisjään-
nökset Kymin kihlakunnassa. Invento-
intikertomus Museoviraston arkeolo-
gian osaston arkistossa.
- Heikel, H.J. 1905: Virolahden pitäjän Heik-
kilän kylän kivikautinen asuinpaikka.
Tarkastuskertomus Museoviraston
arkeologian osaston arkistossa.
- Hölttä, M. 1992: Lapurin kenttätutkimus-
projekti 1992. Tutkimusraportti. Mu-
seovirasto, Arkeologian osasto, Meri-
arkeologian yksikön arkisto. Helsinki.
- Hölttä, M. 1993: Virolahden Lapurin hylky.
Kenttätutkimusraportti 1993. Tut-
kimusraportti. Museovirasto, Arkeolo-
gian osasto, Meriarkeologian yksikön
arkisto, Helsinki.
- Hölttä, M. & Peltonen, K. 1992: Lapuri-pro-
jektin maainventointi. Lapurin saaren
ja sen lähiympäristön inventointi 18.-
21.9.1992. Tutkimusraportti. Museovi-
rasto, Arkeologian osasto, Meriarkeo-
logian yksikön arkisto. Helsinki.
- Karjalainen, T. 2000: Virojoki-Hamina vesi-
huoltolinjan arkeologinen inventointi.
Inventointikertomus Museoviraston
arkeologian osaston arkistossa.
- Koskimies, M. 1967: Virolahden kiinteät
muinaisjäännökset. Inventointiker-
tomus Museoviraston arkeologian os-
aston arkistossa.
- Kykyri, M. 2001: Virolahti Vähä-Harva-
janiemi, pronssi/rautakauden röyk-
kiöiden tarkastus. Tarkastuskertomus
Museoviraston arkeologian osaston
arkistossa.
- Lesell, K. 1999a: Virolahden Metsola, ki-
vikautisen löytöpaikan tarkastus. Tar-
kastuskertomus Museoviraston arkeo-
logian osaston arkistossa.
- Lesell, K. 1999b: Virolahti Repokivenkan-
gas, kivikautisen asuinpaikan tarkas-
tus. Tarkastuskertomus Museoviraston
arkeologian osaston arkistossa.
- Lesell, K. 2000: Virolahti Kattelus 1. Esihi-
storiallisen asuinpaikan kaivaus. Kai-
vauskertomus Museoviraston arkeolo-
gian osaston arkistossa.
- Miettinen, T. 1990a: Vähä-Harvajaniemen
röykkiöt. Tarkastuskertomus Museovi-
raston arkeologian osaston arkistossa.
- Miettinen, T. 1990b: Sydänmaan Rajamäen
kiviröykkiöhauta. Tarkastuskertomus
Museoviraston arkeologian osaston
arkistossa.
- Miettinen, T. 1991a: Suuren Lakansaaren
esihistoriallisen kohteen tarkastus. Tar-
kastuskertomus Museoviraston arkeo-
logian osaston arkistossa.
- Miettinen, T. 1991b: Eerikkälän Latokallion
esihistoriallisen kohteen tarkastus. Tar-
kastuskertomus Museoviraston arkeo-
logian osaston arkistossa.
- Mökkönen, T. 2000: Virolahti Parunranta.
Pronssikauden/vanhemman rautakau-
den asuinpaikan tarkastus. Tarkastusk-
ertomus Museoviraston arkeologian
osaston arkistossa.
- Mökkönen, T. 2002: Virolahti Muurassuon-
vuori. Hiilimiilualueen tarkastus. Tar-
kastuskertomus Museoviraston arkeo-
logian osaston arkistossa.
- Rautiainen, P. 2005: Virolahti, Klamila.
Osayleiskaava-alueen arkeologinen
inventointi. Inventointikertomus Mu-
seoviraston arkeologian osaston arki-
stossa.
- Rosén, G. 1919: Muinaisjäännöksiä ja -löytöjä
Kymin kihlakunn(an länsios)assa. In-
ventointikertomus Museoviraston
arkeologian osaston arkistossa.
- Rosén, G. 1960: Matkahavaintoja eräistä
Virolahden muinaisjäännöksistä. Tar-
kastuskertomus Museoviraston arkeo-
logian osaston arkistossa.
- Seitsonen, O., Mökkönen, T., Nordqvist, K.
ja Seitsonen, S. 2005: Virolahden arkeo-
loginen inventointi 2005. Inventoin-
tikertomus Museoviraston arkeologian
osaston arkistossa.
- Rinne, J. 1905: Paholaisen väk'kivi Wiro-
lahden Kotolan kylässä. Tarkastusker-
tomus Museoviraston arkeologian os-
aston arkistossa.

- Taavitsainen, J.-P. 1983a: Pajulahden Kurkisuon kivikautinen asuinpaikka. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Taavitsainen, J.-P. 1983b: Vähä-Harvajaniemen röykkiöt. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Taavitsainen, J.-P. 1983c: Sydänkylän röykkiö. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Taavitsainen, J.-P. 1984a: Vaalimaan Perämetsän kampa- ja nuorakeraaminen asuinpaikka. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Taavitsainen, J.-P. 1984b: Harvajaniemen röykkiöt. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Taavitsainen, J.-P. 1991: Virolahti Virojoki Riihikorvenkangas. Kivikautisen asuinpaikan tarkastus. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Tallgren, A.M. 1907: Yhtä ja toista Vehkalahdelta ja Virolahdelta, muistiinpantu tiedustusretkelläni heinäkuun alussa 1907. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Uino, P. & Mikkola, E. 2004: Virolahti Vuorilampi 1, kivikautisen asuinpaikan tarkastus. Tarkastuskertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Etelä-Suomessa. Sivulaudaturtyö, Geologian laitos, Helsingin yliopisto.
- Mökkönen, T. 2005a: Kaukola Rupunkangas 4. Excavation report 26th - 28th July, 2005. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.
- Mökkönen, T., Seitsonen, O., Nordqvist, K. & Puttonen, S. 2005: Kaukola-Räisälä project survey 8-14.5.2005. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.
- Nordqvist, K. 2005: Picked up on the Fields. A Study on the History, Contents and Representativity of Stone Age Finds from Kaukola and Räisälä Parishes. Pro gradu -työ, Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine.
- Lavento, M., K. Nordqvist, S. Kivimäki, A. Lahelma, T. Miettinen, T. Mökkönen, W. Perttola, I. Pylkkö & O. Seitsonen 2007: Repoveden kansallispuiston ja Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualan inventointi 21.-25.08.2006. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa ja Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Nordqvist, K. & Seitsonen, O. 2003: Arkeologinen tutkimusmatka luovutettuun Karjalaan 12.5.-6.6.2003. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.
- Raunio, E. 1971: Virolahden maastokohteita. Virolahdella toimineiden Maastomiehen kohdekuvauksia erilaisista maa- ja kivirakenteista. Museoviraston rakennushistorian osaston arkistossa ja Virolahden kunnankirjastossa.
- Rosén, G. 1950: Vasarakirveskulttuurin heijastumat Itä-Suomessa. Pro-gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.
- Seitsonen, O., Nordqvist, K., Mikkanen, T. & Gerasimov, D.V. 2006a: Archaeological Survey in the Säkkijärvi - Vahviala area, Karelian Isthmus, Russia 31.7. - 4.8.2006. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.

Muut arkistolähteet:

- Bilund, A. & Seitsonen, O. 2001: Hyvinkään muinaisjäännösinventointi 2001. Inventointikertomus Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.
- Halinen, P. & Mökkönen, T. 2004: The Archaeological Survey in Kaukola and Räisälä on the Karelian Isthmus. Kaukola-Räisälä -project. Report 2004. Inventointikertomus Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.
- Kuivamäki, A. 1981: Nykyisestä maankohoamisesta ja sen suhteesta eräisiin kallioerän rakenteisiin ja seismisyyteen

Vuorinen, J.H.T. 1980: Piikivi ja Suomen kampakeraaminen piikauppa. . Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen arkistossa.

InterNet-lähteet:

Pesonen, Petro 1999: Suomen esihistoriallinen keramiikka. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen esihistoriallisen keramiikan opetusmateriaali. < <http://www.helsinki.fi/hum/arla/keram/>>. 10.10.2006.

Julkaistut lähteet:

- Alopaesus, H. 1985: Tiedonantoja/Reports. Virolahden myöhäisrautakautinen alus. Suomen Museo 1984. 117-120.
- Donner, J. 1970: Deformed Late Weichselian and Flandrian shore-lines. Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Physico-Mathematicae 40. 191-198.
- Donner, J. 1987: Some aspects on the nature of the Late Weichselian and Holocene land uplift in Finland. Geological Survey of Finland, Special paper 2. 9-12.
- Edgren, T. 1997: Då snör- och kamkeramik er möttes I Österbotten. Arkeologi I Mittnorden. Antiqua Ostrobotniensia. Studier I Österbottens förhistoriska nr 4. 151-174.
- Ekman, M. & Mäkinen, J. 1996: Recent postglacial rebound, gravity change and mantle flow in Fennoscandia, Geophysical Journal International 126. 229-234.
- Gerasimov, D.V., Lavento, M., Mökkönen, T., Nordqvist, K., Puttonen, S., Seitsonen, O. & Halinen, P. 2006: Археологическое исследование по каменному веку – эпохе раннего металла в северо-восточной части Карельского перешейка. Радловские чтения. – Герасимов Д.В., Лавенто М., Мекконен Т., Нордквист К., Путтонен С. Сейтсонен О., Халинен П. 2006: Археологические изыскания по каменному веку – эпохе раннего металла в северо-восточной части Карельского перешейка. Радловские чтения.
- Hertell, E. & Manninen, M.A. 2006: Lisiä tietoihin Pohjois-Karjalan säleistä ja saalesineistöstä. Muinaistutkija 1/2006. 38-48.
- Hyuppä, E. 1937: Post-glacial changes of shore-line in South Finland. Bull. Com. Géol. Finlande 120.
- Kakkuri, J. 1997: Postglacial Deformation of the Fennoscandian Crust. Geophysica 33:1. 99-109.
- Kaukiainen, Y. 1970: Virolahden historia I. 1850-luvulle. Lappeenranta.
- Kaukiainen, Y. 2004: Suomenlahden "seprakauppan" juuret. Viipurin läänin historia II. Viipurin linnaläänin synty. Jyväskylä. 49-51.
- Kirkinen, T. (toim.) 1996a: Environmental Studies in Eastern Finland. Reports of the Ancient Lake Saimaa Project. Helsinki Papers in Archaeology 8.
- Kirkinen, T. (toim.) 1996b: Pithouses and Potmakers in Eastern Finland. Reports of the Ancient Lake Saimaa Project. Helsinki Papers in Archaeology 9.
- Kivikoski, E. 1961: Suomen esihistoria. Suomen historian I osa. Porvoo.
- Kääriäinen, E. 1964: Land uplift in Finland computed by the aid of precise levellings. Fennia 89:1. 15-20.
- Kivikoski, E. 1940: Svenskar i österled under 500-talet. Finskt Museum XLVI. 1-11.
- Krajnov, D.A. 1987 – Крайнов, Д.А. 1987: Волосовская культура. Эпоха бронзы лесной полосы СССР. Москва. 10-28.
- Lavento, M., Halinen, P., Timofeev, V., Gerasimov, D. & Saks, A. 2001: An archaeological field survey of Stone Age and Early Metal period settlement at Kaukola (Sevasyanovo) and Räisälä (Melnikovo) on the Karelian Isthmus in 1999. Fennoscandia archaeologica 18. 3-25.
- Lavento, M., Halinen, P. & Mökkönen, T. 2006: Subsistence strategies and changes of communities between 9000-1

- calBC: an archaeological intensive-investigation in the western part of Lake Ladoga, Karelian Isthmus, Russia. Teoksessa Herva V.-P. (toim.) 2006: People, Material Culture and Environment in the North. Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference, University of Oulu, 18-23 August 2004. *Studia humaniora ouluensia* 1. 120-130.
- Matskainen, H. 2002: Riihimäen esihistoria. Hämeenlinna.
- Matskainen, H. & Ruohonen, J. 2004: Esihistorian pauloissa. Hämeenlinna.
- Miettinen, A. 2002: Relative sea level changes in the Eastern part of the Gulf of Finland during the last 8000 years. *Ann. Acad. Sci. Fennicae, geologica-geographica* 162.
- Miettinen, T. 1998: Kymenlaakson esihistoria. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja No 26. Kotka.
- Mökkönen, T. 2002: Chronological Variation in the Locations of Hunter-Gatherer Occupation Sites Vis-à-vis the Environment. Ranta, H. (toim.) *Huts and Houses. Stone Age and Early Metal Age Buildings in Finland*. Helsinki. 53-64.
- Mökkönen, T. 2005b: Virolahden Lapurin hyllyn ajoitus ja yhteys paikalliseen asutushistoriaan. *Suomen Museo* 2005. 37-63.
- Mökkönen, T., Lavento, M. & Halinen, P. in press: Neolithic Sites in Various Environments on the Karelian Isthmus. *Kaukola-Räisälä -project's Survey 2004*. Julkaistaan *Fenno-Ugri et Slavi* 2004.
- Nordqvist, K. 2004: Länsi-Kannaksen muinaisuuden jäljillä. *Koiviston viesti* 2004/4.
- Nordqvist, K. 2005: Arkeologisia tutkimuksia Itä-Kannaksella. *Räisäläläinen* 2005/1.
- Nordqvist, K. & Seitsonen, O.: Vanhoista ja uusista kivikauden tutkimuksista Säkijärvellä. *Säkijärvi* 2006.
- Ošibkina, S.V. 1996 - Ошибкина, С.В. 1996: Археология. Неолит Северной Евразии. Москва.
- Patrusev, V. 2000: The Early History of the Finno-Ugric Peoples of European Russia. Oulu.
- Pesonen, P. 2004: Neolithic pots and ceramics chronology - AMS-datings of Middle Late Neolithic ceramics in Finland. *Fenno-Ugri et Slavo* 2002. Dating and Chronology. *Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja* N:o 10. 87-97.
- Rinne, J. 1906: Heikkilän kylän kivikautinen asuinpaikka Virolahdella. *Suomen Museo* XXII (1906). 14-21.
- Rosén, G. 1953: Reitkallin haudat (Vehkalahti). *Ankkapurha* III. 80-96.
- Saarnisto, M. & Grönlund, T. 1996: Shoreline displacement of Lake Ladoga - new data from Kilpolansaari. *Hydrobiologia* 322: 205-215.
- Salo, U. 1982: Suomen kaupunkilaitoksen syntyjuuria ja varhaisvaiheita. *Historiallista arkeologiaa. Historiallinen arkiosto* 78. 7-98.
- Sauramo, M. 1955: Land uplift with hinge-lines in Fennoscandia. *Ann. Acad. Sci. Fennicae, Ser. A III*, 44.
- Seitsonen, O., Nordqvist, K., Seitsonen, S. & Kunnas, O. 2006b: Arkeologisia tutkimuksia Pyhäjärvellä kesällä 2005. *Vpl Pyhäjärvi* 5/2006.
- Semenov, V.A. 2006: Figure flint of the European Russian North-East. *International Scientific-Practical Conference. "Prehistoric and Medieval History and Culture of European North: Problems of Studying and Reconstruction*. Solovky - Семенов, В.А. 2006. ФИГУРНЫЙ КРЕМЬ СЕВЕРО-ВОСТОКА ЕВРОПЕЙСКОЙ РОССИИ: АТРИБУЦИЯ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. ПЕРВОБЫТНАЯ И СРЕДНЕЕКВАЯ ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА ЕВРОПЕЙСКОГО СЕВЕРА: ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ И НАУЧНОЙ РЕКОНСТРУКЦИИ. Соловки. 88-91.
- Siiriäinen, A. 1969: Über die Chronologie der steinzeitlichen Küstenwohnplätze Finnlands im Lichte der Uferschiebung. *Suomen Museo* 1969: 40-73.
- Tallgren, A.M. 1918: Muutamia uusia muinaislöytöjä ja kaivauksia. *Suomen*

Museo XXV. 16-24.

Vilkuna, K. 1964: Kihlakunta ja häävuoode.

Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestäytymisen vaiheilta. Keuruu.

Teemu Mökkönen

Oula Seitsonen

Kulttuurien tutkimuksen laitos

Arkeologia

PI 59

00014 Helsingin yliopisto

teemu.mokkonen@helsinki.fi

oula.seitsonen@helsinki.fi

Teemu Mökkönen toimii tutkijana Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineessa, Oula Seitsonen on oppiaineen assistentti.

Loppuviitteet

- 1 A.O. Heikel tutki vuonna 1905 Heikilän kivikautista asuinpaikkaa. Raportista ei kuitenkaan täysin selviä suorittiko hän itse paikalla kaivauksia (Heikel 1905; Rinne 1906).
- 2 Karjalankannaksella kaivettu vastaava kuopanne osoittautui selvästi tutkitun Kaukola Rupunkangas 4 - kohteen kivikautista toimintaa nuoremmaksi (370±40 BP (Hela-1181) ja 745±40 (Hela-1194)) (Mökkönen 2005a).
- 3 Xhosa (Zulu) - kielinen sananparsi, joka tarkoittaa karkeasti "Yhtenäisyys on voimaa".
- 4 Mukana ainoastaan nykyisen Suomen rajojen sisällä olevat kohteet. Luovutetun alueen kertomuksia (mm. Paatio, Pitkäpaasi ja Orslahti) ei ole listattuna.

Kremaatioprosessin yleisluontoista tarkastelua kokeilujen kautta

Ulla Moilanen, Mikko Moilanen & Timo Muhonen

Taustaa

Polttohautauksiin liittyy kysymyksiä, joihin on vaikea saada vastauksia ilman kokeellista lähestymistapaa. Näitä ovat muun muassa luun fragmentoitumiseen ja määrään kuuluvat seikat, joihin palamislämpötilalla ja palamisajalla on vaikutusta. Myös rovion kuumuuden vaikutusta eri materiaaleihin voi tarkastella parhaiten konkreettisen kokeen kautta.

Suunnittelimme keväällä 2005 pienimuotoista luunpolttokoetta, joka toteutettiin saman vuoden heinäkuussa Päijänteen rannalla. Kokeilulla haluttiin nähdä, miten luu ja eri materiaalit käyttäytyvät poltettaessa. Lisäksi tarkoituksena oli hahmotella yksityiskohtaisempia kysymyksiä tulevia kokeita varten.

Kokeellisesta tutkimuksesta

Kokeelliselle arkeologialle on paljon määritelmiä, jotka eroavat toisistaan riippuen tutkijasta (esim. Coles 1973: 13; Skibo 2000: 199). Yleisesti ottaen kokeellinen arkeologia tarkoittaa menneisyyden ihmisen teknologian tai käyttäytymisen tutkimista kokeiden kautta.

Tässä artikkelissa esiteltävät kokeet ovat pikemminkin 'kokeilevaa' kuin 'kokeellista' arkeologiaa. Kimmo Kyllönen

(2005: 37) määritteli kokeilevan arkeologian huolettomammaksi ja kevyemmäksi versioksi tieteellisemmästä kokeellisesta arkeologiasta. Tieteellinen kokeellinen arkeologia tarkoittaa sitä, että kokeet on suoritettu tarpeeksi riittävällä tarkkuudella ja teknisellä autenttisuudella, jolloin niiden tuloksia voidaan soveltaa muuhun arkeologiseen tutkimukseen. Tähän voidaan pyrkiä esim. John Colesin (1979: 46-48) kehittämien virheidenminimointisääntöjen järkevän soveltamisen pohjalta. Kokeilevalla arkeologialla on mahdollista kuitenkin luoda pohjaa esimerkiksi varsinaiselle kokeelliselle tutkimukselle (Kyllönen 2005: 37).

Aikaisempia tutkimuksia aiheesta

Polttokokeita on tehty mm. Ruotsissa, Puolassa, Tanskassa, Saksassa ja Englannissa. Uusia tutkimuksia on tehty myös Virossa, mutta tulokset ovat ilmeisesti toistaiseksi julkaisematta. Kokeilla on esimerkiksi pyritty tutkimaan polttolämpötilan vaikutusta luiden väriin (esim. Shipman et al. 1984; Mays 2005) ja niiden kutistumiseen (esim. Iregren & Jonsson 1973; von Endt & Ortner 1984). Suurin osa polttokokeista on tehty eläinten ruhoilla tai luilla, mutta ihmisruumiin polttoa on seurattu moderneissa krematorioissa (esim. Dokládál 1970). Puolassa on tehty roviokokeita, joissa on poltettu ihmisluurangon lisäksi apinan ruho (Pion-

tek 1976). Edellämainituissa kokeissa on havaittu luiden kutistumista ja mietitty kutistumisen vaikutusta muun muassa iänmäärittelyyn. Myös luiden fragmentoitumisen on havaittu olevan pientä ja luiden löytymisen roviion jäänteistä helpoaa.

C. Wells (1993) on sulattanut roviolla helmiä ja niiden avulla tehnyt päätelmiä roviion lämpötilasta. Kokeilla on myös tutkittu roviion mahdollista muotoa (Sigvallius 1994: 15-32). Tanskalaisessa kokeessa on lisäksi pohdittu roviion palamisaikaa (Henriksen 1991: 91). Erään mielenkiintoisen näkökulman tarjoaa Achim Werner (1990), jonka kuvaaman kokeen tarkoituksena oli rekonstruoida provinssiroomalainen kremaatio kirjallisten lähteiden pohjalta. Roviio rakennettiin kuopan päälle ja tuettiin paaluilla kaatumisen estämiseksi.

Kokeilujen kulku tiivistetysti

Tarkoituksena oli havainnoida poltto-prosessia käytännössä. Tätä varten suunniteltiin kolmen kokeilun sarja. Yksi kokeilu käsitti yhden roviion, ja kaikkien kolmen kokeilun roviot oli rakennettu sekä rakenteeltaan että kooltaan toisiinsa vastaaviksi. Samankaltaisilla roviioilla pyrittiin löytämään palamisjätteissä esiintyviä mahdollisia eroavaisuuksia, jotka olisivat selitettävissä muuten kuin sattuman kautta.

Roviot rakennettiin suoraan maan pinnalle avoimelle paikalle. Ne olivat kooltaan noin 70 x 70 cm ja korkeudeltaan noin 50-60 cm kokoisia. Roviioissa käytetyt puut olivat valmiiksi halkaistuja ja kuivatettuja, puulajeina käytettiin sekaisin haapaa ja koivua. Puut ladottiin ristikkäin kahdeksaan kerrokseen, jolloin rakennelmasta muodostui ilmava (kuva 1). Esi-

Kuva 1. Roviio koostuu kahdeksasta ristikkäin asetetusta puukerroksesta.

Kuva 2. Poltettavat luut ja esineet rovion ylimmän puukerroksen päällä.

neet ja luut aseteltiin ylimmän kerroksen päälle (kuva 2). Osa rovioissa käytetyistä luista oli noin 1-2 vuotta vanhoja, maasta kaivettuja teurasjätteitä; osa taas oli keitettyjä ja puhdistettuja. Luut olivat peräisin eri-ikäisten hirvien, sikojen, lampaiden, vasikoiden ja koirien eri ruumiinosista. Luut punnittiin ennen ja jälkeen polton.

Rovioilla poltettiin luiden lisäksi pronssin- ja lasinpaloja sekä puukko, miekan aihio ja sahanterä. Koska käytössä ei ollut infrapunalämpömittaria, käytettiin eri materiaaleja lämpötilan suurpiirteeseen määrittämiseen. Lasi sulaa noin 940 asteessa ja pronssi puolestaan noin 1100 asteessa riippuen sen tinapitoisuudesta. Rautaesineiden avulla pyrittiin havainnoimaan palopatinan syntyä.

Palamista dokumentoitiin kuvaamalla ja palamisen vaatima aika mitattiin. Luiden

ja esineiden sijainnista roviolla piirrettiin kartat sekä ennen että jälkeen polton. Karttoja vertaamalla voidaan selvittää kuinka laajalle alueelle luut ja esineet leviävät rovion romahdettua. Palaneet luut sekä esineiden jäännökset kerättiin lopuksi talteen myöhempää tarkastelua varten.

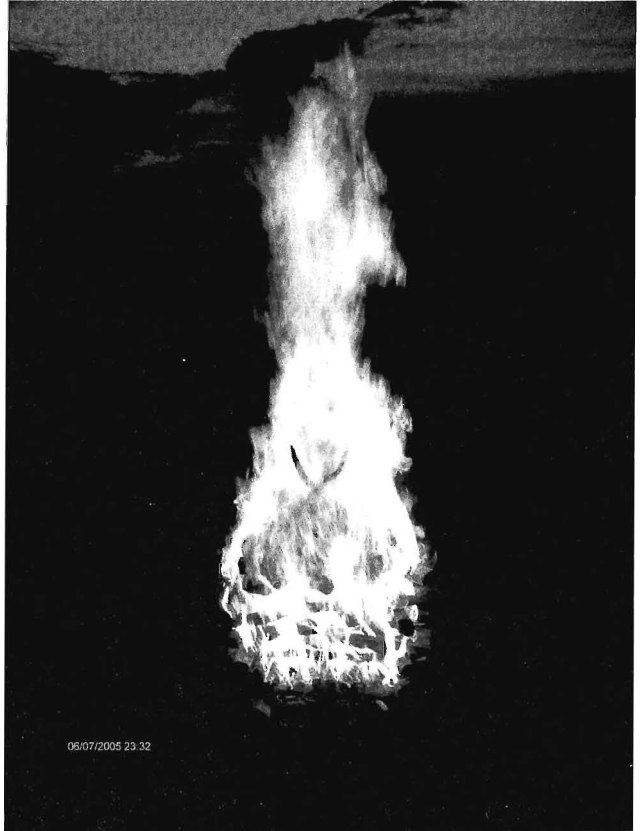
Roviot sytytettiin tulitikkujen ja tuohen avulla ilman keinotekoisia sytytysaineita. Sytyttämisen jälkeen kesti noin 35-40 minuuttia hiilloksen syntymiseen (kuva 3), mutta hiillos jäähdyi kosketuslämpöiseksi vasta usean tunnin jälkeen. Henriksenin selostamassa tanskalaiskokeessa rovio paloi huomattavasti pitempään (Henriksen 1991: 91). Puolalaiskokeissa rovion palamisaikaa ei mainita, mutta rovion sanotaan jäähtyneen kosketuslämpötilaan noin kymmenessä tunnissa (Piontek 1976: 261). Roviot eivät palaessaan kaa-

tuneet mihinkään suuntaan vaan romahtivat paikoilleen. Palaneesta roviosta jäi tuhkaa noin kolmannes rovion alkuperäistä kokoa suuremmalle alueelle.

Havaintoja ja tulkintaa

Roviosta jäi jäljelle yllättävän vähän tuhkaa ja hiiliä. Tämän vuoksi pienimpienkin palaneiden luunmurujen löytäminen rovion jäänteistä oli helppoa ja suhteellisen nopeaa. Samanlaisia havaintoja on tehty muissakin polttokokeiluissa; esimerkiksi Ruotsissa tehty nautaeläimen teurasjätteiden roviolla polttaminen jätti jälkeensä vain vähän tuhkaa ja hiiliä (Kaliff 1994: 42-44). Samankaltaisiin tuloksiin ovat päätyneet myös Erik Nylén (1958: 33-34) ja Janusz Piontek (1976). Yksi yleisesti esitetty arvelu on, että vain suurimmat säilyneet luut on kerätty talteen polton jälkeen, eikä kaikkia luuta ole kyetty löytämään. Kokeiden perusteella ei ole ainakaan mitään käytännön estettä sille, että kaikki luunpalat olisi löydetty polttopaikalta. Näin kalmistoissa usein esiintyvä palaneiden luiden vähäinen määrä voitaisiin selittää sillä, että kaikkia luuta ei ole tuotu polttopaikalta kalmistoon tai että kalmistossa roviolla poltetusta luusta osa on viety muualle.

Luiden paino väheni polton yhteydessä 40-60 prosenttia. Vaihtelu lienee selitettävissä ensisijaisesti käytetyn luumateriaalin heterogeenisyydellä. Lyhyetkin luut fragmentoituivat siten, että toinen pää luusta saattoi murentua pieniksi paloiksi kun taas toinen pää saattoi olla erittäin hyväkuntoinen (kuva 4). Kuitenkaan

Kuva 3. Rovi palaa komeasti illan hämärässä.

lämpötilaero luiden eri osien välillä on tuskin ollut merkittävä. Sama havainto koskee myös luiden väriä, sillä poltetun luun väri vaihteli mustasta siniseen, keltaiseen ja valkoiseen niissäkin paloissa, jotka olivat peräisin samasta luusta. Huolimatta käytetyn aineiston heterogeenisyydestä on tällä havainnolla luultavasti merkitystä; tämän ja muiden kokeiden perusteella voidaan esittää, että luun värin ja palamislämpötilan välillä ei ole niin vahvaa korrelaatiota kuin on usein ajateltu (ks. esim. Mays 2005: 217).

Rauta sai roviossa pinnalleen punaisen palopatinan, joka on verrattavissa arkeologisiin polttokalmistoista tavattaviin

Kuva 4. Esimerkkejä luiden fragmentoitumisen vaihtelusta.

esineisiin (kuva 5). Noin 1 ½ mm paksu sahanterä vääntyi loivan s-kirjaimen muotoon (kuva 6), kun taas 5-6 mm paksu miekan aihio taipui vain loivalle kaarelle. Kyseinen aihio oli poikkileikkaukseltaan suorakulmion muotoinen ja siten rautakautista miekanterää huomattavasti paksumpi ja jäykempi. Puukon terä ei

polton yhteydessä taipunut, mikä selittyy esineen pienellä koolla.

Rovion lämpötila ei noussut riittävän korkeaksi, jotta pronssi olisi sulanut. Modernin pronssin koostumus vaihtelee huomattavasti, joten todellista pronssin sulamislämpötilaa ja näin ollen rovion

Kuva 5. Punaista palopatinaa puukon pinnalla.

Kuva 6. Väätynyt, palopatinan peittämä sahanterä rovion palamisjätteiden päällä.

maksimilämpötilaa ei voi siitä päätellä. Joka tapauksessa moderni pronssi ei vastaa koostumukseltaan täysin rautakauden pronssia. Joidenkin analyysien perusteella esimerkiksi koruja valettiin nuoremmalla rautakaudella enemmän messinkiä muistuttavasta seoksesta, vaikkakin myös pronssia muistuttavia seoksia oli ilmeisesti käytössä (ks. esim. Hirvilampi 2000: 54). Pronssin osalta ainoat polton yhteydessä syntyneet muutokset liittyvät palopatinan syntyyn. Kaikki lasinpalat sulivat kokonaan, joten rovion lämpötilan on täytynyt nousta ainakin 940 asteeseen (kuva 7).

Polttokokeilun tulokset eivät ole kriittistä sovellettavissa esimerkiksi rautakauden kalmistotutkimuksessa. Suurin epävarmuustekijä liittyy siihen, että kokeilussa poltettiin kokonaisen ruhon sijaan luuta. Lisäksi luut olivat peräisin eri-ikäisistä eläimistä, eri eläinlajeista sekä eri osista eläimiä. Luut olivat mätänemisprosessin eri vaiheissa, ja niiden rasva- ja vesipitoisuus vaihteli. Esimer-

kiksi rasva- ja vesipitoisuudella on vaikutusta polton lämpötilaan sekä luiden fragmentoitumiseen: rasva lisää rovion lämpötilaa ja veden nopea haihtuminen luusta polton aikana aiheuttaa sen murenemisen. Esimerkiksi nykyaikaisissa krematorion polttouuneissa kaasuliekit kytketään päältä uunin saavuttaessa 800 asteen lämpötilan, jolloin ruumiissa oleva rasva syttyy palamaan ja voi palaa yli 1000 asteessa (Mays 2005: 207, 219-220). Näin ollen voisi päätellä, että rasvaisen ruumiin tai eläinruhon polttaminen saisi aikaan korkeamman lämpötilan ja pidentäisi mahdollisesti rovion palamisaikaa.

Roviokonstruktio itsessään antaisi myös mahdollisuuksia erilaisiin pohdintoihin. Tässä artikkelissa kuvailuissa kokeissa rovio muistutti kenties eniten intialaisia matalia polttorovioita, kun taas Wernerin (1990) kirjallisiin lähteisiin pohjautuvassa kokeessa rovio rakennettiin kuopan päälle, jolloin rakenteesta tulee ilmavampi. Ilman kiertäminen saattaa myös mahdollisesti lisätä palamislämpötilaa.

Kuva 7. Sulanutta lasia, johon on jäänyt kiinni pieni luunsiru.

Tulevasta kokeesta

Kokeiluja on tarkoitus jatkaa realistisemmillä kokeilla. Roviolle on aikomuksena hankkia kokonainen, painoltaan ihmisruumista vastaava eläimen ruho, ja rovio tullaan rakentamaan kooltaan ruhoa vastaavaksi. Roviolle asetettavan esineistön tulee myös vastata huomattavasti paremmin ja monipuolisemmin materiaaleiltaan rautakauden löytöaineistoa. Polttolämpötilaa aiotaan mitata tarkemmin esimerkiksi infrapunalämpömittarilla.

Tulevan kokeen kautta voisi pyrkiä tarkastelemaan korkeamman polttolämpötilan vaikutusta sekä luumateriaaliin että erityyppisiin esineisiin. Esimerkiksi miekkojen ja keihäänkärkien taipuminen, keramiikan sintraantuminen ja erilaisten kuparipitoisten lejeerinkien käyttäytyminen ovat tarkastelun arvoisia asioita. Myös kokonaisen eläinruhon vaikutus sekä palamisprosessiin että -aikaan on mielenkiintoinen kysymys.

Abstrakt: En granskning av kremationsprocesser med tillhjälp av experiment

Artikeln behandlar kremationsprocesserna under tre bålplatsexperiment. Bålen byggdes av trä från lövträd och på samma vis så att de var jämförbara med varandra. Man brände djurben, glas, brons och järnföremål. Benens fragmentering och färg varierade. Det gick inte att estimera bålens temperatur utifrån benen men det smälta glaset indikerar att temperaturen varit åtminstone 940 grader. Järnföremålen fick en röd patina på sina ytor och de böjdes. Experimenten väckte frågor om bålens temperatur och även om föremålens reaktion till elden. Dessa frågor kommer att beaktas i ett kommande experiment där man istället för ben har för avsikt att bränna ett helt djur.

Lähteet

- Coles, John (1973). *Archaeology by experiment*. London.
- Coles, John (1979). *Experimental archaeology*. London.
- Dokládál, M. (1970). Ergebnisse experimenteller Werbrennungen zur Feststellung von Form- und Grössenveränderungen von Menschenknochen unter dem Einfluss von hohen Temperaturen. *Anthropologie (Brno)* 8/2: 3-17.
- von Endt, D.W. & Ortner, D.J. (1984). Experimental effects of bone size and temperature on bone diagenesis. *Journal of Archaeological Science* 11: 247-253.
- Henriksen, Mogens Bo (1991). Et forsøg med forhistorisk ligbrænding. Nogle kommentarer til undersøgelsen af brandgrave. *Kontaktstencil* 33. *Experimentell Arkeologi*: 85-97.
- Hirvilammi, Juha (2000). Valmistustekniikan jälkien etsiminen metalliesinelöydöistä. *Arkeologian pro gradu -tutkielma*, Helsingin yliopisto.
- Iregren, Elisabeth & Jonsson, Rolf (1973). Hur ben krymper vid kremering. *Fornvännen* 68: 97-100.
- Kaliff, Anders (1994). Skärvestenshögar och kremeringsplatser. Exempel och experiment med utgångspunkt från en utgrävning i Ringeby, Kvillinge sn, Östergötland. *Tor* 26: 35-55.

- Kyllönen, Kimmo (2005). Kokeellista vai kokeilevaa arkeologiaa? Muinaistutkija 2/2005: 33-41.
- Mays, Simon (2005). The Archaeology of Human Bones. London and New York.
- Nylén, Erik (1958). Pryda, skydda, binda? Om gravskicketts mening och skärvstenrösenas problem med anledning av ett aktuellt bronsåldersfynd. Gotländskt arkiv 1958: 23-38.
- Piontek, Janusz (1976). Proces kremacji i jego wpływ na morfologię kości w świetle wyników badań eksperymentalnych. Archeologia Polski 21/2: 247-280.
- Shipman, P., Foster, G., Schoeninger, M. (1984). Burnt bones and teeth: An experimental study of colour, morphology, crystal structure and shrinkage. Journal of Archaeological Science 11: 307-325.
- Sigvallius, Berit (1994). Funeral pyres. Iron Age cremation in North Spånga. Theses and Papers in Osteology 1. Edsbruk.
- Skibo, James M. (2000). Experimental archaeology. L. Ellis (ed.). Archaeological method and theory: an encyclopedia: 199-204. New York.
- Wells, C. (1993). Human Remains. Davison, A., Green, B. & Milligan, W. (eds.). Ilington: A Study of a Breckland Parish and its Anglo-Saxon Cemetery. East Anglian Archaeology Report 63: 100-107.
- Werner, Achim (1990). Versuche zur Rekonstruktion provinzialrömischer Brandbestattungen vom Typ Bustum. Experimentelle Archäologie in Deutschland, Begleitschrift zu einer Ausstellung des staatlichen Museums für Naturkunde und vorgeschichte Oldenburg. Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland, Beiheft 4: 227-230.

Ulla Moilanen
 Mikko Moilanen
 Timo Muhonen
 Kulttuurien tutkimuksen laitos
 Arkeologia
 Henrikink. 2
 20014 Turun yliopisto

Kirjoittajat opiskelevat arkeologiaa Turun yliopistossa. Ulla Moilanen valmistelee gradua polttokenttämuseoista, Mikko Moilanen on juuri saanut valmiiksi gradunsa viikinkiaikaisten säiläkirjoitusten kokeellisesta valmistamisesta ja Timo Muhonen työstää gradua uhriröykkiöistä.

Lembah Bujang – Arkeologinen museo ja muinaisjäännealue Luoteis-Malesiassa

Jukka Palm

Bujangin laakso ja museo

Kedahin sulttaanikunnassa Luoteis-Malesiassa sijaitsevaa Lembah Bujangia eli Bujangin laaksoa pidetään Malesian tärkeimpänä arkeologisena alueena. Lembah Bujangia kutsutaan toisinaan, lähinnä matkailullisissa yhteyksissä, ”Malesian Angkoriksi”. Vaikka nimitys on lievästikin sanottuna äärimmäisen liioiteltu, kuvastaa se alueen ainutlaatuisuutta Malesian muinaisjäännealuekannassa.

Bujangin laaksolla tarkoitetaan 350-400 km² laajuista aluetta Etelä-Kedahissa, Merbok- ja Muda-jokien suiden ja jylhän metsäisenä sumuun kohoavan Gunung Jerain (1217 mpy) välissä. Idässä aluetta rajaa valtatie 1 ja lännessä Andamaanienmeri. Bujangin laakso oli merkittävä merikaupan keskus n. 300-1500-luvuilla jKr. Siellä vaihtoivat omistajaa Kaakkois-Aasian, Intian, Kiinan ja Lähi-Idän kauppatavarat.

Tarkalleen ottaen alueelle on nimensä antanut Bujang-joki. Se on Gunung Jerailta etelään laskeva Merbok-joen sivuhaara. Suurin osa arkeologisista löydöistä keskittyy juuri tämän sivujoen varrelle. Muinaisjäännekohteita tunnetaan tätä nykyä 87 (Allen 1998:274), mutta paljon on vielä varmasti löytymättä.

Lembah Bujang Archaeology Museum

perustettiin 1978. Viralliset avajaisseremoniat tässä Malesian ensimmäisessä arkeologisessa aluemuseossa suoritti Kedahin sulttaani 1980. Museo koostuu sekä perusnäyttelystä vitriineineen että kokonaisuutena kiinteitä muinaisjäännekohteita.

Kompakti näyttely esittelee keskeisimpien temppeleiden yhteydestä löydettyä esineistöä. Kustakin temppeleistä on laadittu myös pienoismalli ja esitetty pohjakaava. Näytteillä on lisäksi jonkin verran Mas- ja Muda-jokien yhtymäkohdassa sijaitsevan Kampung Sungai Masin asuin- ja kauppapaikkalöytöjä (Kamaruddin bin Zakaria 2007). Pääosa Kampung Sungai Masin löydöistä on kuitenkin näytteillä sikäläisessä arkeologisessa museossa.

Kolme museon alueella olevasta neljästä temppeleikohteesta on siirretty tänne muualta laaksosta. Epäselväksi jäi onko tälle ratkaisulle ollut suojelullisia tai rakentamisesta johtuvia perusteluja vai onko alun perinkin ajatuksena ollut eräänlainen ”arkeologinen Seurasaaari”-tyyppinen ratkaisu.

Joka tapauksessa museossa ja luonnonkauniissa ympäristössä vehreän metsän ympäröimän vuoren alarinteilla saa hyvän yleiskäsityksen alueen arkeologisesta jäämistöstä. Museolta lähtee myös vaellusreittejä kauempana sijaitseville

kohteille ja Gunung Jerain huipulle, jossa sielläkin on temppelien jäänteitä.

Museo on hieman syrjässä, mutta Penangin saarelta Georgetownista käsin siellä voi piipahtaa päiväseltään. Butterworthista ensin bussilla Sungai Petaniin, josta toinen bussi museota lähinnä olevaan kylään Merbokiin. Merbok sijaitsee Butterworthista n. 35 km linnuntietä pohjoiseen ja sieltä on vielä parin kilometrin kävelymatka museolle. Kuala Lumpurista käsin alueella vieraileminen onnistuu yhdellä yöpymisellä Sungai Petanissa.

Tutkimuksen vaiheita Bujangin laaksossa

Malesian varhais historian tutkimus on perinteisesti nojautunut tukevasti kirjallisiin lähteisiin, enimmäkseen intialaisiin ja kiinalaisiin. Ajalta ennen Malakan kaupunkivaltion perustamista 1400-luvulla jKr. ovat historialliset tiedot kuitenkin hajanaisia ja osin monitulkintaisia. Bujangin laakson pitkään jatkuneet arkeologiset tutkimukset ovat tuoneet paljon ratkaisevaa tietoa Malesian aikaisista vaiheista. Uudet löydöt ovat pakottaneet tarkistamaan etenkin aiemmin vallinneita Intian ja muiden valtioiden kontrollia ja jopa kolonisaatiota korostaneita käsityksiä. (Allen 1998; Stark & Allen 1998).

Ensimmäisenä Bujangin laakson historialliseen merkittävyyteen kiinnitti huomiota brittikenttäraali James Low. Low'n 1864 alkaneista kenttätutkimuksista on säilynyt vain niukasti tietoja, mutta hän löysi ensimmäiset ja varhaisimmat tunnetut piirtokirjoitukset, jotka kertovat Bujangin laakson ja Intian välisistä yhteyksistä. Myöhemmin näitä 300-400-luvulla jKr. ajoittuvia nk. Buddhagupta-kiviä on löytynyt lisää (kuva 1). Niihin on kaiverrettu pallava-kirjoituksella sanskri-

Kuva 1. Buddhagupta-kivi, joka on löytynyt Kampung Sungai Masista. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

tin kielistä tekstiä. Kivet on kirjoituttanut Buddhagupta-niminen kapteeni taataksaan turvallisen purjehduksen Bengalilahden yli. Varmuudella ei tiedetä kummalta puolelta lahtea Buddhagupta oli kotoisin. (Adi bin Haji Taha 1986; 2007).

1920-luvulla Gunung Jerain huipulta löytyi temppelin jäännökset ja uudet löydöt käynnistivät kenttätutkimukset uudestaan. Toisen maailmansodan molemmin puolin Bujangin laaksoa tutki H. G. Quaritch Wales vaimonsa Dorothyn kanssa. Heidän kenttätoimensa myötä voidaan katsoa arkeologisen tutkimuksen alueella toden teolla alkaneen. Paris-kunta löysi peräti 30 aiemmin tuntematonta kohdetta, joista 17 oli temppelitä.

Kuva 2. Candi Bukit Batu Pahat on rekonstruoitu alkuperäiselle paikalleen. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

Vaikka Quaritch Wales teki kentällä uraauurtavaa työtä, on häntä kritisoitu tarkoitushakuisista tulkinnoista. Quaritch Wales oli Kalkutassa päämajaansa pitäneen Greater India Research Committeeen palveluksessa. Organisaation intressinä oli tutkia Intian kolonisaatiota ja sen vaikutuksia Kaakkois-Aasiassa. Siirtomaavaltasetelma Intian näkökulmasta oli tutkimuksessa ikään kuin sisään kirjoitettuna ja Quaritch Wales etsi kentältä todisteita tätä asetelmaa pönkitämään. (Adi bin Haji Taha 1986; 2007).

Alastair Lamb tutki aluetta 1950-1960-luvuilla ja perusti tulkintansa keräämäänsä arkeologiseen aineistoon. Hän kiinnitti myös huomiota systemaattiseen massalöytöjen, kuten keramiikan ja lasihelmien, analyysiin. (Adi bin Haji Taha 2007; Lamb 1965).

Uusi sivu arkeologisessa tutkimuksessa kääntyi 1970-luvulla kun malesialaiset arkeologit aloittivat tutkimukset alueella.

Heistä keskeisiä Bujangin laakson tutkijoita ovat Adi bin Haji Taha, Kamaruddin bin Zakaria, Leong Sau Heng ja Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. 1980-luvulla alkoivat laajat kansainväliset yhteistyöprojektit asuin- ja kauppa- paikkakompleksien (Kampung Sungai Mas, Pengkalan Bujang, Kampong Sireh) tutkimukset. (Adi bin Haji Taha 2007; Allen 1998; Kamaruddin bin Zakaria 2007).

Candi Bukit Batu Pahat (Site 8)

Verrattuna moniin Kaakkois-Aasian maihin, ovat Malesian kiinteät muinaisjäänneökset ulkoiselta olemukseltaan vaatimattomia. Esi-islamilaishan ajalta ei juuri ole säilynyt rakennuksia, eikä edes maan päälle näkyviä jäännöksiä niistä. Malesiassa ei tavata lainkaan monumentaalista temppliarkkitehtuuria, jota voisi verrata Thaimaan, Kambodžhan, Vietnamin tai Indonesian perinteisiin.

Bujangin laakson tempelitkin ovat oi-

keastaan vain tempeleiden perustuksia. Graniittilohkareista, joen muovaamista kivimukuloista, lateriitista tai poltetuista savitiilistä tehdyt perustukset ovat säilyneet, mutta puiset rakenteet ovat tyystin kadonneet. Ainakin osassa näitä tempeleitä on ollut tiilikatot. (Adi bin Haji Taha 1986:13-14; 2007).

Yleisnimitys näille pienille tempeleille on candi. Samaa termiä käytetään monenlaisista tempeleistä Kaakkois-Aasiassa. Tarkkoja vastineita Bujangin laakson candeille ei kuitenkaan tunneta Malesian ulkopuolelta. Yhtäläisyyksiä on tosin nähtävissä niiden ja Pohjois-Sumatralla sijaitsevien Padang Lawasin sekä Kota Cinan candien välillä (Miksic 1980:58-59, 62-64). Myös Jaavalla Diengin ylängöllä sijaitsevat candit muistuttavat niitä tiettyiltä osin (Heikkilä-Horn & Miettinen 2005:62-64; Rawson 1995:210-212).

Bujangin laakson tärkeimpänä pidetyn temppelin Bukit Batu Pahatin (kuva 2) löysi H. G. Quaritch Wales. Vuosina 1938-39 hän johti kohteen koekaivauksia. Alastair Lamb vastasi kaivauksista 1959-1960, jolloin paikka tutkittiin kokonaan. Lisäksi hän johti rekonstruointityötä. Rekonstruoinnissa oli mukana myös Angkor Wat Conservation Centren väkeä Kambodzhasta. (Adi bin Haji Taha 2007; Treloar 1972).

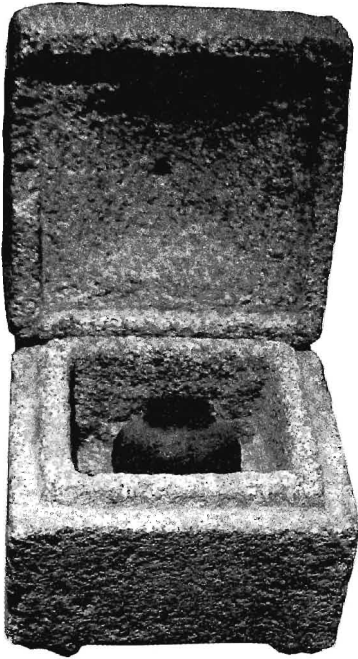
Pohjakaavaltaan suorakaiteen muotoinen candi koostuu terassille rakennetusta pyhäköstä (vimana) ja terassiin kiinteästi liittyvästä lattiatasoltaan matalammasta paviljongista tai portiikista (mandapa). Temppelin kattoa muinoin kannatelleesta puupylväiköstä on jäljellä vain graniittiset pylväänsijat. Ympäröiviä lattiakiviä korkeammat ja kookkaammat kivet ovat neliskanttisia, samoin kuin niihin pylväitä varten koverretut kolotkin (kuva 3).

Ajoituksesta Bukit Batu Pahatin kaivajat ovat erimielisiä. Quaritch Wales totesi temppelin olevan ”luultavasti 600-luvulta tai 700-luvun alusta” jKr, muttei esitä mitään perusteluja ajoitukselle. Lamb taas esitti, että temppeli on aikaisintaan 700- tai 800-luvulta, mikäli hyväksytään kaivauksissa löydettyjen lehtikultalevyjen sisältämien epämääräisten kirjainten epigrafinen ajoitus. Hän piti itsekin epigrafiaan perustuvaa ajoitusta epävarmana, ja totesi temppelin voivan olla yhtä hyvin satoja vuosia nuoremman, samankäinen kuin Pengkalan Bujang1. (Treloar 1972).

Mielenkiintoinen kiinteästi temppeliin liittyvä ja ajoituksen kannalta tärkeä löytöryhmä on kiviset rituaaliset lippaat (kuva 4). Alun perin yhdeksästä lippaasta kuusi löytyi koskemattomana. Nämä kuutiomaiset lippaat oli sijoitettu vima-

Kuva 3. Candi Bukit Batu Pahatin pienoismalli. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

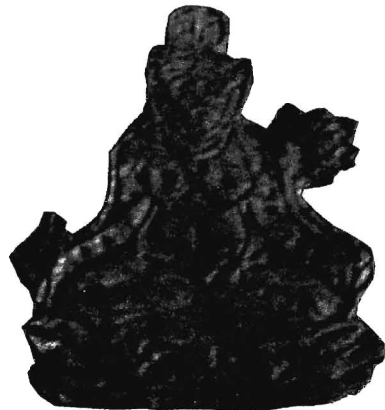
Kuva 4. Yksi Candi Bukit Batu Pahatin pyhäkön perustuksiin asetetuista yhdeksästä kivisestä lippaasta. Lippaan koko suljettuna n. 18 x 18 x 18 cm. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

nan seinän perustuksiin kahdeksaan ilmansuuntaan ja yksi oli vimaan keskellä. Lippaiden sisäpohjaan oli koverrettu niin ikään yhdeksän syvennystä, joista keskimäinen oli muita hieman suurempi. Tämänkaltaiset, tosin rakenteeltaan ja sisällöltään vaihtelevat, lippaat olivat tavallisia Kaakkois-Aasiassa mm. Indonesiassa, Thaimaassa ja Kambodzhassa. Useimmiten nämä temppeleiden vihkimisseremonioihin liittyvät esineet eivät ole säilyneet koskemattomina. Vielä harvemmin niistä on tavattu kätköön liittyvä uskonnollinen teksti. (O'Connor 1966; Treloar 1972). Vaikka lippaiden perimmäinen funktio on selvä, jää täten silti runsaasti tilaa monisäikeisten merkitysisältöjen tulkinnalle.

Jokaisen lippaan sisällä oli keskellä pieni pyöreä kuparinen kannu ja sitä ympäröivissä kuopissa puolijalokiviä ja helmiä. Kupariastioiden sisältö vaihteli, mutta jokaisessa oli pyöreä lehtikultalevy, jossa karkeasti tehtyjä tulkinnanvaraisia kirjaimia tai kirjain. Yhdessä on ilmeisesti kirjattu mantra om. Näiden levyjen kirjainten analyysiin perustui em. takaraja temppelein ajoitukselle. Kunkin kupariastian alla oli päällekkäin aseteltuina seitsemän eri symboleita esittävää lehtikultaa, -hopea ja -kuparilevyä. Härkää (Ag), neliötä (Ag), kilpikonaa (Cu), lootusta (Cu), lingaa (Au), puoliympyrää (Au) ja istuvaa naishahmoa (Au) esittävät levyt oli aseteltu tiettyyn järjestykseen (kuva 5). Kolmessa lippaassa ne olivat täsmälleen mainitussa järjestyksessä, härkä päällimmäisenä ja naishahmo alimmaisena. Kolmessa muussa kaksi peräkkäistä on vaihtanut paikkaa, mutta kuitenkin niin ettei metallien mukainen järjestys ole muuttunut. (Treloar 1972).

Osassa lounaaseen sijoitetun lippaan metallilevyjä oli elohopeajäämiä. Elohopea

Kuva 5. Pyhäkön perustuksiin laitetuissa lippaissa alimmaiseksi asetettu, istuvaa naishahmoa esittävä lehtikultakuvio. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

muodostaa herkästi amalgaameja muiden metallien kanssa. Tätä ominaisuutta on hyödynnetty paitsi kultaamiseen ja hopeoimiseen, varsinkin kullan keräämiseen. Elohopeaa saatiin sinooperista eli elohopeasulfidista (HgS) pasuttamalla. Bujangin laakson elohopean alkuperä on todennäköisesti Sarawakissa Borneon saarella sijaitseva Baun alue. Muiden mineraaliesiintymien ohella siellä oli Kaakkois-Aasian ainoa merkittävä sinooperiesiintymä, jota tiedetään hyödynnetyn viimeistään 1100-luvulla jKr. Siellä tavataan myös samoja puolijalokiviä kuin Bukit Batu Pahatin lippaissa. (O'Connor 1966; Treloar 1972).

Bukit Batu Pahatista ja läheisestä Pengkalan Bujangin temppelistä löytyneet kuparilevyt ovat kemialliselta koostumukseltaan identtisiä. Samantyyppistä kuparia löytyy Sarawakistakin. Pengkalan Bujang on ajoitettu kiinalaisen eteläisen Song-dynastian keramiikan perusteella 1100-1200-luvuille jKr. Kokonaisuutena kiinalainen keramiikka-aineisto muistuttaa Baun lähellä sijaitsevan Santubongin laajan raudanvalmistuskeskuksen vastaavaa. Santubongissa on kaivettu myös temppeli, josta tavattiin paikallista sinooperia sisältäviä lippaita. (O'Connor 1966; Treloar 1972).

Tätä nykyä Bukit Batu Pahatia ja Pengkalan Bujangia pidetäänkin samanaikaisina. Museon näyttelyteksteissä niiden rakentamisajankohdaksi arvellaan 1000-lukua jKr.

Maallisiin, lääkinnällisiin ja sakraaleihin tarkoituksiin käytetty elohopea oli yksi halutuimmista kauppatavaroista (kuva 6). Treloar (1972) tulkitsee Bukit Batu Pahatin elohopean liittyvän Sivan palvontaan. Elohopeaa oli nimittäin erityisesti lingaa, Sivaa edustavaa fallossymbolia, esittävässä lehtikultakuviossa. Taustalla on intialaisen alkemian ajatus elohopeasta Rudran (Sivan) siemennesteenä.

Kuva 6. Elohopean varastointiin ja kuljetamiseen käytetty keraaminen pullo, sekä sellaisten katkelmia. Pullon korkeus n. 20 cm. Lembah Bujang Archaeology Museum. Kuva Jukka Palm.

Elohopeaa tiedetään käytetyn myös lääkkeenä erityisesti Kiinassa ja erilaisten taikajuomien terästäjänä. Marco Polo kertoi intialaisten joogien nauttivan rikillä ja elohopealla maustettua juomaa pitkäikäisyyden toivossa.

Malakassa vuoden 1864 paikkeilla erään portugalilaisen hallintorakennuksen kellarista tehty löytö kertoo elohopeakaupan laajuudesta 1500-luvun alussa. Kellarista tavattiin 40-50 keraamista elohopean varastointiin ja kuljetukseen käytettyä pulloa. Ehjinä säilyneissä pulloissa oli vielä tilkka elohopeaa jäljellä. Mikäli pullot olisivat olleet täysiä, olisi elohopeaa ollut liki 500 kg. (Treloar 1972:239).

Lopuksi

Bujangin laakso on yhdistetty Kedahia tarkoittaviin mainintoihin intialaisissa, kiinalaisissa ja arabialaisissa historiallisissa lähteissä (Wheatley 1961:273-281). Kirjallisiin lähteisiin perustuen Bujangin laaksoa / Kedahia on pidetty milloin Funanin², Kiinan, Srivijayan³ tai Intian vasallina tai alusmaana suurimman osan ajasta n. 300-1500 jKr. Historialliset lähteet ovat kuitenkin monitulkintaisia, osin keskenään ristiriitaisia eikä niiden laatijoiden tarkkoja motiiveja tai tietämyksen tasoa tunneta.

Historiallisia lähteitä on myös tulkittu osin ennako-oletuksien mukaisesti. Eritoten on korostettu Intian voimakasta poliittista otetta. Intialaisperäiset kulttuuripiirteet on herkästi tulkittu todisteiksi kolonisaatiosta, käännytyksestä ja ylipäätään ”sivistämisestä”. Intian poliittiselle kontrollille ei kuitenkaan ole perusteita ennen 1000-luvun alun Coladynastian ekspansiota. Tuolloin laajoja alueita Malesiasta ja Indonesiasta kuului ajoittain Cola-hallitsijoiden valtapiiriin. (Allen 1998; Stark & Allen 1998).

Kokonaisuutena arkeologinen aineisto ei tue käsitystä Bujangin laakson intialaiskontrollista. Päinvastoin näyttää siltä, että kaupankäynti oli hyvin ohjattua. Ulkomaalaisten oleilusta alueella kertovat löydöt rajoittuvat rannikolle tai sen välittömään tuntumaan. Mikään ei viittaa ulkomaalaisten edes käyneen syvällä sisämaassa ennen 1500-lukua. Kun vielä huomioidaan ympäristön muutokset, korostuu kuva ulkomaalaisten käyttämien asuinpaikkojen rannikkosidonnaisuudesta edelleen. Nykyään sisämaasta tavattavat ulkomaalaisten läsnäoloon viittaavat asuinpaikat eivät olleet aikanaan sisämaassa vaan rannikolla. Tämä johtuu siitä, että rantaviiva siirtyy edelleen eroosion ja jokisedimenttien kasaantumisen ansiosta useita metrejä vuo-

dedessa. Paikallinen vaihtelu voi olla hyvinkin suuri. Bujangin laakson alueella näin syntynyt rantatasanko on vain 6 km leveä, mutta etelämpänä Perakin sulttaanikunnassa tasankoa on paikoin jopa 65 km. (Allen 1998:277-284).

Tomé Pires oli ensimmäisiä portugalilaisia, jotka vierailivat Malesiassa. Hänen seikkaperäisen kuvauksensa perusteella tiedetään kuinka kaupankäynti organisoitiin Malakan kaupunkivaltiossa 1400- ja 1500-luvun taitteessa. Ulkomaisille kauppiaille oli erikseen rajatut alueet, missä he asuivat ja odottivat joskus kuu-kausiakin suotuisia monsuunituulia. Malakassa näitä alueita oli neljä ja kutakin asuttivat tietyt kansallisuudet. Kustakin alueesta vastasivat erityiset satamavahdit. Bujangin laaksossa Kampung Sungai Masin kauppapaikalta on arkeologisia viitteitä tämänkaltaisesta järjestelystä. Siellä arabialaisten kauppiaiden mukanaan tuoma oma käyttökeramiikka näyttää keskittyvän vahvasti tietylle alueelle. (Allen 1998:272-273).

Lopulta ympäristön muutos koitui myös Bujangin laakson kohtaloksi. Jokisuistot mataloituvat ja vanhat satamapaikat jäivät kuivalle maalle. Nousevat kauppamahdit, kuten Malakka ja Singapore toimivampine satamineen ajoivat ohi.

Lähteet

Painamattomat lähteet:

Lembah Bujang Archaeology Museumin perusnäyttely.

Kirjallisuus:

Adi bin Haji Taha 1986: Guide to the Historical Gallery Muzium Negara. Muse-

ums Department. Kuala Lumpur.

Allen, S. Jane 1998: History, Archaeology, and the Question of Foreign Control in Early Historic-Period Peninsular Malaysia. *International Journal of Historical Archaeology*, Vol. 2, No. 4:261-289.

Andaya, Barbara Watson & Leonard Y. Andaya 2001: *A History of Malaysia*. Palgrave. Hampshire.

Heikkilä-Horn, Marja-Leena & Jukka O. Miettinen 2005: *Kaakkois-Aasia. Historia ja kulttuurit*. Otava. Helsinki.

Higham, Charles 2002: *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*. River Books. Bangkok.

Lamb, Alastair 1965: Some Glass Beads from the Malay Peninsula. *Man*, vol. 65: 36-38.

Miksic, John 1980: *Classical Archaeology in Sumatra. Indonesia*, Vol. 30: 42-66.

O'Connor, Stanley J. 1966: *Ritual Deposit Boxes in Southeast Asian Sanctuaries. Artibus Asiae*, Vol. 28, No. 1:53-60.

Rawson, Philip 1995 [1967]: *The Art of Southeast Asia*. Thames and Hudson. London.

Stark, Miriam T. & S. Jane Allen 1998: *The Transition to History in Southeast Asia: An Introduction. International Journal of Historical Archaeology*, Vol. 2, No. 3:163-174.

Treloar, F. E. 1972: The Use of Mercury in Metal Ritual Objects As a Symbol of Siva. *Artibus Asiae*, Vol. 34, No. 2/3:232-240.

Wheatley, Paul 1961: *The Golden Khersonese*. University of Malay Press. Kuala Lumpur.

Sähköiset lähteet:

Adi bin Haji Taha 2007: *The Development of Kedah's Early History Based on Archaeological Finds*. [WWW-dokumentti]. <http://www.mykedah.com/e_10heritage/e101_1.html>. (Luettu 31. 5. 2007)

Kamaruddin bin Zakaria 2007: *Bujang Val-*

ley: Sungai Mas Archaeological Exploration, Kuala Muda, Kedah Darulaman. [WWW-dokumentti]. <http://www.mykedah.com/e_10heritage/e101_2.html>. (Luettu 31. 5. 2007)

Jukka Palm
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
Henrikink. 2
20014 Turun yliopisto
jukka.palm@gmail.com

HuK Jukka Palm opiskelee arkeologiaa Turun yliopistossa. Hän vieraili Lembah Bujangissa huhtikuussa 2007.

Loppuviitteet

- 1 Pengkalan Bujang (Sites 21 & 22) sijaitsee n. 6 km Bukit Batu Pahatista etelään. Siellä sijainneista kahdesta temppelistä toinen on siirretty Lembah Bujang Archaeology Museumiin ja toinen on rekonstruoitu alkuperäiselle paikalleen. Pengkalan Bujangissa sijaitsi myös kauppapaikka.
- 2 Funan tunnetaan vain kiinalaiselta nimeltään. Tämä esi-angkorinen kuningaskunta sijaitsi Mekong-joen suistoalueella nykyisten Etelä-Vietnamin ja -Kambodzhan alueilla n. 100-500-luvuilla jKr. (Higham 2002:235-243).
- 3 Srivijayan kuningaskunta sijaitsi Sumatralta ja Malakan niemimaalla 600-1200-luvuilla jKr. Sen keskus oli Sumatran itärannikolla nykyisen Palembangin alueella. Malakan salmi jäi Srivijayan hallintaan ja siten se pystyi kontrolloimaan Intian ja Kiinan välistä merikauppaa. (Andaya & Andaya 2001:15-33; Heikkilä-Horn & Miettinen 2005:57-59). Tutkijat eivät kuitenkaan ole yksimielisiä Srivijayan kuningaskunnan laajuudesta, yhtenäisyydestä tai sen valtasuhteista Malakan niemimaalla sijainneisiin pikkuvaltioihin eri aikoina.

Karhun kannoilla - In the footsteps of the bear

Nora Kivisalo

Karhun kannoilla - In the footsteps of the bear 2005. Toim. Clive Tolley. Vammala: Kulttuurintuotannon ja maisemantutkimuksen laitos, Turun yliopisto ja Satakunnan museo.

Monitieteinen karhututkimus

Karhun kannoilla - In the footsteps of the bear on Turun yliopiston Porissa 11.–13.11.2005 järjestämän symposiumin tuloksena syntynyt vuoropuhelu, jossa eri alojen tutkijat esittävät oman näkökulmansa karhun rooliin mentaalisenä ja kulttuurisena vaikuttajana. Karhun olemus ja merkitys avautuu kulttuurintutkijoiden, luonnontieteilijöiden, kirjallisuuden tuntijoiden ja valokuvaajan silmin eri aika- ja paikkaperspektiivistä käsin. Teoksen antamasta kokonaiskuvasta ei voi esittää johdonmukaista synteesiä - kuva on sirpaleinen ja moninainen, mutta sitäkin mielenkiintoisempi. Voidaan kuitenkin todeta, että karhuun liitetään lukuisia, tänäkin päivänä havaittavia ja ristiriitaisiakin merkityksenantoja. Eläimenä se on esiintymisalueil-

laan herättänyt eniten intohimoja, välinpitämättömäksi ei mikään kulttuuri ole jäänyt karhun edessä. Kirjassa karhun jäljissä matkataan paleoliittisista luolista nykykulttuurin luontokuvien ja elämysmatkailun tulkintoihin, välille mahtuu mm. riistantutkijan huomioita, suomalais-ugrilaisia, germaanisista ja kelttiläisiä karhutraditioiden kuvauksia, matkakerromuksia 1800-luvulta, antiikin käsityksiä ja karhun tuotteistamiseen liittyviä taustoja.

Kirjassa suurin osa artikkeleista käsittelee karhua kulttuurintutkijoiden näkökulmasta; arkeologisen materiaalin kautta karhun roolia tutkiskelee kuitenkin vain kaksi artikkelia: Timo Miettisen *Karhukultin juuret uskontoarkeologisen tutkimuksen valossa* (117–126) ja Unto Salon *Karhun kämmen ja karhun kynsi. Karhun jälkiä Suomen esihistoriassa* (167–182), jotka esittelen alla hieman tarkemmin. Suomalais-ugrialaisten kulttuurien parissa karhuperinne on elänyt pisimpään, myös sen tutkimustraditio on pitkä ja yleismaailmallisesti tunnettu. Kirjassa tätä edustaa mm. Juha Pentikäisen *In the footsteps of the bear-Arctic primitivism in the European mind* (10–30), jossa hän esittelee karhumytologian taustoja ja kosmologiaa oman kenttätönsä kautta (erityisesti obinugrilaisella ja saamelaisella alueella); Pentikäisen sivuaa myös erästä kiinnostavaa kysymystä, nimittäin perinteisissä

käsityksissä esiintyvää karhua liminaali-eläimen roolissa (vrt. karhu ´metsän rajan eläimenä`).

Gabriel Rebourcetin *The bear in Finno-Ugrian folk poetry and in the Kalevala* (203–218) ja Vesa Matteo *Piludun Songs and rituals of the bear hunt in Karelia and Savo* (231–242) artikkelien aineisto ja sisältö on hyvin samankaltainen, se käsittelee karhua kansanrunouden näkökulmasta. Matti Sarmelan *Karhu ihmisen ympäristössä* (42–83) on syväluotaava katsaus suomalaisen karhuperinteen kerrostumiin. Sarmelan artikkelin sisältö on suurin piirtein sama kuin hänen aikaisemmissa julkaisuissaan (mm. Suomen perinneatlas 1994). Kulttuurintutkimuksen kannalta se on merkittävä sikäli, että eri alojen tutkijat siteeraavat usein juuri Sarmelan kokoamaa karhutietoutta käsitellessään karhutraditioita. Karhua ja metsästysperinteitä satakuntalaisesta perspektiivistä käsittelevät Johanna Heikkilän *Ylä-Satakunnan erämiehet* (183–189) ja Anna Partanen *Karhu Satakunnan Lapin perimätiedossa* (190–202). Maria Gloria Roselli esittelee italialaisen tutkimusmatkailija Stephen Sommierin, joka matkasi 1800-luvun loppupuolella samojedien, ostjakkien ja saamelaisten keskuuteen (105–116). Sen sijaan ajankohtaisen näkökulman suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuuriperinnön säilyttämiseen tuo nivhi-kansan edustaja ja tutkija Chuner Taksami.

Karhua myyttien ja uskonnontutkimuksen kautta on lähestynyt myös Apostolos N. Athanassakis, joka on käyttänyt hyväkseen varhaisia kirjallisia lähteitä (*The bear in greek mythology*, 84–93) sekä Clive Tolley ja Tom Sjöblom, joiden erityisalaan kuuluvat germaaninen ja kelttiläinen uskontoperinne (*The bear in Germanic legend*, 94–104; *The bear, the warrior and the Great Mother: the cult of the bear in Celtic traditions*, 219–230).

Mitä paikannimet kertovat Suomen Karhusta? kysyvät Risto Pulkkinen ja Marko Salmenkivi (147–156) ja pyrkivät vastaamaan tähän paikkatietoaineiston suomenkielisen paikannimistön kautta. Lingvistisellä sovellusalueella he pyrkivät selvittämään karhuperinteen suhdetta esimerkiksi oletettuun muinaissuomalaiseen klaanijärjestelmään (perustuu tässä lähinnä M. Kuusen, T. Pekkasen ja M. Sarmelan oletuksiin) ja tämän mahdollista ilmenemistä paikannimistössä, mm. Oks(i)/oh(d)en-nimielementtien osalta. Myös luonnontieteilijät ovat karhun kannoilla, vaikkakin eri metodein. Ilpo Kojola keskittyy suurpetokantojen hoidon ekologisiin perusteisiin artikkelillaan *Karhu riistantutkijan silmin* (127–132), hän läpikäy riistabiologisin perustein karhukannan hoidon periaatteita, ongelmia ja tulevaisuudennäkymiä. Biologi Sakari Mykrä on tutkinut suomalaisten suhdetta peto- ja riistaeläimiin, hän esittelee tuoretta asennetutkimusta artikkelissa *”Kansalaisten karhukannat” - Suomen karhukannan hoitosuunnitelman valmistelu 2005* (133–146). Mykrän tutkimus sivuaa myös eturistiriitoja eri alueilla ja sidosryhmittäin, tämä onkin erittäin olennainen kysymys karhun tulevaisuutta ajatellen.

Karhun tuotteistamista eri näkökulmista pohtivat Juha Suonpää, Taina Tuhkunen, Sirkka- Liisa Hakala ja Bernd Unger. Juha Suonpään (157–166) Karhuromantiikan raadollisuus tuo esille hieman poikkeavan näkymän luontokuvauksen menetelmiin ja päämääriin. Artikkelin tarkoitus vaikuttaa olevan ainakin jossain määrin provosoiva, se kehottaa katsomaan eri medioiden luontokuvia kriittisin silmin. Suonpään mukaan suuri osa karhukuvisista rakentuu romanttiselle ja myyttiselle pohjalle, ne täyttävät katsojan odotukset, ”autenttisuuden” tarpeet ja estetiikan periaatteet, mutta ei tarjoa todellista kuvaa

luonnosta. Suonpää kuvaileekin nykykaupunkilaisen luontosuhdetta välineelliseksi, joka ilmenee esimerkiksi petokvaussafareiden suosiossa ja ´visuaalisena kulutuksena´. Taina Tuhkusen artikkeli *Bear signs and ecotourism* (243–252) lähestyy karhua mm. kirjallisuusviitteiden kautta. ”Karhun merkit” ovat Tuhkusen mukaan kulttuurisidonnaisia, mutta niitä voidaan – ajasta ja paikasta riippumatta – lähestyä muutoinkin kuin yksittäisten symbolien kautta. Karhukuvasto on monimerkityksellinen, nykyaikana kaupallistunutkin, mutta elää vahvasti myös myyttillisenä mielenmaisemissamme. Tuhkunen pohdii, mikä tekee erityisesti suomalaisesta ja satakuntalaisesta karhusta ulkomaalaisia – tässä eritoten ranskalaisia – kiinnostavan ilmiön. Hän erittelee myös ns. ekoturismin perusteet ja kehittää ajatusta satakuntalaisesta elämysmatkailusta, luonto- ja kulttuurikokemuksiin perustuvista ”karhunpoluista” ja ”Kontio-lomista”. Sirkka- Liisa Hakalan *Karhun kämmen lyö - Porin ja Satakunnan karhu* (253–264) esittelee kiinnostavalla ja humoristisellakin tavalla karhun asemaa satakuntalaisessa kulttuurihistoriassa ja mentaliteetissa. Hakala selvittää myös alueen heraldiikan historiaa. Viimeksi mainittua sivuaa Berliinin osalta myös Bernd Unger. Ungerin berliiniläiseen karhusymboliikkaan perehtynyt tietous tulee postuumisti esitellyksi artikkelilla *Der Berliner Bär und seine Bedeutung in der Wirtschaft* (265–276).

Karhun jäljet arkeologisessa materiaalissa

Timo Miettisen artikkeli käsittelee karhukultin juuria uskontoarkeologisen tutkimuksen valossa (117–126). Ensimmäinen mahdollinen merkki karhukultista ovat Miettisen mukaan paleoliittiset kivikehälöydöt, joissa esiintyy yhdessä Neanderthalin ihmisen ja luolakarhun (*Ursus spelaeus*) luita. Tässä yhteydessä

Miettinen sivuaa animismin (sielu-usko), totemismin (karhu ihmisen kantaisänä) ja transformaation käsitteitä; viimeksi mainittu tarkoittaa uskomusta, jonka mukaan ihminen voi muuttua eläimeksi ja päinvastoin. Hieman epäselväksi sen sijaan jää perustelu ´uskontojen genesiksestä´, vaikka Miettinen on selventänyt tämän tarkoittavan ihmisen ´myötäsyyntistä tarvetta palvoa yhtä mahtia´.

Mahdollisia syitä karhun sakralisoitumiseen on karhun inhimillisyyden, toisaalta yliluonnolliseksi koettu, luonnonkierron mukainen talviuunille vetäytyminen. Viimeksi mainittu liittyy Miettisen mukaan läheisesti myös hedelmällisyyskulttiin, joka uhri- ja ylösnousemususkon kanssa muodostaa karhumyytin perusteet. Miettinen uskoo, että ihmiselle edelleenkin ominainen arkkityyppinen ajattelu mahdollistaa sen, että myyttejä voidaan projisoida myös taaksepäin.

Arkeologisesti karhu ilmenee selkeämmin paleoliittisella ajalla tehdyissä luolamaalauksissa- ja uurroksissa, lattiasaven veistoksissa ja lohkareiden päälle asetelluissa karhunkallolöydöissä, nämä kaikki ajoittuvat Aurignac-kulttuurikauden alkuun. On kuitenkin huomattava, että muihin saaliseläimiin verrattuna karhujen määrä kuvissa on vähäinen – noin toistasataa uurrettua tai maalattua kuvaa – joka perustuu Miettisen mukaan tabukäyttäytymiseen. Tosin lattiasaveen tehtyjä karhuveistoksia esiintyy kuitenkin muita eläinveistoksia useammin. Kalliokuvista uurroksissa esiintyy haavoittuneita karhuja, joiden Miettinen tulkitsee ilmentävän enemmänkin totemistista ajattelua ja vertautuvan paremmin esimerkiksi ainujen uhrikarhuihin kuin metsästysmaagisiin toimenpiteisiin, joita on sovellettu todennäköisemmin muiden eläinten kuten biisonien ja hevosten kuviin. Vanhimmat karhukuvat

ovat Etelä-Ranskan Chauvet'n luolasta, jossa on ainakin viisitoista punamullalla maalattua tai uurrettua karhun kuvaa, näistä vanhimmat ajoittuvat noin 33 000 vuoden taakse. Karhut esiintyvät kuvissa erillisinä, ei muiden eläinten tavoin kompositioiden osana. Chauvet'n luolasto on ollut mahdollisesti luola- ja ruskeakarhujen asuin- ja talvehtimispaikka, sillä siellä esiintyy myös karhun luita ja kalloja sekä raapimis- ja jalanjälkiä.

Kalliotaiteen toinen nousukausi sijoittuu neoliittiselle kivikaudelle, mutta karhunkuvien vähäisyys ilmenee vielä tämänkin ajan kalliotaiteessa. Altain kalliouurroksissa esiintyy kolmisenkymmentä karhun kuvaa, joissa yhdessä on kuvattu talvipe-sällään kierroksen ja kaatamisen kohteiksi joutuneita karhuja. Muuallakin Skandinaviassa karhu on kuvissa harvinainen ja Suomessa vain Suomussalmen Värrikalli-ossa on yksi mahdollinen karhun kuva. Miettinen tulkitsee kuvien vähäisyyden johtuvan edelleen tabumekanismista; hän esittää myös, että palautuskuvat olisivat voineet merkitä tuon ajan ihmisille karhun aineellistumista, jolloin kilpailua olisi ollut enemmän yhteisestä saaliseläimestä, hirvestä. Miettinen jatkaa, että hirvi taas toiseksi yleisempänä kalliokuvana edusti ihmisille saaliseläintä, joka oli kuvin "vangittava" ja kaadettaessa myös rituaalisesti korvattava. Neoliittisista karhun kuvista Miettinen mainitsee vielä keskieurooppalaiset karhupäiset patsaat, joista useat on kuvattu "äitikarhun" hahmossa. Suomalaisesta aineistosta hän ottaa esiin karhupäiset kivikirveet sekä rautakautiset karhunkäpäläveistokset ja karhunhammasriipukset, joiden hän tulkitsee edustavan karhukultin jatkuvuutta.

Unto Salon artikkeli Karhun kämmen ja karhun kynsi. Karhun jälkiä Suomen esi-historiassa (167-182) käsittelee ihmisen ja

karhun suhdetta Suomusjärvenkulttuurin asuinpaikkojen karhunluista lähtien. Hän sivuaa osteologisen aineiston ongelmallisuutta muun muassa lajinmäärityskysymyksissä. Rajoituksistaan huolimatta kivikauden poltetut luut avaavat Salon mukaan näkökulman riistan pyyntiin. Salo toteaa, että jätefauna todistaa karhun olleen myös riistaeläin, mutta sellaisena harvinainen ja useammilta asuinpaikoilta täysin puuttuva. Salo etsii riistan ja uhrieläinten käsittelyn taustoja myös etymologiasta ja semantiikasta. Esimerkkinä on sanue palvata, palvella, palvoa, jonka Salo liittää paitsi sakraalisiin myös lihan käsittelytapaan liittyviin merkityksiin, tämän lisäksi sanahistoriallisesti se on sidoksessa uhraamiseen.

Osteologisen aineiston ja siihen liittyvien kysymysten lisäksi Salo käsittelee kivikauden eläimenpääesineitä, joissa karhu tulee aikaisempaa selkeämmin esille. Hän viittaa Christian Carpelaniin (1974, 1975) todeten, että Uralilta Skandinavi-aan ulottuvalla alueella karhunpääveistoksia on 39, Fennoskandian alueella näitä on löydetty 26 ja Itä-Euroopastakin 3. Valtaosa eläimenpääaseista ajoittuneet 2. vuosituhannelle eKr. jolloin karhunpääaseiden osuus on Fennoskandiassa hirvenpääaseita merkittävämpi. Salo tulkitsee eläinpääaseiden esiintymisen liittyvän ilmiönä mahdollisesti ravintotalouden keskittymisestä Kiukaisten kulttuurinkin aikaan edelleen riistaan - viljelykulttuurin tulosta huolimatta - ja siten myös vanhan maailmankuvan ylläpitoon ja korostamiseen, joka olisi hänen mukaansa voinut johtaa eläinkulttuurien renessanssiin. Ilmiötä hän vertaa viikin-kiajan Ruotsiin, jossa torinvasarariipusten käyttö elpyi uudestaan kristinuskon voimistaessa otettaan. Karhunpääaseiden ilmenemisen selityksenä Salo hylkää metsästysmaagiset teoriat ja pitää luontevampana eläintotemismiin perustuvaa

mallia. Selitystä ei voida kuitenkaan todistaa, vaikka Salo ei pidä mahdollisena että tietyt sukunimenä käytetyt eläimennimet (esim. Länsi-Suomessa hist. lähteissä Karhu, Kurki, Hirvi jne.) kantaisivat muistoa totemismista; nimikerrostumat voivat hänen mukaansa joiltain osin palautua ainakin rautakauteen.

Karhu herättää poissaolollaan kuitenkin huomiota Suomen kalliomaalauksissa. Näin ollen eläinpääaseiden ja kuvien puuttumisen välillä on ristiriita. Salo etsiikin selitystä näiden erilaisista tavoitteista ja taustoista. Kalliokuvissa selitystä on haettu näiden myyttisistä tarkotteista. Salo ei selitä tässä kohdin tarkempia perusteluja, mutta hän viittaa kuitenkin Hannu Poutiaisen ja Antti Lahelman (2003) artikkeliin, jossa he käsittelevät kalliotaiteen myyttisiksi motiiveiksi tulkittuja hirvipäisiä venemaalauksia.

Seuraavaksi Salo löytää karhun jälkiä kulttuurista vasta roomalaisajalta (50-200 jKr.). Turun (Maarian) Kärsämäen ja Laitilan Paltilan polttohautauksista on karhunkynsiä, jotka ovat mahdollisia karhunaljosten jäänteitä; toisaalta, Salo ehdottaa, ne voivat olla myös soturinvaatteiden kynnellisistä tassunnahoista, jollaisia on kuvattu roomalaisotilaiden hautakivissä. Karhunkynnet taljosten jäänteinä ovat kuitenkin yleisiä Skandinavian kalmistoissa, Salo yhdistääkin karhunkynnet tässä vaiheessa läntisiin piirteisiin.

Karhunhampaat ilmestyvät muinaisjään-
nöksiiimme viikinkiajalla. Tällöin orgaanisten hampaiden juuriosaan on kiedottu pronssilankaa ja esineitä kannetaan osana raskasta korustoa. Toisaalta esiintyy myös pronssisia karhunhammasriipuksia, joiden piirteet esineyyppin kehityksen varhaisvaiheessa viittaavat näiden

saaneen vaikutteensa juuri orgaanisista, "aidoista" karhunhammasriipuksista (kirjoittajan huomio; Kivisalo 2006). Salo on nähnyt mahdolliseksi karhunhammasriipusten saaneen vaikutteita Keski-Euroopasta, josta karhunhammasriipuksia tunnetaan mm. alemanien ja frankkien ruumishautauksista. Tässä kohdin jatkaisin kuitenkin, että orgaanisia riipuksia on käytetty hyvin yleisesti kaikkialla missä karhu on esiintynyt, myös Euroopassa, mutta pronssiset karhunhammasriipukset ovat selkeästi varsinais-suomalainen ja satakuntalainen löytöryhmä (runsaat sata löytöä); alueen ulkopuolelta on toistaiseksi löydetty vain yksi Hämeen Kalvolasta, kymmenkunta Latvian liiviläisalueelta ja näiden lisäksi karhunhammasriipuksia on yksi Ruotsin Gråträskista, uhrilöytö saamelaisalueelta sekä katkelma Ahvenanmaan Hammarlandista. Pronssisten riipukset ajoittuvat viikinkiajalle ja 1000-luvulle, ja toistaiseksi varmat löytöyhteydet ovat naisten hautauksia. Sen sijaan yksittäiset orgaaniset riipukset (ei koruston osana) eivät ole todennäköisesti olleet sukupuolli- tai ikäsidonaisia, historialliselta ajalta näitä tunnetaan runsaasti niin lapsilta kuin aikuisiltakin. Salo mainitseekin pronssisia karhunhammasriipuksia kannetun myös monen kappaleen sarjoina, kuten kulkusriipuksia. Hän yhdistää nämä ns. kaattereihin, jollaisia useat suomensukuisten kansojen naiset ovat vyöstä tai kangaskaisteleista riippuen käyttäneet (vrt. Vahter 1932; Kivikoski 1965). Salo kysyykin, voisiko kaatterien historia palautua pronssikierukkakoristelun tavoin bysanttilaiseen naisenpukuun? Hän toteaa kuitenkin, että nämä pohdiskelut johtavat karhun kannoilta kauas; hänen mukaansa riittänee toteamus, että viikinkiajan karhunhammaskoristeet muodostavat karhun viimeisen jäljen Suomen esihistoriassa..

Loppukatsaus

Karhun kannoilla on monipuolinen ja laajasti eri alojen näkökulmista ponnistava esitys karhun kulttuurisista merkityksistä. Puheenvuoroissa kohtaa mennyt aika ja perinteet sekä nykypäivässä elävät asenteet, unohtamatta karhusymboliikan jatkuvuutta historian hämäristä urbaaniin ympäristöön. Kirjoittajia teoksessa on yhteensä kaksikymmentä, joista suurin osa edustaa kulttuurintutkimusta, joukossa on muutamia luonnontieteen, kirjallisuuden ja taiteentutkimuksen edustajia. Kielenä on suomi, englanti ja saksa, artikkelien tiivistelmät ovat kielestä riippuen joko englanniksi tai suomeksi. Kokoomateoksen etuna on monitieteisyys, kansainvälisyys ja näkökulmien vaihtelevuus. Tosin aihepiirit menevät varsinkin folkloristisen tutkimuksen osalta päällekkäin ja toistavat osittain samoja teemoja ja aineistoja. Tämä on kuitenkin ymmärrettävää, koska artikkelivalikoima perustuu kolmipäiväisen seminaarin alustuksiin, jotka käsittelevät suurelta osin karhua koskevia suomalais-ugrilaisia perinne-aineistoja.

Useat teoksen aiheet pohjautuvat joko kirjoittajan itsensä kokoamaan ja analysoimaan aineistoon. Kirjan esipuheessa mainitaan artikkelien edustavan uusinta, ennen julkaisematonta tutkimusaineistoa - näin ei kuitenkaan ole ainakaan useimpien kulttuurintutkimuksen piiriin kuuluvien artikkelien kohdalla. Laajemmalle lukijakunnalle monet aihepiirit voivat näyttäytyä kuitenkin uusina, esimerkiksi arkeologinen aineisto lienee useimmalle muun alan kulttuurintutkijallekin suhteellisen tuntematonta.

Teoksessa käytetty terminologia kiinnittää paikoin huomiota. Usean artikkelin kohdalla olisi toivonut tarkennuksia siitä, mitä kirjoittaja on tarkoittanut tietyillä

käsitteillä (esim. 'karhukultti', 'kulttiesine'). Pikkuseikkana, mutta häiritseväinä sinänsä asiallisissa artikkeleissa erottuu esimerkiksi Sjöblomin suomenkielisesä tiivistelmässä mainittu 'epäjumalan kuva' (käännetty engl. sanasta. idol). Eri alojen keskeistä sanastoa selventäisi myös esimerkiksi alaviitteisiin tehdyt tarkennukset. Tässä teoksessa mikään järin suuri ongelma tämä ei kuitenkaan ole, sillä kieli on muuten helppolukuisia ja laajemmalle yleisölle tarkoitettua. Monissa kohdin jää jopa kaipaamaan spesifimpää otetta esitettyihin aiheisiin, aineistoja olisi voinut tiivistää enemmän esimerkiksi taulukoin ja hyödyntää näin paremmin rajoitettu tila. Näin olikin tehty esimerkiksi tuoretta tutkimusta (2005) edustavan Sakari Mykrän kansalaisten karhukantoja analysoivassa artikkelissa (133-146).

Mielenkiintoisemmiksi kokoomateoksessa nousevat artikkelit, jossa kirjoittajalla on omakohtaista kokemusta tai havaintoaineistoa tutkimuksensa kohteesta. Muun muassa tutkijana, läänintaiteilijana ja vapaana valokuvaajana toiminut Juha Suonpää raadollistaa karhuromantiikan (157-166) ja perustaa näkemyksensä omaan laajaan havaintoaineistoon. Hän kyseenalaistaa osittain suomalaisen luontovalokuvauksen motiivit: mitä karhu sumuisen lammen rannalla edustaa kellekin ja mikä on 'aitoa' tilannekuvausta? Suonpään yhtenä ajatuksena ovat kysynnän ja tarjonnan lait: millainen luontomielikuva myy ja miten mielikuvallinen 'luonto' estetisoidaan ja romantisoidaan. Myös Johanna Heikkilän artikkeli herättää kiinnostuksen: Ylä-Satakunnan erämiehiä koskeva tutkimus perustuu omakohtaiseen vuosina 1997-2004 tehtyyn metsästäjien syvähaastatteluihin ja havainnointiin, lisäksi Heikkilä on suorittanut itsekin metsästystutkinnon ja on metsästysseuran jäsen. Heikkilän tutki-

musaihe pyrkii analysoimaan metsästäjän profiilia, jonka metsästäjät itse luovat itsestään kertomustensa kautta. Heikkilän käsitteistöön kuuluu myös riistakanan käsite riistabiologisesta ja eläinsuojellulisesta näkökulmasta. Heikkilä ei kuitenkaan tuo artikkelissaan selkeästi esille tutkimustuloksiaan, vaan esitys jää melko ympäröiväisiin mainintoihin ja lähinnä tutkimussuunnitelman esittelyyn. Heikkilä ei (omien sanojensa mukaan) käsittele myöskään metsästäjien metsäkäsityksiä tai arvioi, miten suomalaiset nivovat yhteen metsän ja metsästyksen. Olisin nimenomaan kaivannut teoksesta tätä näkökulmaa: metsän, metsästyksen ja eräluonnon merkityksiä paitsi vanhemmasta kansatieteellisestä aineistosta käsin mutta myös nykypäivän metsän kokijan (metsästäjän, retkeilijän, metsurin jne.) näkökulmasta. Karhun kannoilla -teos olisi antanut tähän oivan mahdollisuuden, karhu-teemaan olisi mielestäni hyvin sopinut myös karhun elinympäristöön sekä ihmisen ja metsän suhteisiin laajemmin paneutuneet kysymykset.

Todettakoon vielä, että teoksen ulkoasu on selkeä ja yleistajuinen - ei tarvitse olla kulttuurintutkija tai luonnontieteilijä kiinnostuakseen esitellyistä aiheista. Kuvia, karttoja ja taulukkoja on käytetty paikoin suhteellisen runsaasti, mutta tietyissä artikkeleissa näiden puuttuminen jäi harmittamaan. Esimerkiksi Tom Sjöblomin (219-230) karhusymboliikkaa kelttiläisessä perinteessä käsittelevä esitys mainitsee arkeologisesta aineistosta muun muassa karhua kuvaavat pienoisveistokset, joista olisi toivonut näkevänsä kuvan, samoin Unto Salon artikkelin loppupuolella esineistöä esiin nostettuihin karhunhammasriipuksiin olisi

sopinut kuvaviite. Joissain kohdin tekstiä havainnollistavat kartat ovat jääneet liian pieniksi ja epätarkoiksi (Kojola, s. 128, kuva 2; Pulkkinen & Salmenkivi, s. 149, kuva 1-2). Muutamassa artikkelissa kuvat on jätetty ilman kuvatekstiä, tämä sopiikin hyvin Juha Suonpään (157-166) ja Taina Tuhkusen (243-252) artikkelien sanomaan 'kuvat puhuvat puolestaan', mutta Apostolos N. Athanassakiksen kreikkalaisen mytologian esittelyssä patsaan ja temppelin kuvat jäävät irralliseksi ja arvattavaksi. Sirkka-Liisa Hakalan (253-264) ja Bernd Ungerin (265-276) artikkeleissa kuvat ovat edukseen selittävine kuvateksteineen, ilman kuvia aihepiiri - karhu eri kulttuuriympäristöjen tunnuksissa ja tuotteissa - ei avautuisi yhtä vaivattomasti.

Karhun kannoilla -symposium ja sen pohjalta syntynyt artikkelikokoelma vastaa asetettuja haasteita: se on onnistunut herättämään poikkitieteellistä tutkimusta ja keskustelua, joka jatkuu toivottavasti tulevaisuudessakin ympäristökysymysten tullessa entistä ajankohtaisemmaksi. Vaikka suuri osa teoksen artikkeleista aihepiireistä pohjautuu varhaisempaan kerättyyn aineistoon ja jo aikaisemmin esitettyihin tulkintoihin, säilyy silti myös karhu ja yleisemmin petoeläimet tuoreena tutkimuskohteena - eikä vain riistanhoidollisista, vaan myös kulttuurisista näkökohdista. On todennäköistä, että tulevaisuudessakin karhu ja sen asema tulee olemaan paitsi tutkimuksen myös tunnepitoisen keskustelun kohteena. Karhun kannoilla -teos on hyvä esimerkki siitä, miten eri tieteenalojen (ja näkemystenkin) edustajat voivat kokoontua yhteen ja perustellusti esittää oman näkökulmansa puheenvuoron.

Lähteet

Arkisto:

Kivisalo, Nora, 2006. Pronssiset karhunhammasriipukset nuoremmalla rautakaudella. Esinetutkimuksesta kognitiivisen arkeologian kysymyksiin. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto. Suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Nora Kivisalo
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
Henrikink. 2
20014 Turun yliopisto

Kirjoittaja on tehnyt pro-gradu -työnsä nuoremmalla rautakauden pronssisista karhunhammasriipuksista.

Kirjallisuus:

- Carpelan, Christian, 1974. Hirven- ja karhunpääesineitä Skandinaviasta Uralille, Suomen Museo.
- 1975. Älg- och björnhuvudföremål från Europas nordliga delar, Finskt Museum.
- Kivikoski, Ella, 1965. Magisches Fundgut aus finnischer Eisenzeit, Suomen Museo.
- Kuusi, Matti, 1963. Suomen kirjallisuus I: Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki.
- Lévi-Strauss, Claude, 1969. Totemism. Boston.
- Pekkanen, Tuomo, 1983. Vanhin kirjallinen tieto suomalaisista. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 78.
- Poutiainen, Hannu ja Lahelma, Antti, 2003. Uusia kalliomaalauksia Päijät-Hämeestä. Suomen Museo 2003.
- Sarmela, Matti, 1994. Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Helsinki.
- Vahter, Tyyni, 1932. Kaatterit, Suomen Museo. 1931-2.

Uutisia meiltä ja maailmalta

Kymmenettä kertaa menneisyyden jäljillä

Museovirasto, museot, kuntien kulttuuri-toimet, yhdistykset, seurat ja arkeologian harrastajat järjestävät yhteistyönä valtakunnalliset arkeologian päivät nyt kymmenettä kertaa. Tapahtumia järjestetään 31.8.-1.9.2007 yli 30 paikkakunnalla eri puolilla Suomea. Joitakin tapahtumia on myös muina päivinä. Osaan tapahtumista tulee ilmoittautua ennakolta. Ohjelmatiedot ovat Museoviraston verkkosivuilla osoitteessa <http://www.nba.fi/fi/arkp-v07ohjelma>

Kesän näyttelyitä

Suomen kansallismuseon kesänäyttely Åland – Ahvenanmaa (25.5.-21.10.2007) kertoo itsehallintoalueen menneisyydestä ja nykypäivästä. Esillä on myös löytöjä Ahvenanmaan museon arkeologisista kokoelmista.

Museoviraston arkeologian osaston tuottama ”Vainionmäki”-näyttely Arkeologiakeskus Untamalassa Laitilassa 25.5.-1.9.2007 esittelee rautakautisen kalmistoalueen tutkimustuloksia ja löytöjä. ”Vainionmäki”-näyttelyn käsikirjoitus perustuu aiempaan A-kalmistosta tehtyyn näyttelyyn jota on täydennetty yleisökaivauksina tutkitun B-kalmiston sekä

arkeologian harrastuksesta kertovilla osuuksilla.

Apurahoja

Emil Aaltosen säätiö myönsi nuoren tutkijan apurahan 22.300 euroa FT Antti Korpisaarelle. Vapaamääräisiä apurahoja säätiöltä saivat Heli Arima, 3500 euroa, Dr Ulla Rajala, 6000 euroa, Tanja Tenhunen, 3900 euroa sekä Timo Ylimaunu, 1200 euroa.

Maakunnallisten kulttuurirahastojen apurahansääjistä mainittakoon seuraavat: Teija Alenius, 2000 euroa, Uudenmaan rahastosta Lohjan asutushistoriaa selvittävän siitepölyanalyysin tekemiseen, Eeva Raike ja työryhmä Satakunnan rahastosta Sammallahtenmäkeä käsittelevän kirjan tekemiseen, Juha Ruohonen, 600 euroa, Etelä-Savon rahastosta Juvan Remjäven Kappelinpellon tutkimukseen sekä Ville Laakso, 8000 euroa, Etelä-Karjalan rahastosta Uukuniemen Papinniemen ortodoksi-karjalaista autiokylää ja Lappeenrannan Kauskilan Kappelinmäen ruumiskalmistoa käsittelevään väitökseen. Lisäksi Kymenlaakson rahasto myönsi 40 000 euroa Kymenlaakson maakuntahistorian kirjoittamiseen ja Etelä-Pohjanmaan rahasto 10 000 euroa Vanhan Vaasan kirkkoraunion arkeologiseen inventointiin.